नहो छत्रं चौपासनं दर्शपूर्णमासौ ॥ ६ ॥ पर्वसु च केशश्मश्रुलोमनखवापनम् ॥७॥ तस्य वृत्तिः ॥ ८ ॥ ब्राह्मणराजन्यवैश्यरथकारेष्वामं लिप्सेत ॥ ९ ॥ भैक्षं वा ॥ १० ॥ वाग्यतस्तिष्ठेत् ॥ ११ ॥ सर्वाणि चास्य देवपितृसंयुक्तानि पाकयज्ञसंस्थानि भूतिकर्माणि कुर्वीतेति ॥ १२ ॥ एतेन विधिना प्रजापतेः परमेष्ठिनः परमर्षयः परमां काष्ठां गच्छन्तीति ह स्माऽऽह बौधायनः ॥ १३ ॥

इति प्रथमप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः।)

अथ कमण्डलुचर्यामुपदिशन्ति ॥ १ ॥

छागस्य दक्षिणे कर्णे पाणौ विप्रस्य दक्षिणे। अप्सु चैव कुशस्तम्बे पावकः परिपठ्यते २

तस्माच्छौचं कृत्वा पाणिना परिमृजीत पर्यग्निकरणं हि तत् ॥ ३ ॥ उदीष्यस्व जातवेद इति पुनर्दाहाद्विशिष्यते ॥ ४॥ तत्रापि किंचित्संस्पृष्टं मनसि मन्येत कुशैर्वा तृणैर्वा प्रज्वाल्य प्रदक्षिणं परिदहनम् ॥ ५ ॥ अत ऊर्ध्वं श्ववायसप्रभृत्युपहतानामग्निवर्ण इत्युपदिशन्ति ॥ ६ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ ७ ॥ भग्ने कमण्डलौ व्याहृतिभिः शतं जुहुयाज्जपेद्वा ॥ ८ ॥

भूमिर्भूमिमगान्माता मातरमप्यगात्। भूयास्म पुत्रैः पशुभिर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यतामिति ९

कपालानि संहृत्याप्सु प्रक्षिप्य सावित्रीं दशावरां कृत्वा पुनरेवान्यं गृह्णीयात् ॥१०॥ वरुणमाश्रित्यैतत्ते वरुण पुनरेतु मोमिति अक्षरं ध्यायेत् ॥ ११ ॥

शूद्रान्नृत्य शतं कुर्याद्वैश्यादर्धशतं स्मृतम्। क्षत्रियात्पञ्चविंशस्तु ब्राह्मणाद्दश कीर्तिताः १२

अस्तमित आदित्य उदकं गृह्णीयान्न गृह्णीयादिति मीमांसन्ते ब्रह्मवादिनः॥१३॥ गृह्णीयादित्येतदपरम् ॥१४॥ यावदुदकं गृह्णीयात्तावत्प्राणमायच्छेत्, अग्निर्ह वै ह्युदकं गृह्णाति ॥ १५ ॥ कमण्डलूदकेनाभिषिक्तपाणिपादो यावदार्द्रं तावदशुचिः परेषामात्मानमेव पूतं करोति नान्यत्कर्म कुर्वीतेति विज्ञायते ॥ १६ ॥ अपि वा प्रधिशौचमा मणिबन्धाच्छुचिरिति बौधायनः ॥ १७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १८ ॥

कमण्डलुर्द्विजातीनां शौचार्थं विहितः पुरा। ब्रह्मणा मुनिमुख्यैश्च तस्मात्तं धारयेत्सदा

ततः शौचं ततः पानं संध्योपासनमेव च। निर्विशङ्केन कर्तव्यं यदीच्छेच्छ्रेय आत्मनः

कुर्याच्छुद्धेन मनसा न चित्तं दूषयेद्बुधः ॥ २० ॥

---

१ क. 'सनोद°। २ ख. °ति य ए°। ३ क. °त्वा प°। ४ क. °न्ति भ°। ५ क. °रेवमामो°

सह कमण्डलुनोत्पन्नः स्वयंभूस्तस्मात्कमण्डलुना चरेत् ॥ २१ ॥ मूत्रपुरीषे कुर्वन्दक्षिणे हस्ते गृह्णाति सव्य आचमनीयमेतत्सिध्यति साधूनाम् ॥ २२ ॥
यथा हि सोमसंयोगाच्चमसो मेध्य उच्यते। अपां तथैव संयोगान्नित्यो मेध्यः कमण्डलुः
पितृदेवाग्निकार्येषु तस्मात्तं परिवर्जयेत् ॥ २४ ॥

तस्माद्विना कमण्डलुना नाध्वानं व्रजेन्न सीमान्तं न गृहाद्गृहम् ॥ २५ ॥ पदमपि न गच्छेदिषुमात्रादित्येके ॥ २६ ॥ यदिच्छेद्धर्मसंततिमिति बौधायनः ॥ २७ ॥
ऋग्विधेनेति वाग्वदति(?) ॥ २८ ॥

इति प्रथमप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ।)

अथातः शौचाधिष्ठानम् ॥ १ ॥
अद्भिः शुध्यन्ति गात्राणि बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति। अहिंसया च भूतात्मा मनः सत्येन शुध्यति, इति २

मनःशुद्धिरन्तःशौचम् ॥ ३ ॥ बहिःशौचं व्याख्यास्यामः ॥ ४ ॥ कौशं सूत्रं वा त्रिस्त्रिवृद्यज्ञोपवीतम् ॥ ५ ॥ आ नाभेः ॥ ६ ॥ दक्षिणं बाहुमुद्धृत्य सव्यमवधाय शिरोऽवदध्यात् ॥ ७ ॥ वि .रीतं पितृभ्यः ॥ ८ ॥ कण्ठेऽवसक्तं निवीतम् ॥ ९ ॥ अधोऽवसक्तमधोवीतम् ॥ १० ॥ प्राङ्मुख उदङ्मुखो वाऽऽसीनः शौचमारभेत शुचौ देशे दक्षिणं बाहुं जान्वन्तरा कृत्वा प्रक्षाल्य पादौ पाणी चाऽऽमणिबन्धात् ॥ ११ ॥ पादप्रक्ष लनोच्छे णेन नाऽऽचामेत् ॥ १२ ॥ यद्याचामेद्भूमौ स्रावयित्वाऽऽचामेत्॥१३॥ब्राह्मेण तीर्थेनाऽऽचामेत्॥१४॥ अङ्गुष्ठमूलं ब्राह्मं तीर्थम् ॥१५॥अङ्गुष्ठाग्रं पित्र्यम्॥१६॥अङ्गुल्यग्रं दैवम्॥१७॥अङ्गुलिमूलमार्षम्॥१८॥नाङ्गुलीभिर्न[3] सबुद्बुदाभिर्न सफेनाभिर्नोष्णाभिर्न क्षाराभिर्न[4] लवणाभिर्न कलुषाभिर्न विवर्णाभिर्न दुर्गन्धरसाभिर्न हसन्न जल्पन्न तिष्ठन्न विलोकयन्न प्रह्वो न प्रणतो न मुक्तशिखो[5] न प्रावृतकण्ठो[6] न वेष्टितशिरा न त्वरमाणो नायज्ञोपवीती न प्रसारितपादो[7] न बद्धकक्ष्यो न बहिर्जानुः शब्दमकुर्वंस्त्रिरपो हृदयंगमाः पिबेत् ॥ १९ ॥

---

१ ख. यदीच्छे° २ ख. °बन्धनात्° । ३ ख. °र्न सफे° । ४ ख. °र्न कटुकाभिर्न ह° । ५ ख. °छन्नाङ्गो° । ६ ख. °कर्णो न वे° । ७ ख. °दोवाऽ(ना)बद्धकच्छोनबद्ध° ।

त्रिः परिमृजेत् ॥ २० ॥ द्विरित्येके ॥ २१ ॥ सकृदुभयं शूद्रस्य स्त्रियाश्च ॥ २२ ॥
अथाप्युदाहरन्ति ॥ २३ ॥

गताभिर्हृदयं विप्रः कण्ठ्याभिः क्षत्रियः शुचिः। वैश्योऽद्भिः प्राशिताभिः स्यात्स्त्रीशूद्रौ
स्पृश्य चान्ततः, इति २४

दन्तवद्दन्तसक्तेषु दन्तवत्तेषु धारणा। स्रस्तेषु तेषु नाऽऽचामेत्तेषां संस्राववच्छुचिः,इति

अथाप्युदाहरन्ति —॥२६॥

दन्तवद्दन्तलग्नेषु यच्चाप्यन्तर्मुखे भवेत्। आचान्तस्यावशिष्टं स्यान्निगिरन्नेव तच्छुचिः,
इति २७

खान्यद्भिः संस्पृश्य पादौ नाभिं शिरः सव्यं पाणिमन्ततः ॥ २८ ॥ तैजसं चेदादायोच्छिष्टी स्यात्तदुदस्याऽऽचम्याऽऽदास्यन्नद्भिः प्रोक्षेत् ॥२९॥ अथ चेदन्नेनोच्छिष्टी स्यात्तदुदस्याऽऽचम्याऽऽदास्यन्नद्भिः प्रोक्षेत् ॥ ३० ॥ अथ चेदद्भिरुच्छिष्टी स्यात्तदुदस्याऽऽचम्याऽऽदास्यन्नद्भिः प्रोक्षेत् ॥ ३१ ॥ एतदेव विपरीतममत्रे ॥ ३२ ॥ वानस्पत्ये विकल्पः ॥ ३३ ॥ तैजसानामुच्छिष्टानां गोशन्मृद्भस्माभिः परिमार्जनमन्यतमेन वा ॥ ३४ ॥ ताम्ररजतसुवर्णानामम्लैः ॥३५॥ अमत्राणां दहनम् ॥ ३६ ॥ दारवाणां तक्षणम् ॥ ३७ ॥ वैणवानां गोमयेन ॥ ३८ ॥ फलमयानां गोवालरज्ज्वा ॥ ३९ ॥ कृष्णाजिनानां बिल्वतण्डुलैः ॥ ४० ॥ कुतपानामरिष्टैः ॥ ४१ ॥ और्णानामादित्येन ॥ ४२ ॥ क्षौमाणां गौरसर्षपकल्केन ॥ ४३ ॥ मृदा चेलानाम् ॥ ४४ ॥ चेलवच्चर्मणाम् ॥ ४५ ॥ तैजसवदुपलमणीनाम् ॥ ४६॥ दारुवदस्थ्नाम् ॥ ४७ ॥ क्षौमवच्छङ्खशृङ्गशुक्तिदन्तानाम्, पयसा वा ॥ ४८ ॥ चक्षुर्घ्राणानुकूल्याद्वा मूत्रपुरीषासृक्शुक्रकुणपस्पृष्टानां पूर्वोक्तानामन्यतमेन त्रिःसप्तकृत्वः परिमार्जनम् ॥ ४९ ॥ अतैजसानामेवंभूतानामुत्सर्गः ॥ ५० ॥ वचनाद्यज्ञे चमसपात्राणाम् ॥ ५१ ॥ न सोमेनोच्छिष्टा भवन्तीति श्रुतिः ॥ ५२ ॥

कालोऽग्निर्मनसः शुद्धिरुदकाद्युपलेपनम्। अविज्ञातं च भूतानां षड्विधं शौचमुच्यते, इति॥५३॥

अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५४ ॥

कालं देशं तथाऽऽत्मानं द्रव्यं द्रव्यप्रयोजनम्। उपपत्तिमवस्थां च विज्ञाय शौचं शौचज्ञः
कुशलो धर्मेप्सुः समाचरेत् ५५

---

१ ख. °न्तलग्नेषु द°। २ ख °न्तसक्तेषु यच्चाप्यन्तर्मुखं भ°। ३ ख °च्छिष्टः स्य त°। ४ ख. °दद्भिः सोच्छिष्टः स्यात्त°। ५ ख. °ष्टैः। ऊर्णा°। ६ ख. °म्। क्षौ°। ७ ख. °वा। मू°। ८ ख. °सप्तिः प°। ९ ख. च शौचज्ञः। १० ख. °र्मेष्टः स°।

नित्यं शुद्धः कारुहस्तः पण्यं यच्च प्रसारितम् । ब्रह्मचारिगतं भैक्षं नित्यं मेध्यमिति श्रुतिः
वत्सः प्रस्रवणे मेध्यः शकुनिः फलशातने । स्त्रियश्च रतिसंसर्गे श्वा मृगग्रहणे शुचिः ५७
आकराः शुचयः सर्वे वर्जयित्वा सुराकरम् । अदूष्याः संतता धारा वातोद्धूताश्च रेणवः
अमेध्येषु च ये वृक्षा उप्ताः पुष्पफलोपगाः । तेषामपि न दुष्यन्ति पुष्पाणि च फलानि च
चैत्यवृक्षं चितिं यूपं चण्डालं वेदविक्रयम् । एतानि ब्राह्मणः स्पृष्ट्वा सचेलो जलमावि-
शेत् ६०
आत्मशय्यासनं वस्त्रं जायापत्यं कमण्डलुः । * शुचीन्यात्मन एतानि परेषामशुचीनि तु
आसनं शयनं यानं नावः पथि तृणानि च । श्वचण्डालपतितस्पृष्टं मारुतेनैव शुध्यति ६२
खलक्षेत्रेषु यद्धान्यं कूपवापीषु यज्जलम् । अभोज्यादपि तद्भोज्यं यच्च गोष्ठगतं पयः ६३
त्रीणि देवाः पवित्राणि ब्राह्मणानामकल्पयन् । अदृष्टमद्भिर्निर्णिक्तं यच्च वाचा प्रशस्यते
आपः पवित्रं भूमिगता गोतृप्तिर्यासु जायते । अव्याप्ताश्चेदमेध्येन गन्धवर्णरसान्विताः
भूमेस्तु संमार्जनप्रोक्षणोपलेपनावस्तरणोल्लेखनैर्यथास्थानं दोषविशेषात्प्रायत्यम्
॥ ६६ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६७ ॥
गोचर्ममात्रमब्बिन्दुर्भूमेः शुध्यति पातितः । समूढमसमूढं वा यत्रामेध्यं न लक्ष्यत इति६८
परोक्षमधिश्रितस्यान्नस्यावद्योत्याभ्युक्षणम् ॥ ६९ ॥ तथाऽऽपणे(णी)यानां च
भक्ष्याणाम् ॥ ७० ॥ बीभत्सवः शुचिकामा हि देवा नाश्रद्दधानाय हविर्जुषन्त
इति ॥ ७१ ॥
शुचेरश्रद्दधानस्य श्रद्दधानस्य चाशुचेः । मीमांसित्वोभयं देवाः सममन्नमकल्पयन्७२
प्रजापतिस्तु तानाह न समं विषमं हि तत् । हतमश्रद्दधानस्य श्रद्धापूतं विशिष्यत इति७३
अथाप्युदाहरन्ति ॥ ७४ ॥
अश्रद्धा परमः पाप्मा श्रद्धा हि परमं तपः । तस्मादश्रद्धया दत्तं हविर्नाश्नन्ति देवताः७५
इष्ट्वा दत्त्वाऽपि वा मूर्खः स्वर्गं न हि स गच्छति । शङ्काविहतचारित्रो यः स्वाभिप्रायमा-
श्रितः ७६
शास्त्रातिगः स्मृतो मूर्खो धर्मतन्त्रोपरोधनादिति ॥ ७७
शाकपुष्पफलमूलौषधीनां तु प्रक्षालनम् ॥ ७८ ॥ शुष्कं तृणमयाज्ञिकं काष्ठं लोष्टं वा

---

* एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके "आत्मनः शुचिरेतानि परेषामशुचिर्भवेत्" इति ।

---

१ ख. 'त्यं शुद्धमि° । २ ख. 'चेलः स्नानमाचरेत् । आ° । ३ ख. नावापथत् । ४ ख. °वाऽभि-पूजितम् । आ° । ५ ख. °न्विता इति । भू° । ६ ख. °त्प्राशस्त्यम् । ७ ख. 'शिकका° ।

तिरस्कृत्याहोरात्रयोरुदग्दक्षिणामुखः प्रावृत्य शिर उच्चरेदवमेहेद्वा ॥ ७९ ॥ मूत्रे
मृदाऽद्भिः प्रक्षालनम् ॥८०॥ त्रिः पाणेः ॥८१॥ तद्वत्पुरीषे ॥८२॥ पर्यायात्रिस्त्रिः
पायोः पाणेश्च ॥ ८३ ॥ मूत्रवद्रेतस उत्सर्गे ॥ ८४ ॥ नीवीं विस्रस्य परिधायाप
उपस्पृशेत् ॥ ८५ ॥ आर्द्रतृणं गोमयं भूमिं वा समुपस्पृशेत् ॥ ८६ ॥ नाभेरधःस्पर्शनं
कर्मयुक्तो वर्जयेत् ॥ ८७ ॥ ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै मेध्यमवाचीनममेध्यमिति श्रुतिः
॥८८॥ शूद्राणामार्याधिष्ठितानामर्धमासि मासि वा वपनमार्यवदाचमनकल्पः ॥८९॥
वैश्यः कुसीदमुपजीवेत् ॥ ९० ॥ पञ्चविंशतिस्त्वेव पञ्चमाषकी स्यात् ॥ ९१ ॥
अथाप्युदाहरन्ति ॥ ९२ ॥
यः समर्घमृणं गृह्य महार्घं संप्रयोजयेत् । स वै वार्धुषिको नाम सर्वधर्मेषु गर्हितः ९३
वृद्धिं च भ्रूणहत्यां च तुलया समतोलयत् । अतिष्ठद्भ्रूणहा कोट्यां वार्धुषिः समकम्पत,
इति ९४
गोरक्षकान्वाणिजकांस्तथा कारुकुशीलवान् । प्रेष्यान्वार्धुषिकांश्चैव विप्राञ्शूद्रवदाचरेत्
कामं तु परिलुप्तकृत्याय कदर्याय नास्तिकाय पापीयसे पूर्वौ दद्याताम् ॥ ९६ ॥
अयज्ञेनाविवाहेन वेदस्योत्सादनेन च । कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ९७
ब्राह्मणातिक्रमो नास्ति मूर्खे मन्त्रविवर्जिते । ज्वलन्तमग्निमुत्सृज्य न हि भस्मनि हूयते
गोभिरश्वैश्च यानैश्च कृष्या राजोपसेवया । कुलान्यकुलतां यान्ति यानि हीनानि मन्त्रतः
मन्त्रतस्तु समृद्धानि कुलान्यल्पधनान्यपि । कुलसंख्यां च गच्छन्ति कर्षन्ति च महद्यशः
+वेदः कृषिविनाशाय कृषिर्वेदविनाशिनी । शक्तिमानुभयं कुर्यादशक्तस्तु कृषिं त्यजेत्
न वै देवान्पीवरोऽसंयतात्मा रोरूयमाणः ककुदी समश्नुते ।
चलत्तुन्दी रभसः कामवादी कृशास इत्यणवस्तत्र यान्ति ॥ १०२
यद्यौवने चरति विभ्रमेण सद्वाऽसद्वा यादृशं वा यदा वा ।
उत्तरे चेद्वयसि साधुवृत्तस्तदेवास्य भवति नेतराणि ॥ १०३
शोचेत मनसा नित्यं दुष्कृतान्यनुचिन्तयन् । तपस्वी चाप्रमादी च ततः पापात्प्रमुच्यते
स्पृशन्ति बिन्दवः पादौ य आचामयतः परान् । न तैरुच्छिष्टभावः स्यात्तुल्यास्ते
भूमिगैः सहेति १०५

+ एतदर्धस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके–“कृषिर्वेदविनाशाय वेदः कृषिविनाशकः” इति ।

१ ख. °रेदेव' । २ ख. 'र्यायात्रिस्त्रिः । ३ क. आर्द्रं । ४ ख. 'सि वा । ५ ख. 'मधारयन् ।

सपिण्डेष्वादशाहम् ॥१०६॥ सपिण्डेष्वादशाहमाशौचमिति जननमरणयोरधिकृत्य वदन्त्यृत्विग्दीक्षितब्रह्मचारिवर्जम् ॥ १०७ ॥ सपिण्डता त्वा सप्तमात्सपिण्डेषु ॥ १०८ ॥

आ सप्तमासादा दन्तजननाद्वोदकोपस्पर्शनम् । पिण्डोदकक्रिया प्रेते नात्रिवर्षे विधीयते १०९

आ दन्तजननाद्वाऽपि दहनं च न कारयेत् । अप्रत्तासु च कन्यासु प्रत्तास्वेके ह कुर्वते ११०

लोकसंग्रहणार्थं हि तदमन्त्राः स्त्रियो मताः । स्त्रीणां कृतविवाहानां त्र्यहाच्छुध्यन्ति बान्धवाः १११

यथोक्तेनैव कल्पेन शुध्यन्ति च सनाभयः, इति । ११२

अपि च प्रपितामहः पितामहः पिता स्वयं सोदर्या भ्रातरः सवर्णायाः पुत्रः पौत्रः प्रपौत्रस्तत्पुत्रवर्जं तेषां च पुत्रपौत्रमविभक्तदायं सपिण्डानाचक्षते ॥ ११३ ॥ विभक्तदायानपि सकुल्यानाचक्षते ॥ ११४ ॥ असत्स्वन्येषु तद्गामी ह्यर्थो भवति ॥ ११५ ॥ सपिण्डाभावे सकुल्यः ॥ ११६ ॥ तदभावे पिताऽऽचार्योऽन्तेवास्यृत्विग्वा हरेत् ॥११७॥ तदभावे राजा तत्स्वं त्रैविद्यवृद्धेभ्यः संप्रयच्छेत् ॥ ११८॥ न त्वेव कदाचित्स्वयं राजा ब्राह्मणस्वमाददीत ॥ ११९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १२० ॥

* ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रघ्नं विषमेकाकिनं हरेत् । न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते तस्माद्राजा ब्राह्मणस्वं नाऽऽददीत परम ह्येतद्विषं यद्ब्राह्मणस्वमिति ॥ १२२ ॥

जननमरणयोः संनिपाते समानो दशरात्रः ॥ १२३ ॥ अथ यदि दशरात्रात्संनिपतेयुराद्यं दशरात्रमाशौचमा नवमादिवसात् ॥ १२४ ॥ जनने तावन्मातापित्रोर्दशाहमाशौचम् ॥ १२५ ॥ मातुरित्येके तत्परिहरणात् ॥१२६॥ पितुरित्यपरे शुक्रप्राधान्यात् ॥ १२७ ॥ अयोनिजा ह्यपि पुत्राः श्रूयन्ते मातापित्रोरेव तु संसर्गसामान्यात् ॥ १२८ ॥ मरणे तु यथा बालं पुरस्कृत्य यज्ञोपवीतान्यपसव्यानि

---

*एतद्वचनस्थानेऽयं पाठः ख. पुस्तके–"न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते । विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम्" इति ।

---

१ ख. °हन्ति । ऋत्वि° । २ ख.°म् । असपिण्डत्वात्सपि° । ३ ख. °म् । प्रेतानां त्रिवर्षे उदकक्रियां वि° । ४ ख. °नं नास्य का° । ५ ख. स्त्रीणामकृ° । ६ ख. स्वसोद° । ७ ख. °निपातेषु° ।

कृत्वा तीर्थमवतीर्य सकृत्सकृत्त्रिर्निमज्ज्योन्मज्ज्योत्तीर्याऽऽचम्य तत्प्रत्ययमुदकेना-
सिच्यातं एवोत्तीर्याऽऽचम्य गृहद्वार्येऽङ्गारमुदकमिति संस्पृश्याक्षारलवणाशिनो
दशाहं कटमासीरन् ॥ १२९ ॥ एकादश्यां द्वादश्यां वा श्राद्धकर्म ॥ १३० ॥
शेषक्रियायां लोकोऽनुरोद्धव्यः ॥ १३१ ॥ अथाप्यसपिण्डेषु यथासन्नं त्रिरात्रमहो-
रात्रमेकाहमिति कुर्वीत ॥ १३२ ॥
आचार्योपाध्यायतत्पुत्रेषु त्रिरात्रम् ॥ १३३ ॥ ऋत्विजां च ॥ १३४ ॥ शिष्यस-
तीर्थ्यसब्रह्मचारिषु त्रिरात्रमहोरात्रमेकाहमिति कुर्वीत ॥ १३५ ॥ गर्भस्रावे गर्भ-
माससंमिता रात्रयः स्त्रीणाम् ॥ १३६ ॥ परशवोपस्पर्शनेऽनभिसंधिपूर्वे सचेलोऽपः
स्पृष्ट्वा सद्यः शुद्धो भवति ॥ १३७ ॥ अभिसंधिपूर्वं त्रिरात्रम् ॥ १३८ ॥
ऋतुमत्यां च यस्ततो जायते सोऽभिशस्त इति व्याख्यातान्यस्यै व्रतानि ॥१३९॥
+वेदविक्रयिणं यूपं पतितं चितिमेव च । स्पृष्ट्वा समाचरेत्स्नानं श्वानं चण्डालमेव च
ब्राह्मणस्य व्रणद्वारे पूयशोणितसंभवे। कृमिरुत्पद्यते तत्र प्रायश्चित्तं कथं भवेत् १४१
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम्। त्र्यहं स्नात्वा च पीत्वा च कृमिदष्टः शुचि-
र्भवेत् १४२

शुनोपहतः सचेलोऽवगाहेत ॥ १४३ ॥ प्रक्षाल्य वा तं देशमग्निना संस्पृश्य
पुनः प्रक्षाल्य पादौ चाऽऽचम्य प्रयतो भवति॥१४४॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥१४५॥
शुना दष्टस्तु यो विप्रो नदीं गत्वा समुद्रगाम्। प्राणायामशतं कृत्वा घृतं प्राश्य विशु-
ध्यति १४६
सुवर्णरजताभ्यां वा गवां शृङ्गोदकेन वा।नवैश्च कलशैः स्नात्वा सद्य एव शुचिर्भवेत्, इति
अभक्ष्याः पशवो ग्राम्याः ॥ १४८ ॥ क्रव्यादाः शकुनयश्च ॥ १४९ ॥ तथा
कुक्कुटसूकरम् ॥१५०॥ अन्यत्राजाविभ्यः ॥१५१॥ भक्ष्याः श्वाविड्गोधाशशशल्य-
ककच्छपखड्गाः खड्गवर्जाः पञ्च पञ्चनखाः ॥ १५२ ॥ तथर्श्यहरिणपृषतमहिष-
वराहकुलङ्गाः कुलङ्गवर्जाः पञ्च द्विखुरिणः ॥ १५३ ॥ पक्षिणस्तित्तिरिकपोतक-
पिञ्जलवाध्रीणसमयूरवारणा वारणवर्जाः पञ्च विष्किराः ॥ १५४ ॥ मत्स्याः
सहस्रदंष्ट्रश्चिलिचिमो वर्मिबृहच्छिरोमशकरिरोहितराजीवाः ॥ १५५ ॥ अनिर्दशा-
हसंधिनीक्षीरमपेयम् ॥ १५६ ॥ विवत्सान्यवत्सयोश्च ॥ १५७ ॥ आविकमौष्ट्रिक-

+ एतद्वचनं न विद्यते ख. पुस्तके।

१ ख. °ज्ज्योत्ती° । २ ख. 'कमुत्सिच्या° । ३ ख. 'क्रियायालो° । ४ ख. कुर्वन्ति । ५ ख. च
यति° । ६ क. कुर्वन्ति । ७ ख. यतो । ८ ख. 'श्य ततः शुचेः । सु° । ९ क. 'म्याः । अभक्ष्याः पशवो
ग्राम्याः । क्र° । १० ख. कुलङ्ग° । ११ ख. वर्मिबृहच्छिरसमशकरो° ।

मैकशफमपेयम् ॥ १५८ ॥ अपेयपयःपाने कृच्छ्रोऽन्यत्र गव्यात् ॥ १५९ ॥ गव्ये तु त्रिरात्रमुपवासः ॥ १६० ॥ पर्युषितं शाकयूषमांससर्पिःशृतधानागुडदधिमधुसक्तुवर्जम् ॥ १६१ ॥ शुक्तानि तथा जातो गुडः ॥ १६२ ॥ श्रावण्यां पौर्णमास्यामाषाढ्यां वोपाकृत्य तैष्यां माघ्यां वोत्सृजेयुरुत्सृजेयुः ॥ १६३ ॥

इति प्रथमप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ।)

शुचिमध्वरं देवा जुषन्ते ॥ १ ॥ शुचिकामा हि देवाः शुचयश्च ॥ २ ॥ तदेषाऽभिवदति ॥ ३ ॥

शुची वो हव्या मरुतः शुचीनां शुचिं हिनोम्यध्वरं शुचिभ्यः ।
ऋतेन सत्यमृतसाप आयञ्छुचिजन्मानः शुचयः पावकाः, इति ४

अहतं वाससां शुचिस्त(चि त)स्माद्यत्किंचेज्यासंयुक्तं स्यात्सर्वं तदहतैर्वासोभिः कुर्यात् ॥ ५ ॥ प्रक्षालितोपवातान्यक्लिष्टानि वासांसि पत्नीयजमानावृत्विजश्च परिदधीरन् ॥ ६ ॥ एवं प्रक्रमादूर्ध्वम् ॥ ७ ॥ दीर्घसोमेषु सत्रेषु चैवम् ॥ ८ ॥ यथासमाम्नातं च ॥ ९ ॥ यथैतदभिचरणीयेष्वेष्टिपशुसोमेषु लोहितोष्णीषा लोहितवाससश्चर्त्विजः प्रचरेयुश्चित्रवाससश्चित्रासङ्गा वृषाकपाविति च ॥ १० ॥ अग्न्याधाने क्षौमाणि वासांसि तेषामलाभे कार्पासिकान्यौर्णानि वा भवन्ति ॥ ११ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानां मृदाऽद्भिरिति प्रक्षालनम् ॥ १२ ॥ वासोवत्सार्प्यवल्कलानाम् ॥ १३ ॥ वल्कलवत्कृष्णाजिनानाम् ॥ १४ ॥ न परिहितमधिरूढमप्रक्षालितं प्रावरणम् ॥ १५ ॥ नापल्पूलितं मनुष्यसंयुक्तं देवत्रा युञ्ज्यात् ॥ १६ ॥ घनाया भूमेरुपघात उपलेपनम् ॥ १७ ॥ सुषिरायाः कर्षणम् ॥ १८ ॥ क्लिन्नाया मेध्यमाहृत्य प्रच्छादनम् ॥ १९ ॥ चतुर्भिः शुध्यते भूमिर्गोभिराक्रमणात्खननाद्दहनादभिवर्षणात् ॥ २० ॥ पञ्चमाच्चोपलेपनात्षष्ठात्कालात् ॥ २१ ॥ असंस्कृतायां भूमौ न्यस्तानां तृणानां प्रक्षालनम् ॥ २२ ॥ परोक्षोपहतानामभ्युक्षणम् ॥ २३ ॥ एवं क्षुद्रसमिधाम् ॥ २४ ॥ महतां काष्ठानामुपघाते प्रक्षाल्यावशोषणम् ॥ २५ ॥ बहूनां तु प्रोक्षणम् ॥ २६ ॥ दारुमयाणां पात्राणामुच्छिष्ट-

---

१ क. °जेयुः ।

समन्वारब्धानामवलेखनम् ॥ २७ ॥ उच्छिष्टलेपोपहतानामवतक्षणम् ॥ २८ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ २९ ॥ तदेतदन्यत्र निर्देशात् ॥३०॥ यज्ञैतदग्निहोत्रे धर्मोच्छिष्टे च दाधिधर्मे च कुण्डपायिनामयने चोत्सर्गिणामयने च दाक्षायणयज्ञे चेडादधे च चतुश्चक्रे च ब्रह्मौदनेषु च तेषु सर्वेषु दर्भैरद्भिः प्रक्षालनम् ॥ ३१ ॥ सर्वेष्वेव सोमभक्षेष्वद्भिरेव मार्जालीये प्रक्षालनम् ॥ ३२ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गोः मृन्मयानां पात्राणाम् ॥ ३३ ॥ मृन्मयानां पात्राणामुच्छिष्टसमन्वारब्धानामवकूलनम् ॥ ३४ ॥ उच्छिष्टलेपोपहतानां पुनर्दहनम् ॥ ३५ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानामुत्सर्गः ॥ ३६ ॥ तैजसानां पात्राणां पूर्ववत्परिमृष्टानां प्रक्षालनम् ॥ ३७ ॥ परिमार्जनद्रव्याणि गोशकृन्मृद्भस्मेति ॥ ३८ ॥ मूत्रपुरीषलोहितरेतःप्रभृत्युपहतानां पुनः करणम् ॥३९॥ गोमूत्रे वा सप्तरात्रं परिशायनम् ॥४०॥ महानद्यां वैवम् ॥४१॥ अश्ममयानामलाबुबिल्वविनालानां गोवालैः परिमार्जनम् ॥४२॥ नैडवेणुशरकुशव्यूतानां गोमयेनाद्भिरिति प्रक्षालनम् ॥ ४३ ॥ व्रीहीणामुपघाते प्रक्षाल्यावशोषणम् ॥ ४४ ॥ बहूनां तु प्रोक्षणम् ॥ ४५ ॥ तण्डुलानामुत्सर्गः ॥ ४६ ॥ एवं सिद्धहविषाम् ॥ ४७ ॥ महतां श्ववायसप्रभृत्युपहतानां तं देशं पुरुषान्नमुद्धृत्य पवमानः सुवर्जन इति एतेनानुवाकेनाभ्युक्षणम् ॥ ४८ ॥ मधूदके पयोविकारे पात्रात्पात्रान्तरानयने शौचम् ॥ ४९ ॥ एवं तैलसर्पिषी उच्छिष्टसमन्वारब्धे उदकेऽवधायोपयोजयेत् ॥ ५० ॥ अमेध्याभ्याधाने समारोप्याग्निं मथित्वा पवमानेष्टिः ॥ ५१ ॥ शौचदेशमन्त्रावृदर्थद्रव्यसंस्कारकालभेदेषु पूर्वपूर्वप्राधान्यं पूर्वपूर्वप्राधान्यम् ॥ ५२ ॥

इति प्रथमप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ।)

उत्तरत उपचारो विहारः ॥ १ ॥ तथाऽपवर्गः ॥ २ ॥ विपरीतं पित्र्येषु ॥ ३ ॥ पादोपहतं प्रक्षालयेत् ॥ ४ ॥ अङ्गमुपस्पृश्य सिचं वाऽप उपस्पृशेत् ॥ ५ ॥ एवं

---

१ क. °लेपन° । २ क. °यणे यज्ञेऽर्धोदये चतु° । ३ क. °वर्जित । प्र° । ४ क. विनाडानां । ५ क. नडवे° । ६ क. °मेवप्राधान्यम् ।

छेदनभेदनखननिरसनपित्र्यराक्षसनैर्ऋतरौद्राभिचरणीयेषु ॥ ६ ॥ न मन्त्रवता
यज्ञाङ्गेनाऽऽत्मानमभिपरिहरेत् ॥ ७ ॥ अभ्यन्तराणि यज्ञाङ्गानि बाह्या ऋत्विजः
॥ ८ ॥ पत्नीयजमानावृत्विग्भ्योऽन्तरतमौ ॥ ९ ॥ यज्ञाङ्गेभ्य आज्यमाज्याद्धवींषि
हविर्भ्यः पशुः पशोः सोमः सोमादग्नयः ॥ १० ॥ यथाकर्मर्त्विजो न विहाराद-
भिपर्यावर्तेरन् ॥ ११ ॥ प्राङ्मुखश्चेद्दक्षिणमंसमभिपर्यावर्तेत ॥ १२ ॥ प्रत्यङ्मुखः
सव्यम् ॥ १३ ॥ अन्तरेण चात्वालोत्करौ यज्ञस्य तीर्थम् ॥ १४ ॥ आ चात्वा-
लादाहवनीयोत्करौ ॥१५॥ ततः कर्तारो यजमानः पत्नी च प्रपद्येरन्, विसंस्थिते
॥ १६ ॥ संस्थिते च संचरोऽनुत्करदेशात् ॥ १७ ॥ नाप्रोक्षितमप्रपन्नं क्लिन्नं काष्ठं
समिधं वाऽभ्यादध्यात् ॥ १८ ॥ अग्रेणाऽऽहवनीयं ब्रह्मयजमानौ प्रपद्येते ॥ १९ ॥
जघनेनाऽऽहवनीयमित्येके ॥ २० ॥ दक्षिणेनाऽऽहवनीयं ब्रह्मायतनं तेमपरेण
यजमानस्य ॥२१॥ उत्तरां श्रोणिमुत्तरेण होतुः ॥२२॥ उत्कर आग्नीध्रस्य ॥२३॥
जघनेन गार्हपत्यं पत्न्याः ॥ २४ ॥ तेषु काले काल एव दर्भान्संस्तृणाति ॥ २५ ॥
एकैकस्य चोदकमण्डलुरुपात्तः स्यादाचमनार्थः ॥ २६ ॥ व्रतोपेतो दीक्षितः
स्यात् ॥ २७ ॥ न परपापं वदेन्न क्रुध्येन्न रोदेन्मूत्रपुरीषे नावेक्षेत ॥ २८ ॥
अमेध्यं दृष्ट्वा जपति ॥ २९ ॥ अबद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो
दीक्षे मा मा हासीरिति ॥ ३० ॥

इति प्रथमप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अथ प्रथमप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ।)

चत्वारो वर्णा ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्राः ॥ १ ॥ तेषां वर्णानुपूर्व्येण चतस्रो
भार्या ब्राह्मणस्य ॥ २ ॥ तिस्रो राजन्यस्य ॥ ३ ॥ द्वे वैश्यस्य ॥ ४ ॥ एका
शूद्रस्य ॥ ५ ॥ तासु पुत्राः सवर्णानन्तरासु सवर्णाः ॥६॥ एकान्तरद्व्यन्तरास्वम्बष्ठो-
ग्रनिषादाः ॥ ७ ॥ प्रतिलोमास्वायोगवमागधवैणक्षत्रपुल्कसकुक्कुटवैदेहकचण्डालाः
॥ ८ ॥ अम्बष्ठात्प्रथमायां श्वपाकः ॥ ९ ॥ उग्राद्द्वितीयायां वैणः ॥१०॥ निषादात्तृ-

---

१ ख. °षु । अप उपस्पृशनम° । २ ख. °थाकर्ममृत्विजो । ३ ख. कर्तारो । ४ ख. °मानपत्नी च प्रपद्येते । वि° । ५ ख. तदपरे । ६ ख. °तो वा दी° । ७ ख. °टकवै° ।

तीयायां पुल्कसः ॥११॥ विपर्यये कुक्कुटः ॥१२॥ निषादेन निषाद्यामा पञ्चमाज्जातोऽपहन्ति शूद्रताम् ॥ १३ ॥ तमुपनयेत्षष्ठं याजयेत् ॥ १४ ॥ सप्तमो विकृतबीजः समबीजः सम इत्येकेषां संज्ञाः क्रमेण निपतन्ति ॥ १५ ॥

त्रिषु वर्णेषु सादृश्यादव्रतो जनयेत्तु यान् । तान्सावित्रीपरिभ्रष्टान्व्रात्यानाहुर्मनीषिणो व्रात्यानाहुर्मनीषिण इति ॥ १६ ॥

इति प्रथमप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने नवमोऽध्यायः ।)

रथकाराम्बष्ठसूतोग्रमागधायोगववैणक्षत्तृपुल्कसकुक्कुटवैदेहकचण्डालश्वपाकप्रभृतयः ॥ १ ॥ तत्र सवर्णासु सवर्णाः ॥ २ ॥ ब्राह्मणात्क्षत्रियायां ब्राह्मणो वैश्यायामम्बष्ठः शूद्रायां निषादः ॥ ३ ॥ पारशव इत्येके ॥ ४ ॥ क्षत्रियाद्वैश्यायां क्षत्रियः शुद्रायामुग्रः ॥ ५ ॥ वैश्याच्छूद्रायां रथकारः ॥ ६ ॥ शूद्राद्वैश्यायां मागधः क्षत्रियायां क्षत्ता ब्राह्मण्यां चण्डालः ॥ ७ ॥ वैश्यात्क्षत्रियायामायोगवो ब्राह्मण्यां वैदेहकः ॥ ८ ॥ क्षत्रियाद्ब्राह्मण्यां सूतः ॥ ९ ॥ तत्राम्बष्ठोग्रसंयोगे भवत्यनुलोमः ॥ १० ॥ क्षत्तृवैदेहकयोः प्रतिलोमः ॥ ११ ॥ उग्राज्जातः क्षत्र्यां श्वपाकः ॥ १२ ॥ वैदेहकादम्बष्ठायां वैणः ॥ १३ ॥ निषादाच्छूद्रायां पुल्कसः ॥ १४ ॥ शूद्रान्निषाद्यां कुक्कुटः ॥ १५ ॥

वर्णसंकरादुत्पन्नान्व्रात्यानाहुर्मनीषिणोः । व्रात्यानाहुर्मनीषिण इति १६

इति प्रथमप्रश्ने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(अथ प्रथमप्रश्ने दशमोऽध्यायः ।)

षड्भागभृतो राजा रक्षेत्प्रजाम् ॥ १ ॥ ब्रह्म वै स्वं महिमानं ब्राह्मणेष्वदधादध्ययनाध्यापनयजनयाजनदानप्रतिग्रहसंयुक्तं वेदानां गुप्त्यै ॥ २ ॥ क्षत्रे बलमध्ययनयजनदानशस्त्रकोशभूतरक्षणसंयुक्तं क्षत्रस्य वृद्ध्यै ॥ ३ ॥ विट्स्वध्ययनयजनदानकृषिवाणिज्यपशुपालनसंयुक्तं कर्मणां वृद्ध्यै ॥ ४ ॥ शूद्रेषु पूर्वेषां परिचर्या ॥ ५ ॥

---

१ ख. °षादाप° । २ ख. °ज्जाता भवन्ति तमु° । ३ ख. °कृतो ऽकमर इत्येषां । ४ ख. °षिणः । इति ।

यत्तो ब्रह्मज्यन्तेति ॥ ६ ॥ सर्वतोधुरं पुरोहितं वृणुयात् ॥ ७ ॥ तस्य शासने वर्तेत ॥ ८ ॥ सङ्ग्रामे न निवर्तेत ॥ ९ ॥ न कर्णिभिर्न दिग्धैः प्रहरेत् ॥ १० ॥ भीतमत्तोन्मत्तप्रमत्तविसंनाहस्त्रीबालवृद्धब्राह्मणैर्न युध्येत ॥ ११ ॥ अन्यत्राऽऽततायिनः ॥ १२ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १३ ॥

अध्यापकं कुले जातं यो हन्यादाततायिनम् । न तेन भ्रूणहा भवति मन्युस्तं मन्युमृच्छति, इति १४

सामुद्रशुल्को वरं रूपमुद्धृत्य दशपणं शतम् ॥ १५ ॥ अन्येषामपि सारानुरूप्येणानुपहत्य धर्म्यं प्रकल्पयेत् ॥ १६ ॥ अब्राह्मणस्य प्रनष्टस्वामिकं रिक्थं संवत्सरं परिपाल्य राजा हरेत् ॥ १७ ॥ अवध्यो वै ब्राह्मणः सर्वापराधेषु ॥ १८ ॥ ब्राह्मणस्य ब्रह्महत्यागुरुतल्पगमनसुवर्णस्तेयसुरापानेषु कुसिन्धभगसृगालसुराध्वजांस्तप्तेनायसा ललाटेऽङ्कयित्वा विषयान्निर्धमनम् ॥ १९ ॥ क्षत्रियादीनां ब्राह्मणवधे वधः सर्वस्वहरणं च ॥२०॥ तेषामेव तुल्यापकृष्टवधे यथाबलमनुरूपान्दण्डान्प्रकल्पयेत् ॥ २१ ॥ क्षत्रियवधे गोसहस्रम् ॥ २२ ॥ क्षत्रियवधे गोसहस्रमृषभैकाधिकं राज्ञ उत्सृजेद्वैरनिर्यातनार्थम् ॥ २३ ॥ शतं वैश्ये दश शूद्रे ऋषभश्चात्राधिकः॥२४॥ शूद्रवधेन स्त्रीवधो गोवधश्च व्याख्यातोऽन्यत्राऽऽत्रेय्या वधात् ॥ २५ ॥ धेन्वनडुहोश्च वधे धेन्वनडुहोरन्ते चान्द्रायणं चरेत् ॥ २६ ॥ आत्रेय्या वधः क्षत्रियवधेन व्याख्यातः ॥ २७ ॥ हंसभासबर्हिणचक्रवाकप्रचलाककाकोलूकमण्डूकडिड्डिकडेरिकाश्वबभ्रुनकुलादीनां वधे शूद्रवत् ॥ २८ ॥ लोकसंग्रहणार्थं यथा दृष्टं श्रुतं वा साक्षी साक्ष्यं ब्रूयात् ॥ २९ ॥

पादो धर्मस्य कर्तारं पादो गच्छति साक्षिणम् । पादः सभासदः सर्वान्पादो राजानमृच्छति ३०

राजा भवत्यनेनाश्च मुच्यन्ते च सभासदः । एनो गच्छति कर्तारं यत्र निन्द्यो ह निन्द्यते
साक्षिणं त्वेवमुद्दिष्टं यत्नात्पृच्छेद्विचक्षणः। यां रात्रिमजनिष्ठास्त्वं यां च रात्रिं परिष्यसि ३२
एतयोरन्तरा यत्ते सुकृतं सुकृतं भवेत् । तत्सर्वं राजगामि स्यादनृतं ब्रुवतस्तव ३३
त्रीनेव च पितॄन्हन्ति त्रीनेव च पितामहान्। सप्त जातानजातांश्च साक्षी साक्ष्यं मृषा वदन् ३४

---

१ ख. ॰रूपेणा॰ । २ ख. धर्मं । ३ ख. ॰स्य भ्रूणहत्यागु॰ । ४ ख. ॰सिण्डभ॰ । ५ ख. ॰लध्वजकारांस्तप्ते॰ । ६ ख. ॰यान्तर्गमन॰ । ७ ख. ॰द्रवधे॰ । ८ ख. ॰स्त्रियाश्च॰ । ९ ख. ॰कघटेरिकश्च । १० ख. ब्रुवन् ।

हिरण्यार्थेऽनृते हन्ति त्रीनेव च पितामहान्। पञ्च पश्वनृते हन्ति दश हन्ति गवानृते ३५
शतमश्वानृते हन्ति सहस्रं पुरुषानृते। सर्वं भूम्यनृते हन्ति साक्षी साक्ष्यं मृषा वदन् ३६
चत्वारो वर्णाः पुत्रिणः साक्षिणः स्युरन्यत्र श्रोत्रियराजन्यप्रव्रजितमानुष्यहीनेभ्यः ॥३७॥स्मृतौ प्रधानतः प्रतिपत्तिः॥३८॥अतोऽन्यथाकर्तपत्यम्(?) ॥३९॥ द्वादशरात्रं तप्तं पयः पिबेत्कूष्माण्डैर्वा जुहुयादिति कूष्माण्डैर्वा जुहुयादिति ॥ ४० ॥

इति प्रथमप्रश्ने दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

(अथ प्रथमप्रश्न एकादशोऽध्यायः।)

अष्टौ विवाहाः ॥ १ ॥ श्रुतशीले विज्ञाय ब्रह्मचारिणेऽर्थिने दीयते स ब्राह्मः ॥२॥ आच्छाद्यालंकृत्यैषा(तया) सह धर्मश्चर्यतामिति प्राजापत्यः ॥३॥ पूर्वां लाजाहुतिं हुत्वा गोमिथुनं कन्यावते दद्यात्स आर्षः॥ ४ ॥ दक्षिणासु नीयमानास्वन्तर्वेद्यृत्विजे स दैवः ॥५॥ धनेनोपतोष्याऽऽसुरः॥ ६ ॥ सकामेन सकामाया मिथः संयोगो गान्धर्वः ॥ ७ ॥ प्रसह्य हरणाद्राक्षसः ॥ ८ ॥ सुप्तां मत्तां प्रमत्तां वोपयच्छेदिति पैशाचः ॥ ९ ॥ तेषां चत्वारः पूर्वे ब्राह्मणस्य ॥ १० ॥ तेष्वपि पूर्वः पूर्वः श्रेयान् ॥ ११ ॥ उत्तरेषामुत्तरोत्तरः पापीयान् ॥ १२ ॥ अत्रापि षष्ठसप्तमौ क्षत्रधर्मानुगतौ तत्प्रत्ययत्वात्क्षत्रस्य ॥ १३ ॥ पञ्चमाष्टमौ वैश्यशूद्राणाम् ॥१४॥अयन्त्रितकलत्रा हि वैश्यशूद्रा भवन्ति॥१५॥ कर्षणशुश्रूषाधिकृतत्वात् ॥१६॥ गान्धर्वमप्येके प्रशंसन्ति सर्वेषां स्नेहानुगतत्वात्॥१७॥†यथायुक्तो विवाहः। यथा युक्तो विवाहस्तथा युक्ता प्रजा भवतीति विज्ञायते ॥ १८ ॥ +अथाप्युदाहरन्ति॥ १९ ॥
क्रीता द्रव्येण या नारी सा न पत्नी विधीयते। सा न दैवे न सा पित्र्ये दासीं तां काश्यपोऽब्रवीत् २०
शुल्केन ये प्रयच्छन्ति स्वसुतां लोभमोहिताः। आत्मविक्रयिणः पापा महाकिल्बिषकारकाः २१
पतन्ति नरके घोरे घ्नन्ति चाऽऽसप्तमं कुलम्। गमनागमनं चैव सर्वं शुल्को विधीयते (?)

---

† इदमधिकं वाक्यम्। + इत आरभ्य शुल्को विधीयत इत्यन्तग्रन्थः ख. पुस्तके न विद्यते।

---

१ ख. 'नुष्यही'। २ ख. पिबन्कूष्मा°। ३ क. गोभ्यां सहाऽऽर्षः।

पौर्णमास्यष्टकामावास्याग्न्युत्पातभूमिकम्पश्मशानदेशपतिश्रोत्रियैकतीर्थ्यप्रयाणे-ष्वहोरात्रमनध्यायः ॥ २३ ॥ वाते पूतिगन्धे नीहारे च नृत्तगीतवादित्ररुदित-सामशब्देषु तावन्तं कालम् ॥ २४ ॥ स्तनयित्नुवर्षविद्युत्संनिपाते त्र्यहमनध्या-योऽन्यत्र वर्षाकालात् ॥ २५ ॥ वर्षाकालेऽपि वर्षवर्जमहोरात्रयोश्च तत्कालम् ॥ २६ ॥ पित्र्यप्रतिग्रहभोजनयोश्च तद्दिवसशेषम् ॥ २७ ॥ भोजनेष्वाजीर्णान्तम् ॥ २८ ॥ पाणिमुखो हि ब्राह्मणः ॥ २९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३० ॥

भुक्तं प्रतिगृहीतं च निर्विशेषमिति श्रुतिः । ३१

पितर्युपरते त्रिरात्रम् ॥ ३२ ॥ द्वयमु ह वै सुश्रवसोऽनूचानस्य रेतो ब्राह्मणस्योर्ध्वं नाभेरधस्तादन्यत्स यदूर्ध्वं नाभेस्तेन हैतत्प्रजायते यद्ब्राह्मणानुपनयति यदध्यापयति यद्याजयति यत्साधु करोति[3] सर्वाऽस्यैषा प्रजा भवत्यथ यदवाचीनं नाभेस्तेन हास्यौरसी प्रजा भवति तस्माच्छ्रोत्रियमनूचानमप्रजोऽसीति न वदन्ति ॥ ३३ ॥ तस्माद्द्विनामा द्विमुखो विप्रो द्विरेता द्विजन्मा चेति ॥३४॥ शूद्रापपात्रश्रवणसंदर्शन-योश्च तावन्तं कालम् ॥ ३५ ॥ नक्तं शिवाविरावे नाधीयीत स्वप्नान्तम् ॥ ३६ ॥ अहोरात्रयोश्च संध्योः पर्वसु च नाधीयीत ॥ ३७ ॥ न मांसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयात् ॥३८॥ पर्वसु हि रक्षःपिशाचा व्यभिचारवन्तो भवन्तीति विज्ञायते ॥ ३९॥ अन्येषु चाद्भुतोत्पातेष्वहोरात्रमनध्यायोऽन्यत्र मानसात् ॥ ४० ॥ मानसेऽपि जननमरण-योरनध्यायः ॥ ४१ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ४२ ॥

हन्त्यष्टमी ह्युपाध्यायं हन्ति शिष्यं चतुर्दशी । हन्ति पञ्चदशी विद्यां तस्मात्पर्वणि वर्ज-येत्तस्मात्पर्वणि वर्जयेदिति ॥ ४३ ॥

इति प्रथमप्रश्न एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

[*यथा युक्तो विवाहः ॥१॥ अष्टौ विवाहाः ॥२॥ क्षत्रियवधे गोसहस्रम् ॥३॥ षड्भागभृतो राजा रक्षेत् ॥ ४ ॥ रथकाराम्बष्ठ० ॥ ५ ॥ चत्वारो वर्णाः ॥ ६ ॥ उत्तरत उपचारो विहारः ॥ ७ ॥ मृन्मयानां पात्राणाम् ॥ ८ ॥ शुचिमध्वरं देवा जुषन्ते ॥ ९ ॥ अभक्ष्याः पशवो ग्राम्याः ॥ १० ॥ सपिण्डेष्वादशाहम् ॥ ११ ॥ गोचर्ममात्रम् ॥ १२ ॥ नित्यं शुद्धः कारुहस्तः ॥ १३ ॥ अथातः शौचाधिष्ठानम्

---

* धनुश्चिह्नान्तर्गतो ग्रन्थः प्रथमाथेकादशाध्यायस्थादिमादिवाक्यानां व्युत्क्रमेण गणनात्मक इति भाति ।

---

१ ख. °न बिदेहदेशपतितश्रो° । २ ख. °प्रशेषभोजनयो° । ३ ख. °ति अथ । ४ ख. °म् । अथ क° ।

॥ १४ ॥ कमण्डलुर्द्विजातीनाम् ॥ १५ ॥ अथ कमण्डलुचर्यामुपदिशन्ति ॥ १६ ॥ अथ स्नातकस्य ॥ १७ ॥ धर्मार्थौ यत्र न स्याताम् ॥ १८ ॥ अष्टाचत्वारिंशद्वर्षाणि ॥ १९ ॥ पञ्चधा विप्रतिपत्तिः ॥ २० ॥ उपदिष्टो धर्मः प्रतिवेदम् ॥ २१ ॥]

समाप्तोऽयं प्रथमः प्रश्नः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयः प्रश्नः ।)

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

अथातः प्रायश्चित्तानि[1] ॥ १ ॥ भ्रूणहा द्वादश समाः ॥ २ ॥ कपाली खट्वाङ्गी गर्दभचर्मवासा अरण्यनिकेतनः श्मशाने ध्वजं शवशिरः कृत्वा कुटीं कारयेत्तामावसेत्सप्तागाराणि भैक्षं[2] चरन्स्वकर्माऽऽचक्षाणस्तेन प्राणान्धारयेदलब्धोपवासः ॥ ३ ॥ अश्वमेधेन गोसवेनाग्निष्टुता वा यजेत ॥ ३ ॥ अश्वमेधावभृथे वाऽऽत्मानं प्लावयेत् ॥ ४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५ ॥

अमत्या ब्राह्मणं हत्वा दुष्टो भवति धर्मतः । ऋषयो निष्कृतिं तस्य वदन्त्यमतिपूर्वके ६
मतिपूर्वं घ्नतस्तस्य निष्कृतिर्नोपलभ्यते । अपगूर्य[3] चरेत्कृच्छ्रमतिकृच्छ्रं निपातने ७
कृच्छ्रं[4] चान्द्रायणं चैव लोहितस्य प्रवर्तने । तस्मान्नैवापगुरेत न च कुर्वीत शोणितमिति ८

नव समा राजन्यस्य[5] ॥ ९ ॥ तिस्रो वैश्यस्य ॥ १० ॥ संवत्सरं शूद्रस्य ॥ ११ ॥ स्त्रियाश्च ॥ १२ ॥ ब्राह्मणवदात्रेय्याः ॥ १३ ॥ गुरुतल्पगस्तप्ते लोहशयने शयीत ॥ १४ ॥ सूर्मिं वा ज्वलन्तीं श्लिष्येत् ॥ १५ ॥ लिङ्गं वा सवृषणं परिवास्याञ्जलावाधाय दक्षिणाप्रतीच्योर्दिशमन्तरेण गच्छेदा निपतनात् ॥ १६ ॥ स्तेनः प्रकीर्य केशान्सैध्रकं मुसलमादाय स्कन्धेन राजानं गच्छेदनेन मां जहीति तेनैनं हन्यात् ॥ १७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १८ ॥

स्कन्धेनाऽऽदाय मुसलं स्तेनो राजानमन्वियात् । अनेन शाधि मां राजन्क्षत्रधर्ममनुस्मरन् १९
शासने वा विसर्गे वा स्तेनो मुच्येत किल्बिषात् । अशासनात्तु तद्राजा स्तेनादाप्नोति किल्बिषमिति २०

सुरां पीत्वोष्णया कायं दहेत् ॥ २१ ॥ अमत्या पाने कृच्छ्राब्दपादं चरेत्पुनरुप-

१ ख. °नि क° । २ ख. °येत् । अथा° । ३ ख. अवगूर्य । ४ ख. कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चान्द्रायणं लो° । ५ ख. °जन्ये तिस्रो वैश्ये संवत्सरं शूद्रे स्त्रि° ।

नयनं च ॥२२॥ वपनव्रतनियमलोपश्च पूर्वानुष्ठितत्वात् ॥२३॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥२४॥
अमत्या वारुणीं पीत्वा प्राश्य मूत्रपुरीषयोः। ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः पुनः संस्कार-
मर्हति २५
सुराधाने तु यो भाण्डे अपः पर्युषिताः पिबेत्। शङ्खपुष्पीविपक्वेन षडहं क्षीरेण वर्तयेत्
गुरुप्रयुक्तश्चेन्म्रियेत गुरुस्त्रीन्कृच्छ्रांश्चरेत् ॥ २७ ॥ एतदेवासंस्कृते ॥ २८ ॥
ब्रह्मचारिणः शवकर्मणा व्रतावृत्तिरन्यत्र मातापित्रो[1]राचार्याच्च ॥ २९ ॥ स चेद्व्या-
धीयीत कामं गुरोरुच्छिष्टं भैषज्यार्थे[2] सर्वं प्राश्नीयात् ॥ ३० ॥ येनेच्छेत्तेन चिकि-
त्सेत् ॥ ३१ ॥ स यदागतिः स्यात्तदुत्थायाऽऽदित्यमुपतिष्ठेत ॥ ३२ ॥ हंसः शुचि-
षदिति ॥ ३३ ॥ एतया दिवा रेतः सिक्त्वा त्रिरपो हृदयंगमाः पिबेद्रेतस्याभिः
॥ ३४ ॥ यो ब्रह्मचारी स्त्रियमुपेयात्सोऽवकीर्णी ॥ ३५ ॥ स गर्दभं पशुमालभेत
॥ ३६ ॥ नैर्ऋतः पशुपुरोडाशश्च रक्षोदेवतो यमदेवतो वा ॥ ३७ ॥ शिश्नात्प्राशि-
त्रमप्स्ववदानैश्चरन्तीति विज्ञायते ॥ ३८ ॥ अपि वाऽमावास्यायां निश्यग्निमुपसमा-
धाय दार्विहोमिकीं[3] परिचेष्टां कृत्वा द्वे आज्याहुती जुहोति— ॥ ३९ ॥ कामावकी-
र्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा[4] ॥ ४० ॥ कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽ-
स्मि कामकामाय स्वाहेति ॥ ४१ ॥

हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमभिमन्त्रयेत ॥ ४२ ॥

संमा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः।
संमाऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति ॥ ४३ ॥

अथास्य ज्ञातयः परिषद्युदपात्रं निनयेयुरसावहमित्थं भूत इति ॥ ४४ ॥
चरित्वाऽपः पयो घृतं मधु लवणमित्यारब्धवन्तं ब्राह्मणा ब्रूयुश्चरितं त्वये-
त्योमितीतरः प्रत्याह चरितनिर्वेशं सवनीयं कुर्युः ॥ ४५ ॥ सगोत्रां चेदमत्यो-
पयच्छेन्मातृवदेनां[5] बिभृयात् ॥ ४६ ॥ प्रजाता चेत्कृच्छ्राब्दपादं चरित्वा
यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूत्पुनरग्निश्चक्षुरदादिति एताभ्यां जुहुयात् ॥ ४७ ॥
परिवित्तः परिवेत्ता या चैनं परिविन्दति। सर्वे ते नरकं यान्ति दातृयाजकपञ्चमाः ४८
परिवित्तः परिवेत्ता दाता यश्चापि याजकः। कृच्छ्रद्वादशरात्रेण स्त्री त्रिरात्रेण शुध्यति,
इति ४९
अथ पतनीयानि— ॥ ५० ॥ समुद्रसंयानम्[6] ॥ ५१ ॥ ब्रह्मस्वन्यासापहरणम्

---

१ ख. °त्रोर्गुरोर्वा। सर्वाः स चे°। २ ख. °ज्यार्थे स°। ३ ख. °मिकां प°। ४ ख. °स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा कर्षति येऽग्निमुपतिष्ठते समासिञ्चतु प्रकामत आयुष्म°। ५ ख. °द्वा°। ६ ख. °म्। ब्राह्मणस्वन्या°।

॥ ५२ ॥ भूम्यनृतम् ॥ ५३ ॥ सर्वपण्यैर्व्यवहरणम् ॥ शूद्रसेवनम्[2] ॥ ५४ ॥ शूद्राभिजननम् ॥ ५५ तदपत्यत्वं च ॥ ५६ ॥ एषामन्यतमत्क(मं कृ)त्वा–॥ ५७ ॥

चतुर्थकालामितभोजिनः स्युरपोऽभ्युपेयुः[4] सवनानुकल्पम् ।
स्थानासनाभ्यां विहरन्त एते त्रिभिर्वर्षैस्तदपघ्नन्ति पापमिति ॥ ५८
यदेकरात्रेण करोति पापं कृष्णं वर्णं ब्राह्मणः सेवमानः।
चतुर्थकाल उदकाभ्यवायी त्रिभिर्वर्षैस्तदपहन्ति पापम्, इति ५९

अथोपपातकानि— ॥ ६० ॥ अगम्यागमनं गुर्वीसखीं गुरुसखीमपपात्रां पतितां च गत्वा भेषजकरणं ग्रामयाजनं रङ्गोपजीवनं नाट्याचार्यतो गोमहिषीरक्षणं[6] यच्चान्यदप्येवं युक्तं कन्यादूषणमिति ॥ ६१ ॥ तेषां तु निर्वेशः पतितवृत्तिर्द्वौ संवत्सरौ ॥६२॥ अथाशुचिकराणि— ॥ ६३ ॥ द्यूतमभिचारोऽनाहिताग्नेरुञ्छवृत्तिता समावृत्तस्य भैक्षचर्या तस्य चैव गुरुकुले वास ऊर्ध्वं चतुर्भ्यो मासेभ्यस्तस्य चाध्यापनं नक्षत्रनिर्देशश्चेति ॥ ६४ ॥ तेषां तु निर्वेशो द्वादश मासान्द्वादशार्धमासान्द्वादश द्वादशाहान्द्वादश षडहान्द्वादश त्र्यहान्द्वादशाहं षडहं त्र्यहमहोरात्रमेकाहमिति[7] यथा कर्माभ्यासः ॥ ६५ ॥ अथ पतिताः— ॥ ६६ ॥ समवसाय धर्मांश्चरेयुरितरेतरयाजका[8] इतरेतराध्यापका मिथो विवहमानाः पुत्रान्संनिष्पाद्य ब्रूयुर्विप्रव्रजतास्मभ्य एवमार्यान्संप्रतिपत्स्यथेति ॥ ६७ ॥ अथापि न सेन्द्रियः[9] पतति ॥ ६८ ॥ तदेतेन वेदितव्यमङ्गहीनो हि साङ्गं जनयेत् ॥ ६९ ॥ मिथ्यैतदिति हारीतः ॥ ७० ॥ दधिधानीसधर्माः स्त्रियः स्युर्यो हि दधिधान्यामप्रयतं पय आतच्य मन्थति न तच्छिष्टा धर्मकृत्येषूपयोजयन्ति ॥ ७१ ॥ एवमशुचि शुक्लं यन्निर्वर्तते न तेन सह संप्रयोगो विद्यते ॥ ७२ ॥ अशुचिशुक्लोत्पन्नानां तेषामिच्छतां प्रायश्चित्तिः ॥ ७३ ॥ पतनीयानां तृतीयोंऽशः स्त्रीणामंशस्तृतीयः ॥ ७४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ७५ ॥

भोजनाभ्यञ्जनाद्दानाद्यदन्यत्कुरुते तिलैः। श्वविष्ठायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जतीति ७६

पितॄन्वा एष विक्रीणीते यस्तिलान्विक्रीणीते ॥ ७७ ॥ प्राणान्वा एष विक्रीणीते यस्तण्डुलान्विक्रीणीते॥७८॥सुकृतांशान्वा एष विक्रीणीते यः पणमानो दुहितरं ददाति ॥७९॥ तृणकाष्ठमविकृतं विक्रेयम् ॥ ८० ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥८१॥

---

१ ख. °तवदनम्। २ ख. °सेवाश्च शू°। ३ ख. °पत्यं च भवति तेषां तु निर्वेषश्च तु°। ४ ख. °पोऽभ्यवहरेयुः। ५ ख. °ता महिषीगोरक्ष्यं य°। ६ ख. निर्वेषः। ७ ख. °ति अशुचिकरानिर्वेषो य°। ८ ख. धर्मं चरे°। ९ ख. न सहेन्द्रियैः पतितेन समाचरंस्तदे°।

पशवश्चैकतोदन्ता अश्मा च लवणोध्दृतः। एतंद्ब्राह्मण ते पण्यं तन्तुश्चारजनीकृत इति८२

पातकवर्जं वा बभ्रुं पिङ्गलां गां रोमशां सर्पिषाऽवसिच्य कृष्णैस्तिलैरवकीर्यानूचानाय दद्यात् ॥ ८३ ॥ कूष्माण्डैर्वा द्वादशाहम् ॥ ८४ ॥ यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यत इति ॥ ८५ ॥ पातकाभिशंसने कृच्छ्रः ॥ ८६ ॥ तदब्दोऽभिशंसितुः ॥ ८७ ॥

संवत्सरेण पतति पतितेन समाचरन्। याजनाध्यापनाद्यौनान्न तु यानासनाशनादिति

अमेध्यप्राशने प्रायश्चित्तिर्नैष्पुरीष्यं तत्सप्तरात्रेणावाप्यते ॥ ८९ ॥ अपः पयो घृतं पराक इति प्रतित्र्यहमुष्णानि स तप्तकृच्छ्रः॥९०॥त्र्यहं प्रातस्तथा सायमयाचितं पराक इति कृच्छ्रः ॥ ९१ ॥ प्रातः सायमयाचितं पराक इति त्रयश्चतूरात्राः स एष स्त्रीबालवृद्धानां कृच्छ्रः ॥ ९२ ॥ यावत्सकृदाददीत तावदश्नीयात्पूर्ववत्सोऽतिकृच्छ्रः ॥ ९३ ॥ अब्भक्षस्तृतीयः स कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ॥ ९४ ॥ कृच्छ्रे त्रिषवणमुदकोपस्पर्शनम् ॥९५॥ अधः शयनम् ॥ ९६ ॥ एकवस्त्रता ॥ ९७ ॥ केशश्मश्रुलोमनखवापनम् ॥ ९८ ॥ एतदेव स्त्रियाः केशवपनवर्जं केशवपनवर्जम् ॥ ९९ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ।)

नित्योदकी नित्ययज्ञोपवीती नित्यस्वाध्यायी वृषलान्नवर्जी ।
ऋतौ च गच्छन्विधिवच्च जुह्वन्न ब्राह्मणश्च्यवते ब्रह्मलोकात् ॥ १

मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजदिति श्रुतिः ॥ २ ॥ समशः सर्वेषामविशेषात् ॥३॥ वरं वा रूपमुद्धरेज्ज्येष्ठः ॥४॥ तस्माज्ज्येष्ठं पुत्रं धनेन निरवसाययन्तीति श्रुतिः ॥५॥ दशानां वैकमुद्धरेज्ज्येष्ठः ॥ ६ ॥ सममितरे विभजेरन् ॥ ७ ॥ पितुरनुमत्या दायविभागः सति पितरि ॥ ८ ॥ चतुर्णां वर्णानां गोश्वाजावयो ज्येष्ठांशः ॥ ९ ॥ नानावर्णस्त्रीपुत्रसमवाये दायं दशांशान्कृत्वा चतुरस्त्रीन्द्वावेकमिति यथाक्रमं विभजेरन् ॥ १० ॥ औरसे तूत्पन्ने सवर्णास्तृतीयांशहराः ॥ ११ ॥ सवर्णापुत्रानन्तरापुत्रयोरनन्तरापुत्रश्चेद्गुणवान्स ज्येष्ठांशं हरेत् ॥ १२ ॥ गुणवान्हि शेषाणां भर्ता भवति ॥ १३ ॥ सवर्णायां संस्कृतायां स्वयमुत्पादितमौरसं पुत्रं विद्यात् ॥ १४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति— ॥ १५ ॥

---

१ ख. °तत्तु ब्राह्मणे प° । २ ख. °लां रोमशां गां स° । ३ ख. °नात्सद्यो न तु शय्यासना° । २ ख. °रात्रः । स । ३ ख. °वैकृच्छ्रः । प्रातः सायमयाचितं पराक इति सोऽति° ।

अङ्गादङ्गात्संभवसि हृदयादधिजायसे। आत्मा वै पुत्रनामाऽसि स जीव शरदः शत-
मिति १६

अभ्युपगम्य दुहितरि जातं पुत्रिकापुत्रमन्यं दौहित्रम्॥१७॥अथाप्युदाहरन्ति ॥१८॥
आदिशेत्प्रथमे पिण्डे मातरं पुत्रिकासुतः। द्वितीये पितरं तस्यास्तृतीये च पितामहमिति
मृतस्य प्रसूतो यः क्लीबव्याधितयोर्वाऽन्येनानुमते स्वे क्षेत्रे स क्षेत्रजः ॥२०॥स एष
द्विपिता द्विगोत्रश्च द्वयोरपि स्वधारिक्थभाग्भवति ॥ २१ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २२॥
द्विपितुः पिण्डदानं स्यात्पिण्डे पिण्डे च नामनी। त्रयश्च पिण्डाः षण्णां स्युरेवं कुर्वन्न
मुह्यतीति २३

मातापितृभ्यां दत्तोऽन्यतरेण वा योऽपत्यार्थे परिगृह्यते स दत्तः ॥२४॥सदृशं यं सकामं
स्वयं कुर्यात्स कृत्रिमः ॥ २५ ॥ गृहे गूढोत्पन्नोऽन्ते ज्ञातो गूढजः ॥ २६ ॥ मातापितृ-
भ्यामुत्सृष्टोऽन्यतरेण वा योऽपत्यार्थे परिगृह्यते सोऽपविद्धः ॥ २७ ॥ असंस्कृता-
मनतिसृष्टां यामुपयच्छेत्तस्यां यो जातः स कानीनः ॥ २८ ॥ या गर्भिणी
संस्क्रियते विज्ञाता वाऽविज्ञाता वा तस्यां यो जातः स सहोढः ॥ २९ ॥ मातापि-
त्रोर्हस्तात्क्रीतोऽन्यतरेण वा योऽपत्यार्थे परिगृह्यते स क्रीतः ॥ ३० ॥ क्लीबं
त्यक्त्वा पतितं वा याऽन्यं पतिं विन्देत्तस्यां पुनर्भ्वां यो जातः स पौनर्भवः॥३१॥
मातापितृविहीनो यः स्वयमात्मानं दद्यात्स स्वयंदत्तः ॥ ३२ ॥ द्विजातिप्रवराच्छू-
द्रायां जातो निषादः ॥ ३३ ॥ कामात्पारशव इति पुत्राः ॥ ३४ ॥ अथाप्यु-
दाहरन्ति ॥ ३५ ॥

औरसं पुत्रिकापुत्रं क्षेत्रजं दत्तकृत्रिमौ। गूढजं चापविद्धं च रिक्थभाजः प्रचक्षते ३६
कानीनं च सहोढं च क्रीतं पौनर्भवं तथा। स्वयंदत्तं निषादं च गोत्रभाजः प्रचक्षते ३७
तेषां प्रथम एवेत्याहौपजङ्घनिः ॥ ३८॥

इदानीमहमीर्ष्यामि स्त्रीणां जनक नो पुरा। यतो यमस्य सदने जनयितुः पुत्रमब्रुवन् ३९
रेतोधाः पुत्रं नयति परेत्य यमसादने। तस्माद्भार्यां[तु] रक्षन्ति[3] बिभ्यतः पररेतसः ४०
अप्रमत्ता रक्षथ तन्तुमेतं मा वः क्षेत्रे पर(रे)बीजानि वाप्सुः। जनयितुः पुत्रो भवति सांप-
राये मोघं वेत्ता कुरुते तन्तुमेतामिति ४१

तेषामप्राप्तव्यवहाराणामंशान्सोपचयान्सुनिगुप्तान्निदध्युरा व्यवहारप्रापणात् ॥ ४२ ॥
अतीतव्यवहारान्ग्रासाच्छादनैर्बिभृयुः ॥ ४३ ॥ अन्धजडक्लीबव्यसनिव्याधि-
तादींश्च ॥ ४४ ॥ अकर्मिणः ॥ ४५ ॥ पतिततज्जातवर्जम् ॥ ४६ ॥ न पतितैः

---

१ ख. °यते। आ°। २ ख. रक्षन्तु। ३ ख. पितुः। ४ ख. °कर्मणः।

संव्यवहारो विद्यते ॥ ४७ ॥ पतितामपि तु मातरं बिभृयादनभिभाषमाणः[1] ॥ ४८ ॥ मातुरलंकारं दुहितरः सांप्रदायिकं लभेरन्नन्यद्वा ॥ ४९ ॥ न स्त्रीस्वातन्त्र्यं विद्यते ॥ ५० ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५१ ॥

पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने। पुत्रस्तु स्थविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हतीति ५२

निरिन्द्रिया ह्यदायाश्च स्त्रियो मता इति श्रुतिः ॥ ५३ ॥ भर्तृहिते[1] यतमानाः स्वर्गं लोकं जयेरन्[2] ॥५४॥ व्यतिक्रमे तु कृच्छ्रः ॥५५॥ शूद्रे चान्द्रायणं चरेत् ॥ ५६ ॥ वैश्यादिषु प्रतिलोमं कृच्छ्रातिकृच्छ्रादींश्चरेत् ॥ ५७ ॥ पुंसां ब्राह्मणादीनां संवत्सरं ब्रह्मचर्यम् ॥ ५८ ॥ शूद्रं कटाग्निना दहेत् ॥ ५९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६० ॥

अब्राह्मणस्य शारीरो दण्डः[3] संग्रहणे भवेत्। सर्वेषामेव वर्णानां दारा रक्ष्यतमा धनात् ६१

न तु चारणदारेषु न रङ्गावतरे[4] वधः। संसर्जयन्ति तान्ह्येतान्निगुप्तांश्चालयन्त्यपि ६२

स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित्। मासि मासि रजो ह्यासां दुरितान्यपकर्षति ६३

सोमः शौचं ददत्ता(दौ ता)सां गन्धर्वः शिक्षितां गिरम्। अग्निश्च सर्वभक्षत्वं तस्मान्निष्कल्मषाः स्त्रियः ६४

अप्रजां दशमे वर्षे स्त्रीप्रजां द्वादशे त्यजेत्। मृतप्रजां पञ्चदशे सद्यस्त्वप्रियवादिनीम् ६५

संवत्सरं प्रेतपत्नी[5] मधुमांसमद्यलवणानि वर्जयेदधः शयीत ॥ ६६ ॥ षण्मासानिति मौद्गल्यः ॥ ६७ ॥ अत ऊर्ध्वं गुरुभिरनुमता देवराज्जनयेत्पुत्रमपुत्रा ॥ ६८ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६९ ॥

वशा चोत्पन्नपुत्रा च नीरजस्का गतप्रजा। नाकामा संनियोज्या स्यात्फलं यस्यां न विद्यत इति ७०

मातुलपितृष्वसा भगिनी भागिनेयी स्नुषा मातुलानी सखिवधूरित्यगम्याः ॥ ७१ ॥ अगम्यानां गमने कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चान्द्रायणमिति प्रायश्चित्तिः ॥ ७२ ॥ एतेन चण्डालीव्यवायो[6] व्याख्यातः ॥ ७३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ७४ ॥

चण्डालीं ब्राह्मणो गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य च। अज्ञानात्पतितो विप्रो ज्ञानात्तु समतां व्रजेत् ७५

---

१ ख. भर्तुरभिमते। २ ख. लभेरन्। ३ क. दण्डः। अब्राह्मणस्य शारीरो दण्डः। ४ ख. °रे च वध। सं°। ५ ख. प्रेतप्रजां। ६ ख. °योऽपि व्या°।

पितुर्गुरोर्नरेन्द्रस्य भार्यां गत्वा प्रमादतः। गुरुतल्पी भवेत्तेन पूर्वोक्तस्तस्य निष्कृतिः+
अध्यापनयाजनप्रतिग्रहैरशक्तः क्षत्रधर्मेण जीवेत्प्रत्यनन्तरत्वात् ॥ ७७ ॥ नेति गौतमोऽत्युग्रो हि क्षत्रधर्मो ब्राह्मणस्य ॥ ७८ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ७९ ॥
गवार्थे ब्राह्मणार्थे वा वर्णानां वाऽपि संकरे। गृह्णीयातां विप्रविशौ शस्त्रं धर्मव्यपेक्षया
वैश्यवृत्तिरनुष्ठेया प्रत्यनन्तरत्वात् ॥ ८१ ॥ प्राक्प्रातराशात्कर्षी स्यात् ॥ ८२ ॥
अस्यूतनासिकाभ्यां समुष्काभ्यामतुदन्नारया मुहुर्मुहुरभ्युच्छन्दयन् ॥ ८३ ॥
भार्यादिरग्निस्तस्मिन्कर्मकरणं प्रागग्न्याधेयात् ॥ ८४ ॥ अग्न्याधेयप्रभृत्यथेमान्यजस्राणि भवन्ति यथैतदग्न्याधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासावाग्रयणमुदगयनदक्षिणायनयोः पशुश्चातुर्मास्यान्यृतुमुखे षड्ढोता वसन्ते ज्योतिष्टोम इत्येवं क्षेमप्रापणम् ॥ ८५ ॥
अथाप्युदाहरन्ति—॥ ८६ ॥
न दिवा स्वप्नशीलेन न च सर्वान्नभोजिना। कामं शक्यं नभो गन्तुमारूढपतितेन वा
दैन्यं शाठ्यं जैह्म्यं च वर्जयेत् ॥ ८८ ॥ अथाप्यत्रोशनसश्च वृषपर्वणश्च दुहित्रोः संवादे गाथामुदाहरन्ति ॥ ८९ ॥
स्तुवतो दुहिता त्वं वै याचतः प्रतिगृह्णतः। अथाहं स्तूयमानस्य ददतोऽप्रतिगृह्णता ददतोऽप्रतिगृह्णत इति ॥ ९० ॥

इति द्वितीयप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ।)

तपस्यवगाहनम् ॥ १ ॥ देवतास्तर्पयित्वा पितृतर्पणम् ॥ २ ॥ अनुतीर्थमप उत्सिञ्चति ॥ ३ ॥ ऊर्जं वहन्तीरिति ॥ ४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ५ ॥
स्रवन्तीष्वनिरुद्धासु त्रयो वर्णा द्विजातयः। प्रातरुत्थाय कुर्वीरन्देवर्षिपितृतर्पणम् ६
निरुद्धासु न कुर्वीरन्नंशभाक्तत्र सेतुकृत्। तस्मात्परकृतान्सेतून्कूपांश्च परिवर्जयेदिति ७
अथाप्युदाहरन्ति ॥ ८ ॥
उद्धृत्य वाऽपि त्रीन्पिण्डान्कुर्यादापत्सु नो सदा। निरुद्धासु तु मृत्पिण्डान्कूपात्त्रीनघटांस्तथेति ९

+ इतः परमेतदधिकं ख. पुस्तके-" धार्म्ये स्वाध्यायप्रवचनेऽधिकारं दर्शयति प्रतिग्रहे दाता कारित्वजमाना याजनेन " इति ।

---

१ ख. भार्योद्वाहादि° । २ ख. पस्त्यायामव° ।

यद्युमतिग्राह्यस्यामतिग्राह्यस्य वा प्रतिगृह्यायाज्यं वा याजयित्वाऽनाश्याद्मस्य
वाऽन्नमशित्वा तरत्समन्दीयं जपेदिति ॥ १० ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ११ ॥
गुरुसंकरिणश्चैव शिष्यसंकरिणश्च ये । आहारमन्त्रसंकीर्णा दीर्घं तम उपासत इति १२

अथ स्नातकव्रतानि ॥ १३ ॥ सायं प्रातर्यदशनीयं स्यात्तेनान्नेन वैश्वदेवं बलि-
मुपहृत्य ब्राह्मणक्षत्रियविट्शूद्रानभ्यागतान्यथाशक्ति पूजयेत् ॥ १४ ॥

यदि बहूनां न शक्नुयादेकस्मै गुणवते दद्यात् ॥ १५ ॥ यो वा प्रथममुपगतः
स्यात् ॥ १६ ॥ शूद्रश्चेदागतस्तं कर्मणि नियुञ्ज्यात् ॥ १७ ॥ श्रोत्रियाय वाऽग्रं
दद्यात् ॥१८॥ ये नित्या भाक्तिकाः स्युस्तेषामनुपरोधेन संविभागो विहितः ॥१९॥
न त्वेव कदाचिददत्त्वा भुञ्जीत ॥ २० ॥ अथाप्यत्रान्नगीतौ श्लोकावुदाहरन्ति २१

यो मामदत्त्वा पितृदेवताभ्यो भृत्यातिथीनां च सुहृज्जनस्य ।
संपन्नमश्नन्विषमत्ति मोहात्तमद्म्यहं तस्य च मृत्युरस्मि ॥ २२

हुताग्निहोत्रः कृतवैश्वदेवः पूज्यातिथीन्भृत्यजनावशिष्टम् ।
तुष्टः शुचिः श्रद्दधदत्ति यो मां तस्यामृतं स्यां स च मां भुनक्ति ॥ २३

सुब्राह्मणश्रोत्रियवेदपारगेभ्यो गुर्वर्थनिवेशौषधार्थवृत्तिक्षीणयक्ष्यमाणाध्ययना-
ध्वसंयोगवैश्वजितेषु द्रव्यसंविभागो यथाशक्ति कार्यो बहिर्वेदि भिक्षमाणेषु
कृतान्नमितरेषु ॥ २४ ॥ सुप्रक्षालितपादपाणिराचान्तः शुचौ संवृते देशेऽ-
न्नमुपहृतमुपसंगृह्य कामक्रोधद्रोहलोभमोहानपहृत्य सर्वाभिरङ्गुलीभिः शब्दमकु-
र्वन्प्राश्नीयात् ॥ २५ ॥ न पिण्डशेषं पात्र्यामुत्सृजेत् ॥ २६ ॥ न पिण्ड-
शेषं पात्र्यामुत्सृजेत् ॥ २७ ॥ मांसमत्स्यतिलैसंसृष्टप्राशनेऽप उपस्पृश्याग्नि-
मभिमृशेत् ॥ २८ ॥ अस्तमिते च स्नानम् ॥ २९ ॥ पालाशमासनं पादुके दन्तधा-
वनमिति वर्जयेत् ॥ ३० ॥ नोत्सङ्गेऽन्नं भक्षयेत् ॥ ३१ ॥ औसन्द्यां न भुञ्जीत ॥ ३२ ॥
वैणवं दण्डं धारयेत् ॥ ३३ ॥ रुक्मकुण्डले च ॥ ३४ ॥ पदा पादस्य प्रक्षालनम-
धिष्ठानं च वर्जयेत् ॥ ३५ ॥ न बहिर्मालां धारयेत् ॥ ३६ ॥ सूर्यमुदयास्तमये न
निरीक्षेत ॥ ३७ ॥ नेन्द्रधनुरिति परस्मै ब्रूयात् ॥ ३८ ॥ यदि ब्रूयान्मणिधनुरि-
त्येव ब्रूयात् ॥ ३९ ॥ पुरद्वारीन्द्रकीलपरिघावन्तरेण नातीयात् ॥ ४० ॥ प्रेङ्खख-
योरन्तरेण न गच्छेत् ॥ ४१ ॥ वत्सतन्तिं च नोपरि गच्छेत् ॥ ४२ ॥ भस्मास्थि-
रोमतुषकपालापस्नानानि नाधितिष्ठेत् ॥ ४३ ॥ गां धयन्तीं परस्मै न प्रब्रूयात् ॥ ४४ ॥

---

१ ख. °गो विहितो य° । २ ख. °त् । मांस° । ३ ख. °लमधुसं° । ४ ख. °ने बदप । ५ क. आसंध्यां न । ६ ख. °दि प्रब्रू° । ७ ख. वत्सं तान्ति । ८ क. °लापस्नाना° ।

नाधेनुमधेनुरिति ब्रूयात् ॥ ४५ ॥ यदि ब्रूयाद्धेनुं भव्येत्येव ब्रूयात् ॥ ४६ ॥ शुक्ता रूक्षाः परुषा वाचो न ब्रूयात् ॥ ४७ ॥ नैकोऽध्वानं व्रजेत् ॥ ४८ ॥ न पतितैर्न स्त्रिया न शूद्रेण ॥ ४९ ॥ न प्रतिसायं व्रजेत् ॥ ५० ॥ न नग्नः स्नायात् ॥ ५१ ॥ न नक्तं स्नायात् ॥ ५२ ॥ न नदीं बाहुकस्तरेत् ॥ ५३ ॥ न कूपमवेक्षेत ॥ ५४ ॥ न गर्तमवेक्षेत ॥ ५५ ॥ न तत्रोपविशेद्यत एनमन्य उत्थापयेत् ॥ ५६ ॥

पन्था देयो ब्राह्मणाय गवे राज्ञे ह्यचक्षुषे । वृद्धाय भारतप्ताय गर्भिण्यै दुर्बलाय च ५७

प्रभूतैधोदकयवससमित्कुशमाल्योपनिष्क्रमणमाढ्यजनाकुलमनलससमृद्धमार्यजनभूयिष्ठमदस्युप्रवेश्यं ग्राममावसितुं यतेत धार्मिकः ॥५८॥

उदपानोदके ग्रामे ब्राह्मणो वृषलीपतिः । उषित्वा द्वादश समाः शूद्रसाधर्म्यमृच्छति ५९
पुररेणुकुण्ठितशरीरस्तत्परिपूर्णनेत्रवदनश्च । नगरे वसन्सुनियतात्मा सिद्धिमवाप्स्यतीति न तदस्ति ६०

रथाश्वगजधान्यानां गवां चैव रजः शुभम् । अप्रशस्तं समूहन्याः श्वाजाविखरवाससाम् ६१

पूज्यान्पूजयेत् ॥ ६२ ॥

ऋषिविद्वन्नृपवरमातुलश्वशुरर्त्विजः । एतेऽर्घ्याः शास्त्रविहिताः स्मृताः कालविभागशः ६३
ऋषिविद्वन्नृपाः प्राप्ताः क्रियारम्भे वरर्त्विजौ । मातुलश्वशुरौ पूज्यौ संवत्सरगतागताविति ६४

अग्न्यगारे गवां मध्ये ब्राह्मणानां च संनिधौ । स्वाध्याये भोजने चैव दक्षिणं बाहुमुद्धरेत् ६५

उत्तरं वासः कर्तव्यं पञ्चस्वेतेषु कर्मसु । स्वाध्यायोत्सर्गदानेषु भोजनाचमनयोस्तथा ६६
हवनं भोजनं दानमुपहारः प्रतिग्रहः । बहिर्जानु न कार्याणि तद्वदाचमनं स्मृतम् ६७
अन्ने श्रितानि भूतानि अन्नं प्राणमिति श्रुतिः । तस्मादन्नं प्रदातव्यमन्नं हि परमं हविः ६८
हुतेन शाम्यते पापं हुतमन्नेन शाम्यति । अन्नं दक्षिणया शान्तिमुपयातीति नः श्रुतिरिति ६९

इति द्वितीयप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ।)

अथातः संध्योपासनविधिं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ तीर्थं गत्वाऽप्रयतोऽभिषिक्तः प्रयतो वाऽनभिषिक्तः प्रक्षालितपादपाणिरप आचम्य सुरभिमत्याऽब्लिङ्गाभिर्वारुणीभि-

१ ख. °हुना तरे° । २ ख. विपाकशः ।

हिरण्यवर्णाभिः पावमानीभिर्व्याहृतिभिरन्यैश्च पवित्रैरात्मानं प्रोक्ष्य प्रयतो भवति॥२॥
अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३ ॥

अपोऽवगाहनं स्नानं विहितं सार्ववर्णिकम् । मन्त्रवत्प्रोक्षणं चापि द्विजातीनां विशिष्यत इति ४

सर्वकर्मणां चैवाऽऽरम्भेषु प्राक्संध्योपासनकालाच्चैतेनैव पवित्रसमूहेनाऽऽत्मानं प्रोक्ष्य प्रयतो भवति ॥ ५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६ ॥ दर्भेष्वासीनो दर्भान्धारयमाणः सोदकेन पाणिना प्रत्यङ्मुखः सावित्रीं सहस्रकृत्व आवर्तयेत् ॥ ७ ॥ प्राणायामशो वा शतकृत्वः ॥ ८ ॥ उभयतःप्रणवां ससप्तव्याहृतिकां मनसा वा दशकृत्वः ॥९॥ त्रिभिश्च प्राणायामैस्तान्तो ब्रह्महृदयेन–॥१०॥ वारुणीभ्यां रात्रिमुपतिष्ठते ॥ ११ ॥ इमं मे वरुण तत्त्वा यामीति द्वाभ्याम् ॥ १२ ॥ एवमेव प्रातः प्राङ्मुखस्तिष्ठन् ॥ १३ ॥ मैत्रीभ्यामहरुपतिष्ठते मित्रस्य चर्षणीधृतो मित्रो जनान्यातयतीति द्वाभ्याम् ॥ १४ ॥ सुपूर्वामपि पूर्वामुपक्रम्योदित आदित्ये समाप्नुयात् ॥ १५ ॥ अनस्तमित उपक्रम्य सुपश्चादपि पश्चिमाम् ॥ १६ ॥ संध्ययोश्च संपत्तावहोरात्रयोश्च संतत्यै॥१७॥अपि चात्र प्रजापतिगीतौ श्लोकौ भवतः–॥१८॥

अनागतां तु ये पूर्वामनतीतां तु पश्चिमाम् । संध्यां नोपासते विप्राः कथं ते ब्राह्मणाः स्मृताः १९

सायं प्रातः सदा संध्यां ये विप्रा नो उपासते । कामं तान्धार्मिको राजा शूद्रकर्मसु योजयेदिति २०

तत्र सायमतिक्रमे रात्र्युपवासः ॥ २१ ॥ प्रातरतिक्रमेऽहरुपवासः ॥ २२ ॥ स्थानासनफलमवाप्नोति ॥ २३ ॥ अथाप्युदाहरन्ति—॥२४॥

यदुपस्थकृतं पापं पद्भ्यां वा यत्कृतं भवेत् । बाहुभ्यां मनसा वाऽपि वाचा वा यत्कृतं भवेत् २५

सायं संध्यामुपस्थाय तेन तस्मात्प्रमुच्यते ॥ २६

रात्र्या चापि संधीयते न चैनं वरुणो गृह्णाति ॥ २७ ॥ एवमेव प्रातरुपस्थाय रात्रिकृतात्पापात्प्रमुच्यते ॥ २८ ॥ अह्ना चापि संधीयते मित्रश्चैनं गोपायत्यादित्यश्चैनं स्वर्गं लोकमुन्नयति ॥ २९ ॥ स एवमेवाहरहरहोरात्रयोः संधिमुपतिष्ठमानो ब्रह्मपूतो ब्रह्मभूतो ब्राह्मणः शास्त्रमनुवर्तमानो ब्रह्मलोकमभिजयतीति विज्ञायते ब्रह्मलोकमभिजयतीति विज्ञायते ॥ ३० ॥

इति द्वितीयप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

१ ख. °भूतो ब्रह्मविराजो ब्रा°।

(अथ द्वितीयप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ।)

अथ हस्तौ प्रक्षाल्य कमण्डलुं मृत्पिण्डं च संगृह्य तीर्थं गत्वा त्रिः पादौ प्रक्षालयते त्रिरात्मानम् ॥ १ ॥ अथ हैके ब्रुवते ॥ २ ॥ श्मशानमापो देवगृहं गोष्ठं यत्र च ब्राह्मणा अप्रक्षाल्य पादौ तन्न प्रवेष्टव्यमिति ॥ ३ ॥ अथापोऽभिप्रपद्यते ॥४ ॥
हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः । यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः ५

यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम् । तन्म(न्न) इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पुनः पुनरिति ६

अथाञ्जलिनाऽप उपहन्ति ॥७॥ सुमित्रा न आप ओषधयः [+सन्त्विति॥ ८॥ तां दिशं निरुक्षति यस्यामस्य दिशि द्वेष्यो भवति दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इति ॥ ९ ॥ अथाप उपस्पृश्य त्रिः प्रदक्षिणमुदकमावर्तयति यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतादिति ॥ १० ॥ अप्सु निमज्ज्योन्मज्ज्य ॥ ११ ॥ नाप्सु सतः प्रयमणं विद्यते न वासःपल्पूलनम् ॥ १२ ॥ नोपस्पर्शनम् ॥ १३ ॥ यद्युपरुद्धाः स्युरेतेनोपतिष्ठते नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्य इति ॥ १४ ॥ उत्तीर्याऽऽचम्याऽऽचान्तः पुनराचामेत् ॥ १५ ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम् । पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्म पूता पुनातु माम् १६

यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम । सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहं स्वाहेति १७

पवित्रे कृत्वाऽद्भिर्मार्जयति आपो हि ष्ठा मयोभुव इति तिसृभिर्हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका इति चतसृभिः ॥ १८ ॥ पवमानः सुवर्जन इत्येतेनानुवाकेन मार्जयित्वाऽन्तर्जलगतोऽघमर्षणेन त्रीन्प्राणायामान्धारयित्वोत्तीर्य वासः पीडयित्वा प्रक्षालितोपवातान्यक्लिष्टानि वासांसि परिधायाप आचम्य दर्भेष्वासीनो दर्भान्धारयमाणः प्राङ्मुखः सावित्रीं सहस्रकृत्व आवर्तयेच्छतकृत्वोऽपरिमितकृत्वो वा दशावरम् ॥ १९ ॥ अथाऽऽदित्यमुपतिष्ठत उद्वयं तमसस्परि उदु त्यं चित्रं तच्चक्षुर्देवहितं य उदगादिति ॥ २० ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २१ ॥ प्रणवो व्याहृतयः

\+ एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः ख. पुस्तके विद्यते ।

---

१ ख. 'प्रतिप' ।

सावित्री चेत्येते पञ्च ब्रह्मयज्ञा अहरहर्ब्राह्मणं किल्बिषात्पावयन्ति ॥ २२ ॥ पूतः पञ्चभिर्ब्रह्मयज्ञैरथोत्तरं देवतास्तर्पयति ॥ २३ ॥ अग्निः प्रजापतिः(?) । अग्निः प्रजापतिः सोमो रुद्रोऽदितिर्बृहस्पतिः सर्पा इत्येतानि प्राग्द्वाराणि दैवतानि सनक्षत्राणि सग्रहाणि साहोरात्राणि समुहूर्तानि तर्पयामि ॥ २४ ॥ ओं वसूंश्च तर्पयामि ॥ २५ ॥ ओं पितरोऽर्यमा भगः सविता त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी इत्येतानि दक्षिणद्वाराणि दैवतानि सनक्षत्राणि सग्रहाणि साहोरात्राणि समुहूर्तानि तर्पयामि ॥ २६ ॥ ओमादित्यांश्च तर्पयामि ॥ २७ ॥ ओं वसवो वरुणोऽज एकपादहिर्बुध्न्यः पूषाऽश्विनौ यम इत्येतान्युदग्द्वाराणि दैवतानि सनक्षत्राणि सग्रहाणि साहोरात्राणि समुहूर्तानि तर्पयामि ॥ २८ ॥ ओं विश्वान्देवांस्तर्पयामि ॥ २९ ॥ ओं साध्यांश्च तर्पयामि ॥ ३० ॥ ओं ब्रह्माणं तर्पयामि ॥ ३१ ॥ ओं प्रजापतिं तर्पयामि ॥ ३२ ॥ ओं चतुर्मुखं तर्पयामि ॥ ३३ ॥ ओं हिरण्यगर्भं तर्पयामि ॥ ३४ ॥ ओं स्वयंभुवं तर्पयामि ॥ ३५ ॥ ओं ब्रह्मपार्षदांस्तर्पयामि ॥ ३६ ॥ ओं परमेष्ठिनं तर्पयामि ॥ ३७ ॥ ओं ब्रह्मपार्षदीश्च तर्पयामि ॥ ३८ ॥ ओमग्निं तर्पयामि ॥ ३९ ॥ ओं वायुं तर्पयामि ॥ ४० ॥ ओं वरुणं तर्पयामि ॥ ४१ ॥ ओं सूर्यं तर्पयामि ॥ ४२ ॥ ओं चन्द्रमसं तर्पयामि ॥ ४३ ॥ ओं नक्षत्राणि तर्पयामि ॥ ४४ ॥ ओं सद्योजातं तर्पयामि ॥ ४५ ॥ ओं भूः पुरुषं तर्पयामि ॥ ४६ ॥ ओं भुवः पुरुषं तर्पयामि ॥ ४७ ॥ ओं सुवः पुरुषं तर्पयामि ॥ ४८ ॥ ओं भूर्भुवःसुवः पुरुषं तर्पयामि ॥ ४९ ॥ ओं भूस्तर्पयामि ॥ ५० ॥ ओं भुवस्तर्पयामि ॥ ५१ ॥ ओं सुवस्तर्पयामि ॥ ५२ ॥ ओं महस्तर्पयामि ॥ ५३ ॥ ओं जनस्तर्पयामि ॥ ५४ ॥ ओं तपस्तर्पयामि ॥ ५५ ॥ ओं सत्यं तर्पयामि ॥ ५६ ॥ ओं भवं देवं तर्पयामि ॥ ५७ ॥ ओं शर्वं देवं तर्पयामि ॥ ५८ ॥ ओमीशानं देवं तर्पयामि ॥ ५९ ॥ ओं पशुपतिं देवं तर्पयामि ॥ ६० ॥ ओं रुद्रं देवं तर्पयामि ॥ ६१ ॥ ओमुग्रं देवं तर्पयामि ॥ ६२ ॥ ओं भीमं देवं तर्पयामि ॥ ६३ ॥ ओं महान्तं देवं तर्पयामि ॥ ६४ ॥ ओं भवस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६५ ॥ ओं शर्वस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६६ ॥ ओमीशानस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६७ ॥ ओं पशुपतेर्देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६८ ॥ ओं रुद्रस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ६९ ॥ ओमुग्रस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ७० ॥ ओं भीमस्य देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ७१ ॥ ओं महतो देवस्य पत्नीं तर्पयामि ॥ ७२ ॥ ओं भवस्य देवस्य सुतं तर्पयामि ॥ ७३ ॥ ओं शर्वस्य देवस्य सुतं तर्पयामि ॥ ७४ ॥ ओमीशानस्य देवस्य सुतं तर्पयामि ॥ ७५ ॥ ओं पशुपतेर्देवस्य सुतं तर्पयामि ॥ ७६ ॥ ओं रुद्रस्य देवस्य सुतं तर्पयामि ॥ ७७ ॥ ओमुग्रस्य देवस्य सुतं तर्प-

यामि ॥ ७८ ॥ ओं भीमस्य देवस्य सुतं तर्पयामि ॥७९॥ ओं महतो देवस्य सुतं तर्पयामि ॥ ८० ॥ ओं रुद्रांश्च तर्पयामि ॥ ८१ ॥ ओं रुद्रपार्षदांस्तर्पयामि ॥८२॥ ओं विघ्नं तर्पयामि॥८३॥ ओं विनायकं तर्पयामि ॥८४॥ ओं वीरं तर्पयामि ॥८५॥ ओं स्थूलं तर्पयामि ॥ ८५ ॥ ओं वरदं तर्पयामि ॥ ८६ ॥ ओं हस्तिमुखं तर्पयामि ॥ ८७ ॥ ओं वक्रतुण्डं तर्पयामि ॥ ८८ ॥ ओमेकदन्तं तर्पयामि ॥ ८९ ॥ ओं लम्बोदरं तर्पयामि ॥ ९० ॥ ओं विघ्नपार्षदांस्तर्पयामि ॥ ९१ ॥ विघ्नपार्षदींश्च तर्पयामि ॥ ९२ ॥ ओं सनत्कुमारं तर्पयामि ॥ ९३ ॥ ओं स्कन्दं तर्पयामि ॥९४॥ ओमिन्द्रं तर्पयामि ॥ ९५ ॥ ओं षष्ठीं तर्पयामि ॥९६॥ ओं षण्मुखं तर्पयामि ॥९७॥ ओं विशाखं तर्पयामि ॥ ९८ ॥ ओं महासेनं तर्पयामि ॥ ९९ ॥ ओं सुब्रह्मण्यं तर्पयामि ॥ १०० ॥ ओं स्कन्दपार्षदांस्तर्पयामि ॥ १०१ ॥ ओं स्कन्दपार्षदींश्च तर्पयामि ॥ १०२ ॥ ओमादित्यं तर्पयामि ॥ १०३ ॥ ओं सोमं तर्पयामि ॥१०४॥ ओमङ्गारकं तर्पयामि ॥ १०५ ॥ ओं बुधं तर्पयामि ॥ १०६ ॥ ओं बृहस्पतिं तर्पयामि ॥ १०७ ॥ ओं शुक्रं तर्पयामि ॥१०८॥ ओं शनैश्चरं तर्पयामि ॥१०९॥ ओं राहुं तर्पयामि ॥ ११० ॥ ओं केतुं तर्पयामि ॥ १११ ॥ ओं केशवं तर्पयामि ॥ ११२ ॥ ओं नारायणं तर्पयामि ॥ ११३ ॥ ओं माधवं तर्पयामि ॥ ११४ ॥ ओं गोविन्दं तर्पयामि ॥ ११५ ॥ ओं विष्णुं तर्पयामि ॥ ११६ ॥ ओं मधुसूदनं तर्पयामि ॥ ११७ ॥ ओं त्रिविक्रमं तर्पयामि ॥ ११८ ॥ ओं वामनं तर्पयामि ॥ ११९ ॥ ओं श्रीधरं तर्पयामि ॥ १२० ॥ ओं हृषीकेशं तर्पयामि ॥ १२१ ॥ ओं पद्मनाभं तर्पयामि ॥ १२२ ॥ ओं दामोदरं तर्पयामि ॥ १२३ ॥ ओं श्रियं देवीं तर्पयामि ॥ १२४ ॥ ओं सरस्वतीं देवीं तर्पयामि ॥ १२५ ॥ ओं पुष्टिं तर्पयामि ॥ १२६ ॥ ओं तुष्टिं तर्पयामि ॥ १२७ ॥ ओं विष्णुं तर्पयामि ॥ १२८ ॥ ओं गरुत्मन्तं तर्पयामि ॥ १२९ ॥ ओं विष्णुपार्षदांश्च तर्पयामि ॥ १३० ॥ ओं विष्णुपार्षदींश्च तर्पयामि ॥ १३१ ॥ ओं यमं तर्पयामि ॥ १३२ ॥ ओं यमराजं तर्पयामि ॥ १३३ ॥ ओं धर्मं तर्पयामि ॥ १३४ ॥ ओं धर्मराजं तर्पयामि ॥ १३५ ॥ ओं कालं तर्पयामि ॥ १३६ ॥ ओं नीलं तर्पयामि ॥ १३७ ॥ ओं मृत्युंजयं तर्पयामि ॥ १३८ ॥ ओं वैवस्वतं तर्पयामि॥१३९॥ ओं चित्रगुप्तं तर्पयामि ॥१४०॥ ओमौदुम्बरं तर्पयामि॥१४१॥ ओं वैवस्वतपार्षदांस्तर्पयामि॥१४२॥ ओं वैवस्वतपार्षदींश्च तर्पयामीति ॥ १४३ ॥ ओं भूमिदेवांस्तर्पयामि ॥ १४४ ॥ ओं काश्यपं तर्पयामि ॥ १४५ ॥ ओमन्तरिक्षं तर्पयामि ॥ १४६ ॥ ओं विद्यां तर्पयामि ॥ १४७ ॥ ओं धन्वन्तरिं तर्पयामि ॥ १४८ ॥ ओं धन्वन्तरिपार्षदांश्च

तर्पयामि ॥ १४९ ॥ ओं धन्वन्तरिपार्षदांश्च तर्पयामीति ॥ १५० ॥ अथ निवीती ॥ १५१ ॥ ओमृषींस्तर्पयामि ॥ १५२ ॥ ओं महर्षींस्तर्पयामि ॥ १५३ ॥ ओं परमर्षींस्तर्पयामि ॥ १५४ ॥ ओं ब्रह्मर्षींस्तर्पयामि ॥ १५५ ॥ ओं देवर्षींस्तर्पयामि ॥ १५६ ॥ ओं राजर्षींस्तर्पयामि ॥ १५७ ॥ ओं श्रुतर्षींस्तर्पयामि ॥१५८॥ ओं सप्तर्षींस्तर्पयामि ॥ १५९ ॥ ओं काण्डर्षींस्तर्पयामि ॥ १६० ॥ ओमृषिकांस्तर्पयामि ॥ १६१ ॥ ओमृषिपत्नीस्तर्पयामि ॥ १६२ ॥ ओमृषिपुत्रकांस्तर्पयामि ॥ १६३ ॥ ओं कण्वं बौधायनं तर्पयामि ॥ १६४ ॥ ओमापस्तम्बं सूत्रकारं तर्पयामि ॥ १६५ ॥ ओं सत्याषाढं हिरण्यकेशिनं तर्पयामि ॥ १६६ ॥ ओं वाजसनेयिनं याज्ञवल्क्यं तर्पयामि ॥ १६७ ॥ ओमाश्वलायनं शौनकं तर्पयामि ॥ १६८ ॥ ओं व्यासं तर्पयामि ॥ १६९ ॥ ओं प्रणवं तर्पयामि ॥ १७० ॥ ओं व्याहृतीस्तर्पयामि ॥ १७१ ॥ ओं सावित्रीं तर्पयामि ॥ १७२ ॥ ओं गायत्रीं तर्पयामि ॥ १७३ ॥ ओं छन्दांसि तर्पयामि ॥ १७४ ॥ ओमृग्वेदं तर्पयामि ॥ १७५ ॥ ओं यजुर्वेदं तर्पयामि ॥ १७६ ॥ ओं सामवेदं तर्पयामि ॥ १७७ ॥ ओमथर्वाङ्गिरसं तर्पयामि ॥ १७८ ॥ ओमितिहासपुराणं तर्पयामि ॥ १७९ ॥ ओं सर्ववेदांस्तर्पयामि ॥ १८० ॥ ओं सर्वदेवजनांस्तर्पयामि ॥ १८१ ॥ ओं सर्वभूतानि तर्पयामीति ॥ १८२ ॥ अथ प्राचीनावीती (?) ॥ अथ प्राचीनावीती ॥ १८३ ॥ ओं पितॄन्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १८४ ॥ ओं पितामहान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥१८५॥ ओं प्रपितामहान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १८४॥ ओं मातॄः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥१८७॥ ओं पितामहीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १८८ ॥ ओं प्रपितामहीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १८९ ॥ ओं मातामहान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९० ॥ ओं मातुः पितामहान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९१ ॥ ओं मातुः प्रपितामहान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९२ ॥ ओं मातामहीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९३ ॥ ओं मातुः पितामहीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९४ ॥ ओं मातुः प्रपितामहीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९५ ॥ ओमाचार्यान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९६ ॥ ओमाचार्यपत्नीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९७ ॥ ओं गुरून्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९८ ॥ ओं गुरुपत्नीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ १९९ ॥ ओं सखीन्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ २०० ॥ ओं सखिपत्नीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ २०१ ॥ ओं ज्ञातीन्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ २०२ ॥ ओं ज्ञातिपत्नीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ २०३ ॥ ओममात्यान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ २०४ ॥ ओममात्यपत्नीः स्वधा नमस्तर्पयामि ॥ २०५ ॥ ओं सर्वान्स्वधा नमस्तर्पयामि ॥२०५॥ ओं सर्वाः स्वधा नमस्तर्पयामीति ॥२०७॥ अनुतीर्थमप उत्सिञ्चति ॥२०८॥

ऊर्जं वहन्तीरमृतं घृतं पयः कीलालं परिस्रुतम् ।
स्वधा स्थ तर्पयत मे पितॄन् । तृप्यत तृप्यतेति ॥ २०९ ॥ नैकवस्त्रो नाऽऽर्द्रवास दैवानि कर्माण्यनुसंचरेत् ॥ २१० ॥ पितृसंयुक्तानि चेत्येकेषां पितृसंयुक्तानि चेत्येकेषाम् ॥ २११ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ द्वितीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ।

अथ पञ्च महायज्ञाः॥१॥ तान्येव महासत्राणि ॥२॥ देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति ॥ ३ ॥ अहरहः स्वाहा कुर्यादा काष्ठात्तथैतं देवयज्ञं समाप्नोति ॥ ४ ॥ अहरहः स्वधा कुर्यादोदपात्रात्तथैतं पितृयज्ञं समाप्नोति ॥ ५ ॥ अहरहर्नमस्कुर्यादा पुष्पेभ्यस्तथैतं भूतयज्ञं समाप्नोति ॥ ६ ॥ अहरहर्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं दद्यादा मूलफलशाकेभ्यस्तथैतं मनुष्ययज्ञं समाप्नोति ॥ ७ ॥ अहरहः स्वाध्यायं कुर्यादा प्रणवात्तथैतं ब्रह्मयज्ञं समाप्नोति ॥ ८ ॥ स्वाध्यायो वै ब्रह्मयज्ञस्तस्य ह वा एतस्य ब्रह्मयज्ञस्य वागेव जुहूर्मन उपभृच्चक्षुर्ध्रुवा मेधा स्रुवः सत्यमवभृथः स्वर्गो लोक उदयनं यावन्तं ह वा इमां वित्तस्य पूर्णां ददत्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयांसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते तस्मात्स्वाध्यायोऽध्येतव्य इति हि ब्राह्मणम् ॥ ९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति- ॥ १० ॥
स्वभ्यक्तः सुहितः सुखे शयने शयानो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवतीति॥११॥
तस्य ह वा एतस्य धर्मस्य चतुर्धा भेदमेक आहुरदृष्टत्वात् ॥ १२ ॥ ये चत्वार इति कर्मवादः ॥ १३ ॥ ऐष्टिकपाशुकसौमिकदार्विहोमानाम् ॥ १४ ॥ तदेषाऽभिवदति ॥ १५ ॥

ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ।
तेषां यो अज्यानिमजीतिमावहात्तस्मै नो देवाः परिदत्तेह सर्वे इति ॥ १६ ॥

ब्रह्मचारी गृहस्थो वानप्रस्थः परिव्राजक इति ॥ १७ ॥ ब्रह्मचारी गुरुशुश्रूष्यामरणात् ॥ १८ ॥ वानप्रस्थो वैखानसशास्त्रसमुदाचारः ॥ १९ ॥ वैखानसो वने मूलफलाशी तपःशीलः सवने[1]षूदकमुपस्पृशञ्छ्रामणकेनाग्निमाधायाग्राम्यभोजी देवपितृभूतमनुष्यर्षिपूजकः सर्वातिथिः प्रतिषिद्धवर्जं भैक्षमप्युपयुञ्जीत न फालकृष्टमधितिष्ठेद्ग्रामं च न प्रविशेज्जटिलश्चीराजिनवासा नातिसांवत्सरं

---

१ ख. °श्रद्धयामलके° । २ ख. °वमनुष्यभूतर्षि° । ३ ख. °तिथीन्प्रति° । ४ क. °जं भैक्षम्° ।

भुञ्जीत ॥ २० ॥ परिव्राजकः परित्यज्य बन्धूनपरिग्रहः प्रव्रजेद्यथाविधि ॥ २१ ॥ अरण्यं गत्वा शिखामुण्डः कौपीनाच्छादनः ॥ २२ ॥ वर्षास्वेकस्थः ॥ २३ ॥ काषायवासाः सन्नमुसले व्यङ्गारे निवृत्तशरावसंपाते भिक्षेत ॥ २४ ॥ वाङ्मनःकर्मदण्डैर्भूतानामद्रोही ॥ २५ ॥ पवित्रं बिभ्रच्छौचार्थम् ॥ २६ ॥ उद्धृतपरिपूताभिरद्भिरप्कार्यं कुर्वाणः ॥ २७ ॥ *अपविध्य वैदिकानि कर्माण्युभयतः परिच्छिन्ना मध्यमं पदं संश्लिष्यामह इति वदन्तः ॥ २८ ॥ ऐकाश्रम्यं त्वाचार्या अप्रजनत्वादितरेषाम् ॥ २९ ॥ तत्रोदाहरन्ति— ॥ ३० ॥

प्राह्लादिर्ह वै कपिलो नामाऽऽसुर आस स एतान्भेदांश्चकार देवैः स्पर्धमानस्तान्मनीषी नाऽऽद्रियेत ॥ ३१ ॥ अदृष्टत्वात् ॥३२॥ ये चत्वार इति ॥ ३३ ॥ कर्मवाद ऐष्टिकपाशुकसौमिकदार्विहोमाणाम् ॥ ३४ ॥ तदेषाऽभ्यनूच्यते— ॥ ३५ ॥

एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् ।
तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा न कर्मणा लिप्यते पापकेनेति ३६

स ब्रूयात् ॥३७॥ येन सूर्यस्तपति तेजसेऽद्धः पिता पुत्रेण पितृमान्योनियोनौ ।
नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम् । सर्वानुभुमात्मानं संपराय इति ॥ ३८ ॥

इमे ये नार्वाङ्न परश्चरन्ति न ब्राह्मणासो न सुतेकरासः ।
त एते वाचमभिपद्य पापया सिरीस्तन्त्रं तन्वते अप्रजज्ञय इति ॥ ४१ ॥

प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्याम् ॥ ४२ ॥ जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येणर्षिभ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य इति ॥४३॥ एवमृणसंयोगादीन्यसंख्येयानि भवन्ति ॥ ४४ ॥ त्रयीं विद्यां ब्रह्मचर्यं प्रजातिं श्रद्धां तपो यज्ञमनुप्रदानम् ॥ ४५ ॥ य एतानि कुर्वते तैरित्सह स्मो रजो भूत्वा ध्वंसतेऽन्यत्प्रशंसन्निति ध्वंसतेऽन्यत्प्रशंसन्निति ॥ ४६ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ।)

अथ शालीनयायावराणामात्मयाजिनां प्राणाहुतीर्व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ सर्वा-

---

* इतः प्रभृतीतरेषामित्यन्तं न ख. पुस्तके ।

---

१ ख. °ऽतैकाश्रम्यवाऽऽचार्यप्रजनत्वादितरेषां परिव्रा° । २ ख. °रद्भिः का° । ३ क. °गादिभ्योऽसंख्येया भ° । ४ क. प्रजातिं । ५ क. °गादिभ्योऽसंख्येया भ° । ६ ख. प्रजापतिं ।

वश्यकावसाने संमृष्टोपलिप्ते देशे प्राङ्मुख उपविश्य तद्भूतमाह्रियमाणं भूर्भुवः सुवरोमिति उपस्थाय वाचं यच्छेत् ॥ २ ॥ न्यस्तमन्नं महाव्याहृतिभिः प्रदक्षिणमुदकं परिषिच्य सव्येन पाणिना त्रिमुञ्चन्नमृतोपस्तरणमसीति पुरस्तादपः पीत्वा पञ्चान्नेन प्राणाहुतीर्जुहोति ॥ ३ ॥ प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि शिवो मा विशाप्रदाहाय प्राणाय स्वाहेति ॥ ४ ॥ पञ्चान्नेन प्राणाहुतीर्हुत्वा तूष्णीं भूयो व्रतयेत्प्रजापतिं मनसा ध्यायन्नान्तरा वाचं विसृजेत् ॥ ५ ॥ यद्यन्तरा वाचं विसृजेत्, भूर्भुवः सुवरोमिति जपित्वा पुनरेव भुञ्जीत[3] ॥ ६ ॥ त्वक्केशनखकीटाखुपुरीषाणि दृष्ट्वा तं देशं पिण्डमुद्धृत्याद्भिरभ्युक्ष्य भस्मावकीर्य पुनरद्भिः प्रोक्ष्य वाचा च प्रशस्तमुपयुञ्जीत ॥ ७ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ८ ॥

आसीनः प्राङ्मुखोऽश्नीयाद्वाग्यतोऽन्नमकुत्सयन्। अस्कन्दयंस्तन्मनाश्च भुक्त्वा चाग्निमुपस्पृशेदिति ९

सर्वभक्ष्यापूपकन्दमूलफलमांसानि दन्तैर्नावद्येत् ॥ १० ॥ नातिसुहितोऽमृतापिधानमसीत्युपरिष्टादपः पीत्वाऽऽचान्तो हृदयदेशमभिमृशति ॥ ११ ॥ प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकस्तेनान्नेनाऽऽप्यायस्वेति ॥ १२ ॥ पुनराचम्य दक्षिणे पादाङ्गुष्ठे पाणी निस्रावयति ॥ १३ ॥ अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः[1]। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुगिति ॥ १४ ॥ हुतानुमन्त्रणमूर्ध्वहस्तः समाचरेत् ॥ १५ ॥ श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतं हुतं प्राणमन्नेनाऽऽप्यायस्वेति पञ्च ॥ १६ ॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वायेत्यात्मानम् ॥ १७ ॥ अक्षरेण चाऽऽत्मानं योजयेत् ॥ १८ ॥ सर्वक्रतुयाजिनामात्मयाजी विशिष्यते ॥ १९ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २० ॥ यथा हि तूलमैषीकम्[4] ॥ २१ ॥

यथा हि तूलमैषीकमग्नौ प्रोतं प्रदीप्यते। तद्वत्सर्वाणि पापानि दह्यन्ते ह्यात्मयाजिनः २२

केवलाघो भवति केवलादी मोघमन्नं विदन्त[2] इति ॥ २३ ॥ स एवमेवाहरहः सायं प्रातर्जुहुयात् ॥ २४ ॥ अद्भिर्वा सायम् ॥ २५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २६ ॥

अग्रे भोजयेदतिथीनन्तर्वत्नीरनन्तरम्। बालवृद्धांस्तथा दीनान्व्याधितांश्च विशेषतः २७

अदत्त्वा तु य एतेभ्यः पूर्वं भुङ्क्ते यथाविधि। भुज्यमानो न जानाति न स भुङ्क्ते स भुज्यते २८

पितृदैवतभृत्यानां मातापित्रोर्गुरोस्तथा। वाग्यतो विघसमश्नीयादेवं धर्मो विधीयत इति

अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३० ॥

---

१ ख. °तः। म°। २ क. यदन्त°। ३ ख. °त। अथाप्युदाहरन्ति। त्व°। ४ ख. °कर्म°।

अष्टौ ग्रासा मुनेर्भक्ष्याः षोडशारण्यवासिनः। द्वात्रिंशतं गृहस्थस्यापरिमितं ब्रह्मचारिणः
आहिताग्निरनड्वांश्च ब्रह्मचारी च ते त्रयः। अश्नन्त एव सिध्यन्ति नैषां सिद्धिरनश्न-
तामिति १३

गृहस्थो ब्रह्मचारी वा योऽनश्नंस्तु तपश्चरेत्। प्राणाग्निहोत्रलोपेन अवकीर्णी भवेत्तु सः

अन्यत्र प्रायश्चित्तात्प्रायश्चित्ते तदेव विधानम् ॥ १४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति॥१५॥

अन्तरा प्रातराशं च सायमाशं तथैव च। सदोपवासी भवति यो न भुङ्क्ते कदाचन १६

प्राणाग्निहोत्रमन्त्रांस्तु निरुद्धे भोजने जपेत्। त्रेताग्निहोत्रमन्त्रांस्तु द्रव्यालाभे यथा जपे-
दिति १७

एवमेवाऽऽचरन्ब्रह्मभूयाय कल्पते ब्रह्मभूयाय कल्पत इति ॥ १८ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ।)

पित्र्यमायुष्यं स्वर्ग्यं यशस्यं पुष्टिकर्म च ॥ १ ॥ त्रिमधुस्त्रिणाचिकेतस्त्रिसुपर्णः पञ्चाग्निः षडङ्गविच्छीर्षको ज्येष्ठसामकः स्नातक इति पङ्क्तिपावनाः ॥ २ ॥ तदभावे रहस्यवित् ॥ ३ ॥ ऋचो यजूंषि सामानीति श्राद्धस्य महिमा ॥ ४ ॥ तस्मादेवंविदं सपिण्डमप्याशयेत् ॥ ५ ॥

राक्षोघ्नानि च सामानि स्वधावन्ति यजूंषि च। मध्वृचोऽथ पवित्राणि श्रावयेदाशयं-
श्च तान्॥ ६

चरणवतोऽनूचानान्योनिगोत्रमन्त्रासंबन्धाञ्शुचीन्मन्त्रवतस्त्र्यवरानयुजः पूर्वेद्युः प्रातरेव वा निमन्त्र्य सदर्भोपक्लृप्तेष्वासनेषु प्राङ्मुखानुपवेशयत्युदङ्मुखान्वा ॥ ७ ॥ अथैनांस्तिलमिश्रा अपः प्रतिग्राह्य गन्धैर्माल्यैश्चालंकृत्याग्नौ करिष्यामीत्यनुज्ञातोऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याऽग्निमुखात्कृत्वाऽन्नस्यैव तिस्र आहुतीर्जुहोति ॥८॥ सोमाय पितृपीताय स्वधा नमः स्वाहा ॥ ९ ॥ यमायाङ्गिरस्वते पितृमते स्वधा नमः स्वाहा ॥ १० ॥ अग्नये कव्यवाहनाय स्विष्टकृते स्वधा नमः स्वाहेति ॥११॥ तच्छेषेणान्नमभिघार्यान्नस्यैता एव तिस्रो जुहुयात् ॥ १२ ॥ वयसां पिण्डं दद्यात् ॥ १३ ॥ वयसां हि पितरः प्रतिमया चरन्तीति विज्ञायते ॥ १४ ॥ अथेतरत्साङ्गु-

---

१ ख. °ते इति होवाच प्रजापतिः। रि° । २ ख. मध्वाश° । ३ ख. °यङ्शुचि; । च° । ४ ख. °स्वा-न्कृत्वा । ५ ख- °तरेण साङ्गु° ।

ष्ठेन पाणिनाऽभिमृशति ॥ १५ ॥ पृथिवीसमन्तस्य तेऽग्निरुपद्रष्टर्चस्ते महिमा दत्त-स्याप्रमादाय पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्मणानां त्वा विद्यावतां प्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसि मा पितॄणां क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिँल्लोक इति ॥ १६ ॥ अन्तरिक्षसमन्तस्य ते वायुरुपश्रोता यजूंषि ते महिमा दत्तस्याप्रमादाय पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्मणानां त्वा विद्यावतां प्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसि मा पितामहानां क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिँल्लोक इति॥ १७ ॥ द्युसमन्तस्य त आदित्योऽनुख्याता सामानि ते महिमा दत्तस्याप्रमादाय पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्मणानां त्वा विद्यावतां प्राणापानयो-र्जुहोम्यक्षितमसि मा प्रपितामहानां क्षेष्ठा अमुत्रामुष्मिँल्लोक इति ॥ १८ ॥ अथ वै भवति ॥ १९ ॥ + अथ वै भवति ॥ २० ॥

अग्नौकरणशेषेण तदन्नमभिघारयेत् । निरङ्गुष्ठं तु यद्दत्तं न तत्प्रीणाति वै पितॄन् २१
उभयोः शाखयोर्मुक्तं पितृभ्योऽन्नं निवेदितम् । तदन्तरमुपासन्तेऽसुरा वै दुष्टचेतसः २२
यातुधानाः पिशाचाश्च प्रतिलुम्पन्ति तद्धविः । तिलादाने ह्यदायादास्तथा क्रोधवशेऽ-सुराः २३
काषायवासा यान्कुरुते जपहोमप्रतिग्रहान् । न तद्देवगमं भवति हव्यकव्येषु यद्धविः २४
यच्च दत्तमनङ्गुष्ठं यच्चैव प्रतिगृह्यते । आचामति च यस्तिष्ठन्न स तेन समृध्यत इति२५

आद्यन्तयोरपां प्रदानं सर्वत्र ॥ २६ ॥ जपप्रभृति यथाविधानम् ॥ २७ ॥ शेषमुक्तमष्टकाहोमे ॥ २८ ॥

द्वौ दैवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा । भोजयेत्सुसमृद्धोऽपि न प्रसज्येत विस्तरे २९
सत्क्रियां देशकालौ च शौचं ब्राह्मणसंपदम् । पञ्चैतान्विस्तरो हन्ति तस्मात्तं परिवर्जयेत्
उरस्तः पितरस्तस्य वामतश्च पितामहाः । दक्षिणतः प्रपितामहाः पृष्ठतः पिण्डतर्कका इति

इति द्वितीयप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्ने नवमोऽध्यायः ।)

प्रजाकामस्योपदेशः ॥ १ ॥ प्रजननिमित्ता समाख्येति ॥ २ ॥ अश्विनावू-चतुः ॥ ३ ॥

आयुषा तपसा युक्तः स्वाध्यायेज्यापरायणः । प्रजामुत्पादयेद्युक्तः स्वे स्वे वर्णे जिते-न्द्रियः ४

+ इदं वाक्यमाधिकम् ।

---

१ ख. °त्रं पि° । २ ख. उरसः । ३ ख. °तक्षका° ।

ब्राह्मणस्यर्णसंयोगस्त्रिभिर्भवति जन्मतः । तानि मुच्याऽऽत्मवान्भवति विमुक्तो धर्म-
संशयात् ५
स्वाध्यायेन ऋषीन्पूज्य सोमेन च पुरंदरम् । प्रजया च पितॄन्पूर्वाननृणो दिवि मोदते ६
पुत्रेण लोकाञ्जयति पौत्रेणाऽऽनन्त्यमश्नुते । अथ पुत्रस्य पौत्रेण नाकमेवाधिरोहतीति ७
विज्ञायते च ॥ ८ ॥ जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येणर्षि-
भ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य इति ॥ ९ ॥ एवमृणसंयोगं वेदो दर्शयति ॥ १० ॥
सत्पुत्रमुत्पाद्याऽऽत्मानं तारयति ॥ ११ ॥
सप्तावरान्सप्त पूर्वान्षडन्यानात्मसप्तमान् । सत्पुत्रमधिगच्छानस्तारयत्येनसो भयात् १२
तस्मात्प्रजासंतानमुत्पाद्य फलमवाप्नोति ॥ १३ ॥ तस्माद्यत्नवान्प्रजामुत्पादयेदौ-
षधमन्त्रसंयोगेन ॥ १४ ॥ तस्योपदेशः श्रुतिसामान्येनोपदिश्यते ॥ १५ ॥
सर्ववर्णेभ्यः फलवत्त्वादिति फलवत्त्वादिति ॥ १६ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(अथ द्वितीयप्रश्ने दशमोऽध्यायः ।).

अथातः संन्यासविधिं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ सोऽत एव ब्रह्मचर्यवान्प्रव्रजती-
त्येकेषाम् ॥ २ ॥ अथ शालीनयायावराणामनपत्यानाम् ॥ ३ ॥ विधुरो वा
प्रजाः स्वधर्मे प्रतिष्ठाप्य वा ॥ ४ ॥ सप्तत्या ऊर्ध्वं संन्यासमुपदिशन्ति ॥ ५ ॥
वानप्रस्थस्य वा कर्मविरामे ॥ ६ ॥

एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य न कर्मणा वर्धते नो कनीयान् ।
तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा न कर्मणा लिप्यते पापकेनेति ॥ ७

अपुनर्भवं नयतीति नित्यः ॥ ८ ॥ महदेनं गमयतीति महिमा ॥ ९ ॥
केशश्मश्रुलोमनखानि वापयित्वोपकल्पयते ॥ १० ॥ यष्टयः शिक्यं जल-
पवित्रं कमण्डलुं पात्रमिति ॥ ११ ॥ एतत्समादाय ग्रामान्ते ग्रामसीमान्तेऽग्न्यगारे
वाऽऽज्यं पयो दधीति त्रिवृत्प्राश्योपविशेत् ॥ १२ ॥ अपो वा ॥ १३ ॥ ओं
भूः सावित्रीं प्रविशामि तत्सवितुर्वरेण्यम् ॥ १४ ॥ ओं भुवः सावित्रीं
प्रविशामि भर्गो देवस्य धीमहि ॥ १५ ॥ ओं सुवः सावित्रीं प्रविशामि धियो

---

१ ख. °णाऽऽनन्दम° ।

यो नः प्रचोदयादिति ॥ १६ ॥ पच्छोऽर्धर्चशस्ततः समस्तया च व्यस्तया च ॥ १७ ॥ आश्रमादाश्रममुपनीय ब्रह्मपूतो भवतीति विज्ञायते ॥ १८ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १९ ॥

आश्रमादाश्रमं गत्वा हुतहोमो जितेन्द्रियः । भिक्षाबलिपरिश्रान्तः पश्चाद्भवति भिक्षुक इति २०

स एष भिक्षुरानन्त्याय ॥ २१ ॥ पुराऽऽदित्यस्यास्तमयाद्गार्हपत्यमुपसमाधायाऽन्वाहार्यपचनमाहृत्य ज्वलन्तमाहवनीयमुद्धृत्य गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वा समिद्वत्याहवनीये पूर्णाहुतिं जुहोति, ओं स्वाहेति ॥ २२ ॥ एतद्ब्रह्मान्वाधानमिति विज्ञायते ॥ २३ ॥ अथ सायं हुतेऽग्निहोत्र उत्तरेण गार्हपत्यं तृणानि संस्तीर्य तेषु द्वंद्वं न्यञ्चि पात्राणि सादयित्वा दक्षिणेनाऽऽहवनीयं ब्रह्मायतने दर्भान्संस्तीर्य तेषु कृष्णाजिनं चान्तर्धायैतां रात्रिं जागर्ति ॥ २४ ॥ य एवं विद्वान्ब्रह्मरात्रिमुपोष्य ब्राह्मणोऽग्नीन्समारोप्य प्रमीयते सर्वं पाप्मानं तरति तरति ब्रह्महत्याम् ॥ २५ ॥ अथ ब्राह्मे मुहूर्त उत्थाय काल एव प्रातरग्निहोत्रं जुहोति ॥ २६ ॥ अथ पृष्ठ्यां स्तीर्त्वाऽपः प्रणीय वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति सा प्रसिद्धेष्टिः संतिष्ठते ॥ २७ ॥ आहवनीयेऽग्निहोत्रपात्राणि प्रक्षिपत्यमृन्मयान्यनश्ममयानि ॥ २८ ॥ गार्हपत्येऽरणी ॥ २९ ॥ भवतं नः समनसाविति आत्मन्यग्नीन्समारोपयते ॥ ३० ॥ या ते अग्ने यज्ञिया तनूरिति त्रिस्त्रिरेकैकं समाजिघ्रति ॥ ३१ ॥ अथान्तर्वेदि तिष्ठन्, ओं भूर्भुवः सुवः संन्यस्तं मया संन्यस्तं मया संन्यस्तं मयेति त्रिरुपांशूक्त्वा त्रिरुच्चैः ॥ ३२ ॥ त्रिषत्या हि देवा इति विज्ञायते ॥ ३३ ॥ अभयं सर्वभूतेभ्यो मत्त इति चापां पूर्णमञ्जलिं निनयति ॥ ३४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३५ ॥

अभयं सर्वभूतेभ्यो दत्त्वा यश्चरते मुनिः । न तस्य सर्वभूतेभ्यो भयं चापि ह जायत इति ३६

स वाचंयमो भवति ॥ ३७ ॥ सखा मा गोपायेति दण्डमादत्ते ॥ ३८ ॥ यदस्य पारे रजस इति शिक्यं गृह्णाति ॥ ३९ ॥ येन देवाः पवित्रेणेति जलपवित्रं गृह्णाति ॥ ४० ॥ येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्निति कमण्डलुं गृह्णाति ॥ ४१ ॥ सप्तव्याहृतिभिः पात्रं गृह्णाति ॥४२॥ यष्टयः शिक्यं जलपवित्रं पात्रमित्येतत्समादाय

---

१ ख. °होत्वा । २ ख. °नं वाऽन्त° । ३ ख. °प्य वा प्र° । ४ ख. °ते । अथाऽऽह° । ५ ख. दण्डानाद° ।

अथापस्तद्गत्वा स्नात्वाऽप आचम्य सुरभिमत्याऽब्लिङ्गाभिर्वारुणीभिर्हिरण्यवर्णाभिः पावमानीभिरिति मार्जयित्वाऽन्तर्जलगतोऽघमर्षणेन षोडश प्राणायामान्धारयित्वोत्तीर्य वासः पीडयित्वाऽन्यत्प्रयतं वासः परिधायाऽप आचम्य, ओं भूर्भुवः सुवरिति जलपवित्रमादाय तर्पयति ॥ ४३ ॥ ओं भूस्तर्पयाम्यों भुवस्तर्पयाम्यों सुवस्तर्पयाम्यों महस्तर्पयाम्यों जनस्तर्पयाम्यों तपस्तर्पयाम्यों सत्यं तर्पयामीति ॥ ४४ ॥ देववत्पितृभ्योऽञ्जलिमादाय, ओं भूः स्वधों[1] भुवः स्वधों[2] सुवः स्वधों[3] भूर्भुवः सुवर्महर्नम इति॥४५॥अथोदु त्यं चित्रमिति द्वाभ्यामादित्यमुपतिष्ठते[4]॥४६॥ ओमिति ब्रह्म ब्रह्म वा एष ज्योतिर्य एष तपत्येष वेदो य एष तपति वेद्यमेवैतद्य एष तपति एवमेवैष आत्मानं तर्पयत्यात्मने नमस्करोति ॥ ४७ ॥ आत्मा ब्रह्मात्मा ज्योतिः ॥ ४८ ॥ सावित्रीं सहस्रकृत्व आवर्तयेच्छतकृत्वोऽपरिमितकृत्वो वा ॥ ४९ ॥ ओं भूर्भुवः सुवरिति जलपवित्रमादायापो गृह्णाति ॥ ५० ॥ न चात ऊर्ध्वमनुद्धृताभिरद्भिरपरिस्रुताभिरपरिपूताभिर्वा[5]ऽऽचामेत् ॥ ५१ ॥ न चात ऊर्ध्वं शुक्लवासो धारयेत् ॥ ५२ ॥ एकदण्डी त्रिदण्डी वा ॥ ५३ ॥ अथेमानि व्रतानि भवन्ति ॥ ५४ ॥ अहिंसा सत्यमस्तैन्यं मैथुनस्य च वर्जनम् । त्याग इत्येव पञ्चैवोपव्रतानि भवन्ति ॥ ५५ ॥ अक्रोधो गुरुशुश्रूषाऽप्रमादः शौचमाहारशुद्धिश्चेति ॥ ५६ ॥ अथ भैक्षचर्या ॥ ५७ ॥ ब्राह्मणानां शालीनयायावराणामप्रवृत्ते[6] वैश्वदेवे भिक्षां लिप्सेत भवत्पूर्वां प्रचोदयेत् ॥ ५८ ॥ गोदोहमात्रमाकाङ्क्षेत् ॥ ५९ ॥ अथ भैक्षचर्यादुपावृत्य शुचौ देशे न्यस्य हस्तं पादान्प्रक्षाल्याऽऽदित्यस्याग्रे निवेदयेत् ॥ ६० ॥ उदु त्यं चित्रमिति ब्रह्मणे निवेदयते[7] ब्रह्मजज्ञानमिति विज्ञायते ॥ ६१ ॥ आधानप्रभृति यजमान एवाग्नयो भवन्ति तस्य प्राणो गार्हपत्योऽपानोऽन्वाहार्यपचनो व्यान आहवनीय उदानसमानौ सभ्यावसथ्यौ पञ्च वा एतेऽग्नय आत्मस्था आत्मन्येव जुहोति स एष आत्मयज्ञ आत्मनिष्ठ आत्मप्रतिष्ठ आत्मानं क्षेमं नयतीति विज्ञायते ॥ ६२ ॥ भूतेभ्यो दयापूर्वं संविभज्य शेषमद्भिः संस्पृश्यौषधवत्प्राश्नीयात्[8] ॥ ६३ ॥ प्राश्याप आचम्य ज्योतिष्मत्याऽऽदित्यमुपतिष्ठते–उद्वयं तमसस्परीति ॥ ६४ ॥ वाङ्म आसन्नसोः प्राण इति जपित्वा ॥ ६५ ॥

---

१ ख. स्वधयों । २ ख. स्वधयों । ३ ख. स्वधयों । ४ ख. °ते । ब्रह्मोमितिब्रह्मोमिति इदं सर्वमोमितिब्रह्मवाम° । ५ क. °वा । एकदण्डी त्रिदण्डी वा । अ° । ख. °राणां प्रवृ° । ७ ख. °दयेद् । ८ ख. °श्च ए° ।

अयाचितमसंक्लृप्तमुपपन्नं यदृच्छया । आहारमात्रं भुञ्जीत केवलं प्राणयात्रिकमिति ६६
अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६७ ॥

अष्टौ ग्रासा मुनेर्भक्ष्याः षोडशारण्यवासिनः । द्वात्रिंशतं गृहस्थस्यापरिमितं ब्रह्मचारिणः ६८

भैक्षं वा सर्ववर्णेभ्य एकान्नं वा द्विजातिषु । अपि वा सर्ववर्णेभ्यो न चैकान्नं द्विजातिष्विति ६९

अथ यत्रोपनिषदमाचार्या ब्रुवते तत्रोदाहरन्ति ॥ ७० ॥ स्थानमौनवीरासनसवनोपस्पर्शनचतुर्थषष्ठाष्टमकालव्रतयुक्तस्य कणपिण्याकयावकदधिपयोव्रतत्वं चेति ॥ ७१ ॥ तत्र मौने युक्तस्तैर्विप्रवृद्धैराचार्यैर्मुनिभिरन्यैर्वाऽऽश्रमिभिर्बहुश्रुतैर्दन्तैर्दन्तान्संधायान्तर्मुख एव यावदर्थं संभाषीत न यत्र लोपो भवतीति विज्ञायते ॥ ७२ ॥ स्थानमौनवीरासनानामन्यतमेन संप्रयोगो न त्रयं संनिपातयेत् ॥ ७३ ॥ यत्र गतश्च यावन्मात्रमनुव्रतयेदापत्सु न यत्र लोपो भवतीति विज्ञायते ॥ ७४ ॥ स्थानमौनवीरासनसवनोपस्पर्शनचतुर्थषष्ठाष्टमकालव्रतयुक्तस्य ॥ ७५ ॥

अष्टौ तान्यव्रतघ्नानि आपो मूलं घृतं पयः । हविर्ब्राह्मणकाम्या च गुरोर्वचनमौषधमिति ७६

सायं प्रातरग्निहोत्रमन्त्राञ्जपेत् ॥ ७७ ॥ वारुणीभिः सायं संध्यामुपस्थाय मैत्रीभिः प्रातः ॥ ७८ ॥

अनग्निरनिकेतः स्यादशर्माऽशरणो मुनिः । भैक्षार्थी ग्राममन्विच्छेत्स्वाध्याये वाचमुत्सृजेदिति ७९

विज्ञायते च ॥ ८० ॥ परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि यजूंष्यथैतस्यैवान्तो नास्ति यद्ब्रह्म तत्प्रतिगृणत आचक्षीत स प्रतिगर इति ॥ ८१ ॥ एवमेवैष आ शरीरविमोक्षणाद्वृक्षमूलिको वेदसंन्यासी ॥ ८२ ॥ वेदो वृक्षस्तस्य मूलं प्रणवः प्रणवात्मको वेदः ॥ ८३ ॥ प्रणवं ध्यायेत् ॥ ८४ ॥ प्रणवो ब्रह्मभूयाय कल्पत इति होवाच प्रजापतिः ॥ ८५ ॥ सप्तव्याहृतिभिर्भैक्षभाजनं प्रक्षालयेदिति ॥ ८६ ॥

इति द्वितीयप्रश्ने दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

---

१ ख. °नचीरा° । २ ख. °धीनत्रीभिर्नंध° । ३ ख. °तत्रेयाव° । ४ ख. प्रजेदा° । ५ ख. °क्षमोज° ।

एकदण्डी त्रिदण्डी वा ॥ १ ॥ अथातः संन्यासविधिं व्याख्यास्यामः ॥ २ ॥ प्रजाकामस्योपदेशः ॥ ३ ॥ अथ वै भवत्यग्नौकरणशेषेण पिण्डमायुष्यम् ॥ ४ ॥ यथा हि तूलमैषीकम् ॥ ५ ॥ अथ शालीनयायावराणाम् ॥ ६ ॥ अथेमे पञ्च महायज्ञाः ॥ ७ ॥ अथ प्राचीनावीती ॥ ८ ॥ अग्निः प्रजापतिः ॥ ९ ॥ अथ हस्तौ प्रक्षाल्य ॥ १० ॥ अथातः संध्योपासनविधिं व्याख्यास्यामः ॥ ११ ॥ न पिण्डक्षेपम् ॥ १२ ॥ तपस्यमवगाहनम् ॥ १३ ॥ अब्राह्मणस्य शारीरो दण्डः ॥ १४ ॥ नित्योदकी नित्ययज्ञोपवीती ॥ १५ ॥ अथ पतनीयानि ॥१६॥ अथातः प्रायश्चित्तानि ॥ १७ ॥

इति द्वितीयः प्रश्नः ॥ २ ॥

(अथ तृतीयः प्रश्नः ।)

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

अथ शालीनयायावरचक्रचरधर्मकाङ्क्षिणां नवभिर्वृत्तिभिर्वर्तमानानाम् ॥ १ ॥ तेषां तद्वर्तनाद्वृत्तिरित्युच्यते ॥ २ ॥ शालाश्रयत्वाच्छालीनत्वम् ॥ ३ ॥ वृत्त्या वरया यातीति यायावरत्वम् ॥ ४ ॥ अनुक्रमेण चरणाच्चक्रचरत्वम् ॥ ५ ॥ ता अनुव्याख्यास्यामः ॥ ६ ॥ षण्णिवर्तनी कौद्दाली ध्रुवा संप्रक्षालनी समूहा पालनी शिलोञ्छा कापोता सिद्धेच्छेति नवैताः ॥ ७ ॥ तासामेव वान्याऽपि दशमी वृत्तिर्भवति ॥ ८ ॥ आ नववृत्तेः ॥ ९ ॥ केशश्मश्रुलोमनखानि वापयित्वोकल्पयते कृष्णाजिनं कमण्डलुं यष्टिं वीवधं कुतपंहारमिति ॥ १० ॥ त्रैधातवीयेनेष्ट्वा प्रस्थास्यति वैश्वानर्या वा ॥ ११ ॥ अथ प्रातरुदित आदित्ये यथासूत्रमग्नीन्प्रज्वाल्य गार्हपत्य आज्यं विलाप्योत्पूय स्रुक्स्रुवं निष्टप्य संमृज्य स्रुचि चतुर्गृहीतं गृहीत्वाऽऽहवनीये वास्तोष्पतीयं जुहोति ॥ १२ ॥ वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मानिति पुरोनुवाक्यामनूच्य वास्तोष्पते शग्मया संसदा त इति याज्यया जुहोति ॥ १३ ॥ सर्व एवाऽऽहिताग्निरित्येके ॥ १४ ॥ यायावर इत्येके ॥ १५ ॥ निर्गत्य ग्रामान्ते ग्रामसीमान्ते वाऽवतिष्ठते तत्र कुटीं मठं वा करोति कृतं वा प्रविशति ॥ १६ ॥ कृष्णाजिनादीनामुपकृप्तानां यस्मिन्नर्थे येन येन यत्प्रयोजनं तेन तेन तत्कुर्यात् ॥ १७ ॥ प्रसिद्धमग्नीनां परिचरणं प्रसिद्धं दर्शपूर्णमासाभ्यां यजनं प्रसिद्धः पञ्चानां महतां

---

१ ख. °नि षडुत्तरचतुःशतश्लोकैः । इ° । २ ख. अथातः शा° । ३ ख. °याचरच्चरणकर्म° । ४ ख. °क्रमचरणाच्चरणत्व° । ५ ख. कौन्ताली । ६ ख. °वा समूहपा° । ७ ख. °पद्धार° । ८ ख. गृहं ।

यज्ञानामनुप्रयोग उत्पन्नानामोषधीनां निर्वापणं दृष्टं भवति ॥ १८ ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यो जुष्टं निर्वपामीति वा तूष्णीं वा ताः संस्कृत्य सादयति ॥ १९ ॥ तस्याध्यापनयाजनप्रतिग्रहा निवर्तन्तेऽन्ये च यज्ञक्रतव इति ॥ २० ॥ हविष्यं च व्रतोपायनीयं दृष्टं भवति ॥ २१ ॥ तद्यथा सर्पिर्मिश्रं दधिमिश्रमक्षारलवणमपिशितमपर्युषितम् ॥ २२ ॥ ब्रह्मचर्यमृतौ वा गच्छति ॥ २३ ॥ पर्वणि पर्वणि केशश्मश्रुलोमनखवापनं शौचविधिश्च ॥ २४ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ २५ ॥

श्रूयते द्विविधं शौचं यच्छिष्टैः पर्युपासितम् । बाह्यं निर्लेपनिर्गन्धमन्तःशौचमहिंसकम्
अद्भिः शुध्यन्ति गात्राणि बुद्धिर्ज्ञानेन शुध्यति । अहिंसया च भूतात्मा मनः सत्येन शुध्यतीति २७

इति तृतीयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ।)

ष(अ)थो एतत्षण्निवर्तनीति ॥१॥ षडेव निवर्तनानि निरुपहतानि करोति ॥२॥ स्वामिने भागमुत्सृजत्यनुज्ञातं वा गृह्णाति ॥ ३ ॥ प्राक्प्रातराशात्कर्षी स्यादस्यूतनासिकाभ्यां समुष्काभ्यामतुदन्नारया मुहुर्मुहुरभ्युच्छन्दयन् ॥ ४ ॥ एतेन विधिना षण्निर्वतनानि करोतीति षण्निर्वतनी ॥ ५ ॥ कौद्दालीति ॥ ६ ॥ जलाभ्याशे कुद्दालेन वा फालेन वा तीक्ष्णकाष्ठेन वा खनति बीजान्यावपति ॥ ७ ॥ कन्दमूलफलशाकौषधीर्निष्पादयति ॥ ८ ॥ कुद्दालेन करोतीति कौद्दाली ॥ ९ ॥ ध्रुवया वर्तमानः शुक्लेन वाससा शिरो वेष्टयति भूत्यै त्वा शिरो वेष्टयामीति ॥ १० ॥ ब्रह्मवर्चसमिति (मसि) ब्रह्मवर्चसाय त्वेति कृष्णाजिनमादत्ते ॥ ११ ॥ अङ्गुलिन्नाभिः पवित्रम् ॥ १२ ॥ बलमसि बलाय त्वेति कमण्डलुम् ॥ १३ ॥ धान्यमसि पुष्ट्यै त्वेति वीवधम् ॥ १४ ॥ सखा मा गोपायेति दण्डम् ॥ १५ ॥ अथोपनिष्क्रम्य व्याहृतीर्जपित्वा दिशामनुमन्त्रणं जपति ॥ १६ ॥

पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च नक्षत्राणि च या दिशः । अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च पान्तु मां पथि देवता इति १७

मानस्तोकीयं जपित्वा ग्रामं प्रविश्य गृहद्वारे गृहद्वार आत्मानं वीवधेन सह दर्श-

---

१ क. सादयति । २ ख. °क्षारालवणपि° । ३ ख. कौम्ताळीति । ४ ख. कुन्ताले । ५ ख. कुन्ताले । ६ ख. कौन्ताली ।

नात्संदर्शनीत्याचक्षते ॥ १८ ॥ वृत्तेर्वृत्तेरवार्तायां तथैव तस्य ध्रुवं वर्तनाद्ध्रुवेति परिकीर्तिता ॥ १९ ॥ संप्रक्षालनीति ॥२०॥ उत्पन्नानामोषधीनां प्रक्षेपणम् ॥२१॥ निक्षेपणं नास्ति निचयो वा ॥ २२ ॥ भाजनानि संप्रक्षाल्य न्युब्जतीति संप्रक्षालनी ॥ २३ ॥ समूहेति ॥ २४ ॥ अवारितस्थानेषु पथिषु वा क्षेत्रेषु वाऽप्रतिहतावकाशेषु वा यत्र यत्रौषधयो विद्यन्ते तत्र तत्र समूहन्या समुह्य ताभिर्वर्तयतीति समूहा ॥ २५ ॥ पालनीति ॥ २६ ॥ अहिंसिकेत्येवेदमुक्तं भवति ॥ २७ ॥ तुषविहीनांस्तण्डुलानिच्छति सज्जनेभ्यो बीजानि वा पालयतीति पालनी ॥ २८ ॥ शिलोञ्छेति ॥ २९ ॥ अवारितस्थानेषु पथिषु वा क्षेत्रेषु वाऽप्रतिहतावकाशेषु वा यत्र यत्रौषधयो विद्यन्ते तत्र तत्रैकैकं कणिशमुञ्छयित्वा काले काले शिलैर्वर्तयतीति शिलोञ्छा ॥ ३० ॥ कापोतेति ॥ ३१ ॥ अवारितस्थानेषु पथिषु वा क्षेत्रेषु वाऽप्रतिहतावकाशेषु वा यत्र यत्रौषधयो विद्यन्ते तत्र तत्राङ्गुलिभ्यामेकैकामोषधिमुञ्छयित्वा संदर्शनात्कपोतवदिति कापोता ॥ ३२ ॥ सिद्धेच्छेति ॥ ३३ ॥ वृत्तिभिः श्रान्तो वृद्धत्वाद्धातुक्षयाद्वा सज्जनेभ्यः सिद्धमन्नमिच्छतीति सिद्धेच्छा ॥ ३४ ॥ तस्याऽऽत्मसमारोपणं विद्यते संन्यासिवदुपचारः पवित्रकाषायवासोवर्जम् ॥ ३५ ॥ वान्याऽपि वृक्षलतावल्ल्योषधीनां च तृणौषधीनां च श्यामाकजर्तिलादीनां वन्याभिर्वर्तयतीति वान्या ॥ ३६ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ३७ ॥

मृगैः सह परिस्पन्दः संवासस्तेभिरेव च । तैरेव सदृशी वृत्तिः प्रत्यक्षं स्वर्गलक्षणं
प्रत्यक्षं स्वर्गलक्षणमिति ३८

इति तृतीयप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ।)

अथ वानप्रस्थद्वैविध्यम् ॥ १ ॥ पचमानका अपचमानकाश्चेति ॥ २ ॥ तत्र पचमानकाः पञ्चविधाः ॥३॥ सर्वारण्यका वैतुषिकाः कन्दमूलफलभक्षाः फलभक्षाः शाकभक्षाश्चेति ॥ ४ ॥ तत्र सर्वारण्यका नाम द्विविधा द्विविधमारण्यमाश्रयन्त इन्द्रावसिक्ता रेतोवसिक्ताश्चेति ॥ ५ ॥ तत्रेन्द्रावसिक्ता नाम वल्लीगुल्मलतावृक्षाणामानयित्वा श्रपयित्वा सायं प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा यत्यतिथिव्रतिभ्यश्च दत्त्वाऽथेतर-

---

१ ख. 'र्शनमित्या' । २ ख. °म् । ना° । ३ ख. 'मूहपालिनी' । ४ ख. 'षधीनामु' । ५ ख. °न्याभिर्वृक्ष° । ६ ख. वल्ल्यौष° । ७ ख. °त्वा श्र° ।

च्छे(शे)षभक्षाः॥६॥रेतोवसिक्ता नाम मांसं व्याघ्रवृकश्येनादिभिरन्यतमेन वा हतमानयित्वा श्रपयित्वा सायं प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा यत्यतिथिव्रतिभ्यश्च दत्त्वाऽथेतरच्छेषभक्षाः ॥ ७ ॥ वैतुषिकास्तुषधान्यवर्जं तण्डुलानानयित्वा श्रपयित्वा सायं प्रातरग्निहोत्रं हुत्वा यत्यातिथिव्रतिभ्यश्च दत्त्वाऽथेतरच्छे(शे)षभक्षाः ॥ ८ ॥ कन्दमूलफलशाकभक्षाणामप्येवमेव ॥ ९ ॥ पश्चैवापचमानकाः ॥ १० ॥ उन्मज्जकाः प्रवृत्ताशिनो मुखेनाऽऽदायिनस्तोयाहारा वायुभक्षाश्चेति ॥ ११ ॥ तत्रोन्मज्जका नाम लोहाश्मकरं[1]णवर्जम्(?) ॥ १२ ॥ हस्तेनाऽऽदाय प्रवृत्ताशिनः ॥ १३ ॥ मुखेनाऽऽदायिनो मुखेनाऽऽददते ॥ १४ ॥ तोयाहाराः केवलं तोयाहाराः ॥ १५ ॥ वायुभक्षा निराहाराश्चेति ॥ १६ ॥ वैखानसानां विहिता दश दीक्षाः ॥ १७ ॥ यः स्वशास्त्रमभ्युपेत्य दण्डं च मौनं चाप्रमादं च ॥ १८ ॥ वैखानसाः शुध्यन्ति निराहाराश्चेति ॥ १९ ॥ शास्त्रपरिग्रहः सर्वेषां ब्रह्मवैखानसानाम् ॥ २० ॥

न द्रुह्येदंशमशकान्हिमवांस्तापसो भवेत् । वनप्रतिष्ठः संतुष्टश्चीरचर्मजलप्रियः २१

अतिथीन्पूजयेत्पूर्वं काले त्वाश्रममागतान् । देवविप्राग्निहोत्रे च युक्तस्तपसि तापसः

कृच्छ्रां वृत्तिमसंहार्यां सामान्यां मृगपक्षिभिः। तदहर्जनसंभारां काषायकटुकाश्रयाम्

परिगृह्य शुभां वृत्तिमेतां दुर्जनवर्जिताम् । वनवासमुपाश्रित्य ब्राह्मणो नावसीदति

मृगैः सह परिस्पन्दः संवासस्तेभिरेव च । तैरेव सदृशी वृत्तिः प्रत्यक्षं स्वर्गलक्षणं

प्रत्यक्षं स्वर्गलक्षणमिति २५

इति तृतीयप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ।)

अथ यदि ब्रह्मचार्यव्रत्यमिव चरेन्मांसं वाऽश्नीयात्स्त्रियं वोपेयात्सर्वास्वेवाऽऽर्तिष्वन्तराऽगारेऽग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याऽग्निमुखा[2]त्कृत्वाऽथाऽऽज्याहुती[3]रुपजुहोति ॥ १ ॥ कामेन कृतं कामः करोति कामायैवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै स्वाहा ॥ २ ॥ मनसा कृतं मनः करोति मनस एवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै स्वाहा ॥ ३ ॥ रजसा कृतं रजः करोति रजस एवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै स्वाहा ॥ ४ ॥ तमसा कृतं तमः करोति तमस एवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै स्वाहा ॥ ५ ॥ पाप्मना कृतं पाप्मा करोति पाप्मन एवेदं सर्वं यो मा कारयति

१ ख. °रकव° । २ ख. °प्रतमि° । ३ ख. °खान्कृत्वा ।

तस्मै स्वाहा ॥ ६ ॥ मन्युना कृतं मन्युः करोति मन्यव एवेदं सर्वं यो मा कारयति तस्मै स्वाहेति ॥ ७ ॥ जयप्रभृति सिद्धमा धेनुवरप्रदानात् ॥ ८ ॥ अपरेणाग्निं कृष्णाजिनेन प्राचीनग्रीवेणोत्तरलोम्ना प्रावृत्य वसति ॥ ९ ॥ व्युष्टायां अघनाषांदात्मानमपकृष्य तीर्थं गत्वा प्रसिद्धं स्नात्वाऽन्तर्जलगतोऽघमर्षणेन षोडश प्राणायामान्धारयित्वा प्रसिद्धमाऽऽदित्योपस्थानात्कृत्वाऽऽचार्यस्य गृहानेति ॥ १० ॥ यथाऽश्वमेधावभृथ एवमेवैतद्विजानीयादिति ॥ ११ ॥

इति तृतीयप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥

अथ तृतीयप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ।

अथातः पवित्रातिपवित्रस्याघमर्षणस्य कल्पं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ तीर्थं गत्वा स्नातः शुचिवासा उदकान्ते स्थण्डिलमुद्धृत्य सकृत्क्लिन्नेन वाससा सकृत्पूर्णेन पाणिनाऽऽदित्याभिमुखोऽघमर्षणं स्वाध्यायमधीयीत ॥ २ ॥ प्रातः शतं मध्याह्ने शतमपराह्णे शतमपरिमितं वा ॥ ३ ॥ उदितेषु नक्षत्रेषु प्रसृतयावकं प्राश्नीयात् ॥ ४ ॥ ज्ञानकृतेभ्योऽज्ञानकृतेभ्यश्चोपपातकेभ्यः सप्तरात्रात्प्रमुच्यते ॥ ५ ॥ द्वादशरात्राद्भ्रूणहननं गुरुतल्प[1]गमनं सुवर्णस्तैन्यं सुरापानमिति च वर्जयित्वैकविंशतिरात्रा[2]त्तान्यपि तरति तान्यपि जयति ॥ ६ ॥ सर्वं[3] तरति सर्वं जयति सर्वक्रतुफलमवाप्नोति सर्वेषु तीर्थेषु स्नातो भवति सर्वेषु वेदेषु चीर्णव्रतो भवति सर्वैर्देवैर्ज्ञातो भवत्या[4] चक्षुषः पङ्क्तिं पुनाति कर्माणि चास्य सिध्यन्तीति बौधायनः ॥ ७ ॥

इति तृतीयप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ।)

अथ कर्मभिरात्मकृतैर्गुरुमिवाऽऽत्मानं मन्येताऽऽत्मार्थे प्रसृतयावकं श्रपयेदुदितेषु नक्षत्रेषु ॥ १ ॥ न ततोऽग्नौ जुहुयात् ॥ २ ॥ न चात्र बलिकर्म ॥ ३ ॥ अशृतं श्रप्यमाणं शृतं चाभिमन्त्रयेत ॥ ४ ॥

यवोऽसि धान्यराजोऽसि वारुणो मधुसंयुतः । निर्णोदः सर्वपापानां पवित्रमृषिभिः स्मृतम् ॥ ५

---

१ ख. °ल्पगं सु°। २ ख. °रात्रं पीत्वा तान्यपि त°। ३ ख. °र्वं तरति सर्वं जयति सर्वं जयति स°। ४ ख. °त्याचक्षुषात्पङ्क्तीः पु°।

घृतं यथा मधु यथा आपो यथा अमृतं यथाः । सर्वं पुनीथ मे पापं यन्मया दुष्कृतं
कृतम् ६

वाचा कृतं कर्मकृतं मनसा दुर्विचिन्तितम्।अलक्ष्मीं कालरात्रीं च सर्वं पुन(नी)थ मे यवाः
महापातकसंयुक्तं दारुणं राजकिल्बिषम्। बालवृद्धमधर्मं च सर्वं पुन(नी)थ मे यवाः ८
सुपर्णस्त्वैन्यमव्रत्यमयाज्यस्य च याजनम्।ब्राह्मणानां परीवादं सर्वं पुन(नी)थ मे यवाः९
गणान्नं गणिकान्नं च शूद्रान्नं श्राद्धसूतकम् । चौरस्यान्नं नवश्राद्धं सर्वं पुन(नी)थ मे
यवा इति १०

अप्यमाणे रक्षां कुर्यात् ॥ ११ ॥ नमो रुद्राय भूताधिपतये द्यौः शान्ता कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीमित्येतेनानुवाकेन ॥ १२ ॥ ये देवाः पुरःसदोऽग्निनेत्रा रक्षोहण इति पञ्चभिः पर्यायैः ॥ १३ ॥ मा नस्तोके ब्रह्मा देवानामिति द्वाभ्याम् ॥ १४ ॥ शृतं च लॅघ्वश्नीयात्प्रयतः पात्रे निषिच्य ॥ १५ ॥ ये देवा मनोजाता मनोयुजः सुदक्षा दक्षपितरस्ते नः पान्तु तेनोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहेति ॥ १६ ॥ आत्मनि जुहुयात् ॥१७॥ त्रिरात्रं मेधार्थी षड्रात्रं पीत्वा पापकृच्छुद्धो भवति ॥ १८ ॥ सप्तरात्रं पीत्वा भ्रूणहननं गुरुतल्पगमनं सुवर्णस्तैन्यं सुरापानमिति च पुनाति ॥ १९ ॥ एकादशरात्रं पीत्वा पूर्वपुरुषकृतमपि पापं निर्णुदति ॥ २० ॥ अपि वा गोनिष्क्रान्तानां यवानामेकविंशतिरात्रं पीत्वा गणान्पश्यति गणाधिपतिं पश्यति विद्यां पश्यति विद्याधिपतिं पश्यतीत्याह भगवान्बौधायनः॥२१॥

इति तृतीयप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः)

अथ कूष्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेव भवति यो योनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यत इति ॥ २ ॥ अयोनौ रेतः सिक्त्वाऽन्यत्र स्वप्नादरेपो वा पवित्रकामः ॥ ३ ॥ अमावास्यायां पौर्णमास्यां वा केशश्मश्रुलोमनखानि वापयित्वा ब्रह्मचारिकल्पेन व्रतमुपैति ॥ ४ ॥ संवत्सरं मासं चतुर्विंशत्यहं द्वादश रात्रीः षट् तिस्रो वा ॥ ५ ॥ न मांसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत जुगुप्सेतानृतात् ॥ ६ ॥ पयोभक्ष इति प्रथमः कल्पः ॥६॥ यावकं वोपयुञ्जानः कृच्छ्रद्वादशरात्रं चरेत् ॥७॥ भिक्षेद्वा तद्विद्येषु यवागूं राजन्यो वैश्य आमिक्षाम् ॥ ८ ॥ पूर्वाह्णे पार्कयज्ञिकधर्मेणाग्निमुपसमाधाय

---

१ क. पुनीथ । २ ख. ब्राह्मणस्य । ३ ख. °मं शूद्रसू° । ४ ख लघुसमश्नीतं म लघुसमश्नीया° ।
५ ख. 'ल्पगं सु° । ६ ख.°प्नादिरितो वा । ७ ख. °ह्मकल्पे° । ८ ख. °कयाज्ञक° ।

संपरिस्तीर्याऽग्निमुखात्कृत्वाऽथाऽऽज्याहुतीरुपजुहोति ॥९॥ यद्देवा देवहेडनं यद्दीव्यमृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदिति ॥ १० ॥ एतैस्त्रिभिरनुवाकैः प्रत्यृचमाज्यस्य जुहुयात् ॥ ११ ॥ सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकाविति चतस्रः स्रुवाहुतीः ॥ १२ ॥ अग्नेऽभ्यावर्तिन्नग्ने अङ्गिरः पुनरूर्जा सह रय्येति चतस्रोऽभ्यावर्तिनीर्हुत्वा समित्पाणिर्यजमानलोकेऽवस्थाय वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इति द्वादशर्चेन सूक्तेनोपतिष्ठते ॥ १३ ॥

यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन । सर्वस्मा[त्तस्मा][2]न्मेडितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ
यथातथं स्वाहेति १४

समिधमाधाय वरं ददाति ॥ १५ ॥ जपप्रभृति सिद्धमा धेनुवरप्रदानात् ॥१६॥ एक एवाग्नौ परिचर्य ॥ १७ ॥ अथाग्न्याधेये ॥ १८ ॥ यद्देवा देवहेडनं यद्दीव्यमृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदिति ॥ १९ ॥ पूर्णाहुतिं हुत्वाऽग्निहोत्रमारप्स्यमानो दशहोत्रा हुत्वा दर्शपूर्णमासावारप्स्यमानश्चतुर्होत्रा हुत्वा चातुर्मास्यान्यारप्स्यमानः पञ्चहोत्रा हुत्वा पशुबन्धे षड्ढोत्रा सोमे सप्तहोत्रा ॥ २० ॥ विज्ञायते च ॥ २१ ॥ कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्समश्नुत इति हि ब्राह्मणमिति हि ब्राह्मणम् ॥ २२ ॥

इति तृतीयप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अथ तृतीयप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ।)

अथातश्चान्द्रायणस्य कल्पं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ शुक्लचतुर्दशीमुपवसेत् ॥ २॥ केशश्मश्रुलोमनखानि वापयित्वाऽपि वा श्मश्रूण्येवाहतं वासो वसानः सत्यं ब्रुवन्नावसथमभ्युपेयात् ॥ ३ ॥ तस्मिन्नस्य सकृत्प्रणीतोऽग्निररण्योर्निमन्थ्यो वा ॥ ४ ॥ ब्रह्मचारी सुहृत्प्रैषायोपकल्पी स्यात् ॥ ५ ॥ हविष्यं च व्रतोपायनीयम् ॥ ६ ॥ अग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्याऽग्निमुखात्[3]कृत्वा पक्वाज्जुहोति ॥७॥ अग्नये या तिथिः स्यान्नक्षत्राय सदैवताय ॥ ८ ॥ अत्राह गोरमन्वतेति चान्द्रमसीं पञ्चमीं द्यावापृथिवीभ्यां षष्ठीमहोरात्राभ्यां सप्तमीं रौद्रीमष्टमीं सौरीं नवमीं वारुणीं दशमीमैन्द्रीमेकादशीं वैश्वदेवीं द्वादशीमिति ॥ ८ ॥ अथापराः समामनन्ति दिग्भ्यश्च सदैव[4]ताभ्य उरोरन्तरिक्षाय सदैवताय नवो नवो भवति जायमान इति सौविष्टकृतीं

---

१ ख. °खान्कृत्वा । २ ख. °न्मे ततो । ३ ख. °खान्कृत्वा । ४ ख. सदेव° ।

हुत्वाऽथैतद्धविरुच्छिष्टं कंसे वा चमसे वा व्युद्धृत्य हविष्यैर्व्यञ्जनैरुपसिच्य पञ्चदश पिण्डान्प्रकृतिस्थान्प्राश्नाति ॥ ९ ॥ प्राणाय त्वेति प्रथमम् ॥ १० ॥ अपानाय त्वेति द्वितीयम् ॥ ११ ॥ व्यानाय त्वेति तृतीयम् ॥ १२ ॥ उदानाय त्वेति चतुर्थम् ॥ १३ ॥ समानाय त्वेति पञ्चमम् ॥ १४ ॥ यदा चत्वारो द्वाभ्यां पूर्वं यदा त्रयो द्वाभ्यां द्वाभ्यां पूर्वौ यदा द्वौ द्वाभ्यां पूर्वं त्रिभिरुत्तरमेकं सर्वैः ॥ १५ ॥ निग्राभ्याः स्थेति ॥ १६ ॥ अपः पीत्वाऽथोऽऽज्यस्य जुहोति प्राणापान० वाङ्मनः० शिरःपाणि० त्वक्चर्म० शब्द० पृथिवी० अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमया मे शुध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासं स्वाहेति सप्तभिरनुवाकैः ॥ १७ ॥ जयप्रभृति सिद्धमा धेनुवरप्रदानात् ॥ १८ ॥ सौरीभिरादित्यमुपतिष्ठते चान्द्रमसीभिश्चन्द्रमसम् ॥ १९ ॥ अग्ने त्वं सुजागृहीति संविशञ्जपति ॥२०॥ त्वमग्ने व्रतपा असीति प्रबुद्धः ॥ २१ ॥ स्त्रीशूद्रैर्नाभिभाषेत ॥ २२ ॥ मूत्रपुरीषे नावेक्षेत ॥ २३ ॥ अमेध्यं दृष्ट्वा जपति ॥ २४ ॥ अबद्धं मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो दीक्षे मा मा हासीरिति ॥ २५ ॥ प्रथमायामपरपक्षस्य चतुर्दश ग्रासान् ॥ २६ ॥ एवमेकापचयेनाऽमावास्यायाः ॥ २७ ॥ अमावास्यायां ग्रासो न विद्यते ॥ २८ ॥ प्रथमायां पूर्वपक्षस्यैको द्वौ द्वितीयस्याम् ॥ २९ ॥ एवमेकोपचयेनाऽऽ पौर्णमास्याः ॥ ३० ॥ पौर्णमास्यां स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये या तिथिः स्यान्नक्षत्रेभ्यश्च सदैवतेभ्यः ॥ ३१ ॥ पुरस्ताच्छ्रोणाया अभिजितः सदैवतस्य हुत्वा गां ब्राह्मणेभ्यो दद्यात् ॥ ३२ ॥ तदेतच्चान्द्रायणं पिपीलिकामध्यं विपरीतं यवमध्यम् ॥ ३३ ॥ अतोऽन्यतरच्चरित्वा सर्वेभ्यः पातकेभ्यः पापकृच्छुद्धो भवति ॥ ३४ ॥ कामाय कामायैतदाहार्यमित्याचक्षते ॥३५॥ यं कामं कामयते तमेतेनाऽऽप्नोति ॥ ३६ ॥ एतेन वा ऋषय आत्मानं शोधयित्वा पुरा कर्माण्यसाधयन् ॥३७॥ तदेतद्धन्यं पुण्यं पुत्र्यं पौत्र्यं पशव्यमायुष्यं स्वर्ग्यं यशस्यं सार्वकामिकम् ॥ ३८ ॥ नक्षत्राणां सूर्याचन्द्रमसोरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति य उ चैनदधीते य उ चैनदधीते ॥ ३९ ॥

इति तृतीयप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने नवमोऽध्यायः)

अथातोऽनश्नत्पारायणविधिं व्याख्यास्यामः ॥ १ ॥ शुचिवासाः स्याच्चीर-

---

१ ख. °वैः समस्तैर्निमा' । २ ख. 'था ऽऽज्याहुतीरुपजु' । ३ ख. 'येन पौर्णमावास्यायां ।

वाता वा हविष्यमन्नमिच्छेदपः फलानि वा ॥२॥ ग्रामात्प्राचीं वोदीचीं वा दिश-मुपनिष्क्रम्य गोमयेन गोचर्ममात्रं चतुरस्रं स्थण्डिलमुपलिप्य प्रोक्ष्य लक्षणमुल्लिख्या-ग्निमभ्युद्धृत्याभिमुपसमाधाय संपरिस्तीर्यैताभ्यो देवताभ्यो जुहुयात् ॥ ३ ॥ अग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा सोमाय स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वयंभुव ऋग्भ्यो यजु-र्भ्यः सामभ्योऽथर्वभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै श्रियै ह्रियै सवित्रे सावित्र्यै सदस-स्पतयेऽनुमतये च हुत्वा वेदादिमारभेत संततमधीयीत नान्तरा व्याहरेन्न चान्तरा विरमेत् ॥ ४ ॥ अथान्तरा व्याहरेदथान्तरा विरमेत्त्रीन्प्राणायामानायम्य वृत्तान्ता-देवाऽऽरभेत ॥ ५ ॥ अप्रतिमार्या यावता कालेन न वेद तावन्तं कालं तदधीयीत स यदा जानीयाद्युक्तो यजुष्टः साधित इति ॥ ६ ॥ तद्ब्राह्मणं तच्छान्दसं तदेवत-मधीयीत ॥ ७ ॥ द्वादश वेदसंहिता अधीयीत ॥ ८ ॥ यदनेनानध्यायेऽधीयीत पशुरवः कोपिता यान्यकार्याणि भवन्ति ताभिः पुनीते ॥ ९ ॥ शुद्धमस्य पूतं ब्रह्म भवति ॥ १० ॥ अत ऊर्ध्वं संचयः ॥ ११ ॥ अपरा द्वादश वेदसंहिता अधीत्य ताभिरुशनसो लोकमवाप्नोति ॥ १२ ॥ अपरा द्वादश वेदसंहिता अधीत्य ताभि-र्बृहस्पतेर्लोकमवाप्नोति ॥ १३ ॥ अपरा द्वादश वेदसंहिता अधीत्य ताभिः प्रजाप-तेर्लोकमवाप्नोति ॥ १४ ॥ अनश्नन्संहितासहस्रमधीयीत ब्रह्मभूतो विरजो ब्रह्म भवति ॥ १५ ॥ संवत्सरं भैक्षं प्रयुञ्जानो दिव्यं चक्षुर्लभते ॥ १६ ॥ षण्मासान्या-वकभक्षश्चतुरो मासानुदकसक्तुभक्षो द्वौ मासौ फलभक्षो मासमब्भक्षो द्वादशरात्रं वा प्राश्नन्क्षिप्रमन्तर्धीयते ज्ञातीन्पुनाति सप्तावरान्सप्त पूर्वानात्मानं पञ्चदशं पङ्क्तिं च पुनाति ॥ १७ ॥ तामेतां देवनिश्रयणीमित्याचक्षते ॥ १८ ॥ एतया वै देवा देव-त्वमगच्छन्नृषय ऋषित्वम् ॥ १९ ॥ तस्य ह वा एतस्य यज्ञस्य त्रिविध एवाऽऽर-म्भकालः प्रातःसवने माध्यंदिने सवने ब्राह्मे वाऽपररात्रे ॥ २० ॥ तं वा एतं प्रजापतिः सप्तर्षिभ्यः प्रोवाच सप्तर्षयो महाजज्ञवे महाजज्ञुर्ब्राह्मणेभ्यो ब्राह्म-णेभ्यः ॥ २१ ॥

इति तृतीयप्रश्ने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(अथ तृतीयप्रश्ने दशमोऽध्यायः)

उक्तो वर्णधर्मश्चाऽऽश्रमधर्मश्च ॥ १ ॥ अथ खल्वयं पुरुषो याप्येन कर्मणा

१ ख. °हा वि° । २ ख. °न वेद ताव° । ३ ख. °मत्य इ° । ४ ख. तच्छन्ददैव° । ५ क. °णीत्या° । ६ ख. 'अजुर्ब्राह्मणो यो ब्राह्मणे' ।

भिच्छ्या वा चरत्ययाज्यं वा याजयत्यप्रतिग्राह्यस्य वा प्रतिगृह्णात्यनाश्यान्नस्य वाऽन्नमश्नात्यचरणीयेन वा चरति तत्र प्रायश्चित्तं कुर्यान्न कुर्यादिति मीमांसन्ते ॥ २ ॥ न हि कर्म क्षीयत इति कुर्यादित्येव ॥ ३ ॥ पुनस्तोमेन यजेत ॥ ४ ॥ पुनः सवनमायान्तीति ॥ ५ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ ६ ॥ सर्वं पाप्मानं तरति तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजत इति ॥ ७ ॥ अग्निष्टुता वाऽभिशस्यमानो यजेतेति ॥ ८ ॥ तस्य निष्क्रयाणि जपस्तपो होम उपवासो दानम् ॥ ९ ॥ उपनिषदो वेदादयो वेदान्ताः सर्वच्छन्दःसु संहिता मधून्यघमर्षणमथर्वशिरो रुद्राः पुरुषसूक्तं राजनरौहिणे बृहद्रथंतरे पुरुषगतिर्महानाम्न्यो महावैराजं महादिवाकीर्त्यं ज्येष्ठसाम्नामन्यतमद्ब(मं ब)हिष्पवमानः कूष्माण्ड्यः सावित्री चेति पावनानि ॥१०॥ उपसन्न्यायेन पयोव्रतता शाकभक्षता फलभक्षता मूलभक्षता प्रसृतयावको हिरण्यप्राशनं घृतप्राशनं सोमपानमिति मेध्यानि ॥११॥ सर्वे शिलोच्चयाः सर्वाः स्रवन्त्यः सरितः पुण्या ह्रदास्तीर्थान्यृषिनिकेतनानि गोष्ठक्षेत्रपरिष्कन्दा इति देशाः ॥ १२ ॥ अहिंसा सत्यमस्तैन्यं सवनेषूदकोपस्पर्शनं गुरुशुश्रूषा ब्रह्मचर्यमधःशयनमेकवस्त्रताऽनाशक इति तपांसि ॥ १३ ॥ हिरण्यं गौर्वासोऽश्वो भूमिस्तिला घृतमन्नमिति देयानि ॥ १४ ॥ संवत्सरः षण्मासाश्चत्वारस्त्रयो द्वावेकश्चतुर्विंशत्यहो द्वादशाहः षडहस्त्र्यहोऽहोरात्र एकाह इति कालाः ॥ १५ ॥ एतान्यनादेशे क्रियेरन् ॥ १६ ॥ एनःसु गुरुषु गुरूणि लघुषु लघूनि ॥ १७ ॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ चान्द्रायणमिति सर्वप्रायश्चित्तिः सर्वप्रायश्चित्तिः ॥ १८ ॥

इति तृतीयप्रश्ने दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

उक्तो वर्णधर्मश्चाऽऽश्रमधर्मश्च ॥ १ ॥ अथातोऽनश्नत्पारायणविधिम् ॥ २ ॥ अथातश्चान्द्रायणस्य ॥ ३ ॥ अथ कूष्माण्डैर्जुहुयात् ॥ ४ ॥ अथ कर्मभिरात्मकृतैः ॥ ५ ॥ अथातः पवित्रातिपवित्रस्य ॥ ६ ॥ अथ यदि ब्रह्मचार्यव्रत्यमिव चरेत्

१ख. °अयित्वा प्रतिप्रतिग्रा° । २ ख. °शिरसो रु° । ३ ख. राजिन° । ४ ख. °प्राशो घृतप्राशः सो° । ५ ख. °वनोप° । ६ ख. °स्तरं ष° । ७ ख. °रात्रमेकाहमिति । ८ ख. °तिः । उ° । ९ ख. °ष्माण्डैः । अथ ।

॥ ७ ॥ अथ वानप्रस्थद्वैविध्यम् ॥ ८ ॥ यथो एतत्षण्निवर्तनीति ॥ ९ ॥ अथ शालीनयायावरचक्रचरधर्मकाङ्क्षिणाम्+ ॥ १० ॥

समाप्तोऽयं तृतीयः प्रश्नः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थः प्रश्नः ।)

(तत्र प्रथमोऽध्यायः ।)

प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामो नानार्थानि पृथक्पृथक् । तेषु तेषु च दोषेषु गरीयांसि लघूनि च १

यद्यत्र हि भवेद्युक्तं तद्धि तत्रैव निर्दिशेत् । भूयो भूयो गरीयःसु लघुष्वल्पीयसस्तथा(?)
विधिना शास्त्रदृष्टेन प्राणायामान्समाचरेत् । यदुपस्थकृतं पापं पद्भ्यां वा यत्कृतं भवेत् ३

बाहुभ्यां मनसा वाचा श्रोत्रत्वग्घ्राणचक्षुषा ॥ ४ ॥

अपि वा चक्षुःश्रोत्रत्वग्घ्राणमनोव्यतिक्रमेषु त्रिभिः प्राणायामैः शुध्यति॥५॥शूद्रास्त्रीगमनभोजनेषु केवलेषु पृथक्पृथक्सप्ताहं सप्त सप्त प्राणायामान्धारयेत् ॥६॥ अभक्ष्याभोज्यापेयाप्राद्यप्राशनेषु तथाऽपण्यविक्रयेषु मधुमांसघृततैलक्षारलवणावरान्नवर्जेषु यच्चान्यदप्येवं युक्तं द्वादशाहं द्वादश द्वादश प्राणायामान्धारयेत् ॥७॥ पातकपतनीयोपपातकवर्जेषु यच्चान्यदप्येवं युक्तमर्धमासं द्वादश द्वादश प्राणायामान्धारयेत्॥८॥ पातकपतनीयवर्जेषु यच्चान्यदप्येवं युक्तं द्वादश द्वादशाहान्द्वादश द्वादश प्राणायामान्धारयेत्॥९॥पातकवर्जेषु यच्चान्यदप्येवं युक्तं द्वादशार्धमासान्द्वादश द्वादश प्राणायामान्धारयेत् ॥१०॥ अथ पातकेषु संवत्सरं द्वादशं द्वादश प्राणायामान्धारयेत् ॥ ११ ॥

दद्याद्गुणवते कन्यां नग्निकां ब्रह्मचारिणे । अपि वा गुणहीनाय नोपरुन्ध्याद्रजस्वलाम् १२

त्रीणि वर्षाण्यृतुमतीं यः कन्यां न प्रयच्छति । स तुल्यं भ्रूणहत्यायै दोषमृच्छत्यसंशयम् १३

न याचते चेदेवं स्याद्याचते चेत्पृथक्पृथक् । एकैकस्मिन्मृतौ दोषं पातकं मनुरब्रवीत्
त्रीणि वर्षाण्यृतुमती काङ्क्षेत पितृशासनम् । ततश्चतुर्थे वर्षे तु विन्देत सदृशं पतिम्
अविद्यमाने सदृशे गुणहीनमपि श्रयेत् ॥ १५

+ इत उत्तरमेतद्वर्तते ख. पुस्तके तद्यथा–"अशीत्युत्तरशतश्लोकैः समाप्तोऽयं दशखण्डयुक्तस्तृतीयः प्रश्नः" इति ।

---

१ ख. 'स्त्री' ।

बलाच्चेत्प्रहृता कन्या मन्त्रैर्यदि न संस्कृता। अन्यस्मै विधिवद्देया यथा कन्या तथैव सा
निसृष्टायां हुते वाऽपि यस्यै भर्ता म्रियेत सः। सा चेदक्षतयोनिः स्याद्गतप्रत्यागता सती
पौनर्भवेन विधिना पुनः संस्कारमर्हति॥ १८

त्रीणि वर्षाण्यृतुमतीं यो भार्यां नाधिगच्छति। स तुल्यं भ्रूणहत्यायै दोषमृच्छत्यसंशयम्
ऋतुस्नातां तु यो भार्यां संनिधौ नोपगच्छति। पितरस्तस्य तन्मासं तस्मिन्रजसि शेरते
ऋतौ नोपैति यो भार्यामनृतौ यश्च गच्छति। तुल्यमाहुस्तयोर्दोषमयोनौ यश्च सिञ्चति
भर्तुः प्रतिनिवेशेन या भार्या स्कन्दयेदृतुम्। तां ग्राममध्ये विख्याप्य भ्रूणघ्नीं निर्धमे-
द्गृहात् २२

ऋतुस्नातां न चेद्गच्छेन्नियतां धर्मचारिणीम्। नियमातिक्रमे तस्य प्राणायामशतं
स्मृतम् २३

प्राणायामान्पवित्राणि व्याहृतीः प्रणवं तथा। पवित्रपाणिरासीनो ब्रह्म नैत्यकमभ्य-
सेत् २४

आवर्तयेत्सदा युक्तः प्राणायामान्पुनः पुनः। आ केशान्तान्नखाग्राच्च तपस्तप्यत उत्त-
मम् २५

निरोधाज्जायते वायुर्वायोरग्निश्च जायते। तापेनाऽऽपोऽधिजायन्ते ततोऽन्तः शुध्यते
त्रिभिः २६

योगेनावाप्यते ज्ञानं योगो धर्मस्य लक्षणम्। योगमूला गुणाः सर्वे तस्माद्युक्तः सदा
भवेत् २७

प्रणवाद्यास्तथा वेदाः प्रणवे पर्यवस्थिताः। प्रणवो व्याहृतयश्चैव नित्यं ब्रह्म सनात-
नम् २८

प्रणवे नित्ययुक्तस्य व्याहृतीषु च सप्तसु। त्रिपदायां च गायत्र्यां न भयं विद्यते क्वचित्
सव्याहृतिकां सप्रणवां गायत्रीं शिरसा सह। त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स उ-
च्यते ३०

सव्याहृतिकाः सप्रणवाः प्राणायामास्तु षोडश। अपि भ्रूणहनं मासात्पुनन्त्यहरहर्धृताः
एतदाद्यं तपः श्रेष्ठमेतद्धर्मस्य लक्षणम्। सर्वदोषोपघातार्थमेतदेव विशिष्यत एतदेव
विशिष्यत इति ३२

इति चतुर्थप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

---

१ ख हते। २ ख. निर्गमे°।

(अथ चतुर्थप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ।)

प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामो नानार्थानि पृथक्पृथक् । तेषु तेषु च दोषेषु गरीयांसि लघूनि च
यद्यत्र हि भवेद्युक्तं तद्धि तत्रैव निर्दिशेत् । भूयो भूयो गरीयःसु लघुष्वल्पीयसस्तथा(?)
विधिना शास्त्रदृष्टेन प्रायश्चित्तानि निर्दिशेत् । प्रतिग्रहीष्यमाणस्तु प्रतिगृह्य तथैव च ३
ऋचस्तरत्समन्द्यस्तु चतस्रः परिवर्तयेत् । अभोज्यानां तु सर्वेषामभोज्यान्नस्य भोजने ४
ऋग्भिस्तरत्समन्दीयैर्मार्जनं पापशोधनम् । भ्रूणहत्याविधिस्त्वन्यस्तं तु वक्ष्याम्यतः
परम् ५
विधिना येन मुच्यन्ते पातकेभ्योऽपि सर्वशः ६
प्राणायामान्पवित्राणि व्याहृतीः प्रणवं तथा । जपेदघमर्षणं सूक्तं पयसा द्वादश क्षपाः
त्रिरात्रं वायुभक्षो वा क्लिन्नवासाः प्लुतः शुचिः । प्रतिषिद्धांस्तथाऽऽचारानभ्यस्यापि
पुनः पुनः ८
वारुणीभिरुपस्थाय सर्वपापैः प्रमुच्यत इति ॥ ९

अथावकीर्ण्यमावास्यायां निश्यग्निमुपसमाधाय दार्विहोमिकीं परिचेष्टां कृत्वा द्वे आज्याहुती जुहोति ॥ १० ॥ कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेति ॥ ११ ॥ हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमुपतिष्ठेत ॥ १२ ॥

सं मा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः । सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन
चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति १३

प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधाति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरत्सर्वं सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत त्रिषत्या हि देवा इति विज्ञायते ॥ १४ ॥

योऽपूत इव मन्येत आत्मानमुपपातकैः । स हुत्वैतेन विधिना सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते १५

अपि वाऽनाद्यापेयप्रतिषिद्धभोजने दोषवच्च कर्म कृत्वाऽभिसंधिपूर्वमनभिसंधिपूर्वं वा शूद्रायां च रेतः सिक्त्वाऽयोनौ वाऽब्लिङ्गाभिर्वारुणीभिश्चोपस्पृश्य प्रयतो भवति ॥ १६ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १७ ॥

अनाद्यापेयप्रतिषिद्धभोजने विरुद्धधर्माचरिते च कर्मणि[1] ।
प्रतिग्रहेऽपि च पातकोपमैर्विशुध्यतेऽथापि च सर्वपातकैः ॥ १८ ॥

---

१ ख. °णायामान्ददाति । २ ख. °णि । प्रति° ।

त्रिरात्रं वाऽप्युपवसंस्त्रिरह्नोऽभ्युपेयादपः। प्राणानात्मनि संयम्य त्रिः पठेदघमर्षणम् यथाऽश्वमेधावभृथ एवं तन्मनुरब्रवीत् ॥ २० ॥

विज्ञायते च ॥ २१ ॥

चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि ।

तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम इति ॥ २२ ॥

इति चतुर्थप्रश्ने द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ।)

+प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामो विख्यातानि विशेषतः । समाहितानां युक्तानां प्रमादेषु कथं भवेत् १

ॐ पूर्वाभिर्व्याहृतीभिः सर्वाभिः सर्वपातकेष्वाचामेत् ॥ २ ॥ यत्प्रथममाचामति तेनर्ग्वेदं प्रीणाति यद्द्वितीयं तेन यजुर्वेदं यत्तृतीयं तेन सामवेदम् ॥३॥ यत्प्रथमं परिमार्ष्टि तेनाथर्ववेदं यद्द्वितीयं तेनेतिहासपुराणम् ॥४॥ यत्सव्यं पाणिं प्रोक्षति पादौ शिरो हृदयं नासिके चक्षुषी श्रोत्रे नाभिं चोपस्पृशति तेनौषधिवनस्पतयः सर्वाश्च देवताः प्रीणाति ॥ ५ ॥ तस्मादाचमनादेव सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ अष्टौ वा समिध आदध्यात् ॥ ७ ॥ देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ८ ॥ मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ९ ॥ पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥१०॥ आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॥ ११ ॥ यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ॥ १२ ॥ यत्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ॥ १३ ॥ यद्विद्वांसश्चाविद्वांसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा ॥ १४ ॥ एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहेति ॥ १५ ॥ एतैरष्टाभिर्हुत्वा सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ १६ ॥ अथाप्युदाहरन्ति ॥ १७ ॥

अघमर्षणं देवकृतं शुद्धवत्यस्तरत्समाः । कूष्माण्ड्यः पावमान्यश्च विरजा मृत्युलाङ्गलम् १८

दुर्गा व्याहृतयो रुद्रा महादोषविनाशना महादोषविनाशना इति ॥ १९

इति चतुर्थप्रश्ने तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ।)

प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामो विख्यातानि विशेषतः। समाहितानां युक्तानां प्रमादेषु कथं भवेत् १

+ एषोऽध्यायो न विद्यते ख. पुस्तके ।

ऋतं च सत्यं चेत्येतदघमर्षणं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ २ ॥
आऽयं गौः पृश्निरक्रमीदित्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ३ ॥
द्रुपदादिवेन्मुमुचान इत्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ४ ॥
हंसः शुचिषदित्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ५ ॥ अपि वा
सावित्रीं गायत्रीं पच्छोऽर्धर्चशस्ततः समस्तामित्येतामृचं त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पा-
पात्प्रमुच्यते ॥ ६ ॥ अपि वा व्याहृतीर्व्यस्ताः समस्ताश्चेति त्रिरन्तर्जले पठन्सर्व-
स्मात्पापात्प्रमुच्यते ॥ ७ ॥ अपि वा प्रणवमेव त्रिरन्तर्जले पठन्सर्वस्मात्पापात्प्रमु-
च्यते ॥ ८ ॥ तदेतद्धर्मशास्त्रं नापुत्राय नाशिष्याय नासंवत्सरोषिताय दद्यात्
॥ ९ ॥ सहस्रं दक्षिणा ऋषभैकादशं गुरुप्रसादो वा गुरुप्रसादो वा ॥ १० ॥

इति चतुर्थप्रश्ने चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ।)

अथातः संप्रवक्ष्यामि [+सामर्ग्यजुरथर्वणाम्। कर्मभिर्यैरवाप्नोति क्षिप्रं कामान्मनो-
गतान् १
जपहोमेष्टियन्त्राद्यैः शोधयित्वा स्वविग्रहम्। साधयेत्सर्वकर्माणि नान्यथा सिद्धिमश्नुते
जपहोमेष्टियन्त्राणि करिष्यन्नादितो द्विजः।। शुक्लपुण्यदिनर्क्षेषु केशश्मश्रूणि वापयेत् ३
स्नायात्रिषवणं पायादात्मानं क्रोधतोऽनृतात्। स्त्रीशूद्रैर्नाभिभाषेत ब्रह्मचारी हविर्व्रतः
गोविप्रपितृदेवेभ्यो नमस्कुर्याद्दिवा स्वपन्। जपहोमेष्टियन्त्रस्थो दिवास्थानो निशासनः
प्राजापत्यो भवेत्कृच्छ्रो दिवारात्रावयाचितम्। क्रमशो वायुभक्षश्च द्वादशाहं त्र्यहं त्र्यहम्
अहरेकं तथा नक्तमज्ञातं वायुभक्षणम्। त्रिवृदेष परावृत्तो बालानां कृच्छ्र उच्यते ७
एकैकं ग्रासमश्नीयात्पूर्वोक्तेन त्र्यहं त्र्यहम्। वायुभक्षस्त्र्यहं चान्यदतिकृच्छ्रः स उच्यते
अम्बुभक्षस्त्र्यहानेतान्वायुभक्षस्ततः परम्। कृच्छ्रातिकृच्छ्रस्तृतीयस्तु विज्ञेयः सोऽति-
पावनः ९
त्र्यहं त्र्यहं पिबेदुष्णं पयः सर्पिः कुशोदकम्। वायुभक्षस्त्र्यहं चान्यत्तप्तकृच्छ्रः स उच्यते
गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम्। एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रः सांतपनः स्मृतः
गायत्र्याऽऽदाय गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम्। आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णेति वै
दधि १२

+ एतच्चिह्नान्तर्गतग्रन्थः ख. पुस्तके न विद्यते।

शुक्रमसि ज्योतिरसीत्याज्यं देवस्य त्वेति कुशोदकम्। गोमूत्रभागस्तस्यार्धं शकृत्क्षीरस्य त्रयम् १३
द्वयं दध्नो घृतस्यैक एकश्च कुशवारिणः। एवं सांतपनः कृच्छ्रः श्वपाकमपि शोधयेत् १४
गोमूत्रं गोमयं चैव क्षीरं दधि घृतं तथा। पञ्चरात्रं तदाहारः पञ्चगव्येन शुध्यति १५
यतात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम्। पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापप्रणाशनः १६
गोमूत्रादिभिरभ्यस्तमेकैकं तं त्रिसप्तकम्। महासांतपनं कृच्छ्रं वदन्ति ब्रह्मवादिनः १७
एकवृद्ध्या सिते पिण्डानेकहान्याऽसिते ततः। पक्षयोरुपवासौ द्वौ तद्धि चान्द्रायणं स्मृतम्
चतुरः प्रातरश्नीयात्पिण्डान्विप्रः समाहितः। चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुचान्द्रायणं चरेत्
अष्टावष्टौ मासमेकं पिण्डान्मध्यंदिने स्थिते। नियतात्मा हविष्यस्य यतिचान्द्रायणं चरेत्
यथाकथंचित्पिण्डानां द्विजस्तिस्रस्त्वशीतयः। मासेनाश्नन्हविष्यस्य चन्द्रस्यैति सलोकताम् २१
यथोद्यंश्चन्द्रमा हन्ति जगतस्तमसो भयम्। एवं पापाद्भयं हन्ति द्विजश्चान्द्रायणं चरन् २२
कणपिण्याकतक्राणि यवाचामोऽनिलाशनः। एकत्रिपञ्च सप्तेति पापघ्नोऽयं तुलापुमान् २३
यावकः सप्तरात्रेण वृजिनं हन्ति देहिनाम्। सप्तरात्रोपवासो वा दृष्टमेतन्मनीषिभिः २४
पौषभाद्रपदज्येष्ठा आर्द्राकाशातपाश्रयात्। त्रीञ्शुक्लान्मुच्यते पापात्पतनीयादृते द्विजः
गोमूत्रं गोमयं] क्षीरं दधि सर्पिः कुशोदकम्। यवाचामेन संयुक्तो ब्रह्मकूर्चोऽतिपावनः
अमावास्यां निराहारः पौर्णमास्यां तिलाशनः। शुक्लकृष्णकृतात्पापान्मुच्यतेऽब्दस्य पर्वभिः २७
भैक्षाहारोऽग्निहोत्रिभ्यो मासेनैकेन शुध्यति। यायावरवनस्थेभ्यो दशभिः पञ्चभिर्दिनैः २८
एकाहधनिनोऽन्नेन दिनेनैकेन शुध्यति। कापोतवृत्तिनिष्ठस्य पीत्वाऽपः शुध्यते त्रिभिः
ऋग्यजुःसामवेदानां वेदस्यान्यतमस्य वा। पारायणं त्रिरभ्यस्येदनश्नन्सोऽतिपावनः
अथ चेत्त्वरते कर्तुं दिवसे मारुताशनः। रात्रौ जले स्थितो व्युष्टः प्राजापत्येन तत्समम्
गायत्र्यष्टसहस्रं तु जपं कृत्वोत्थिते रवौ। मुच्यते सर्वपापेभ्यो यदि न भ्रूणहा भवेत् ३२

---

१ ख. °वसं मा°। २ ख. °म्। सावित्र्य°। ३ ख. °त्वात्तरे र°।

योऽब्दः सत्यवादी च भूतेषु कृपया स्थितः । पूर्वोक्तयन्त्रशुद्धेभ्यः सर्वेभ्यः सोऽतिरि-
च्यते ३१

इति चतुर्थप्रश्ने पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ।)

समाधुच्छन्दसा रुद्रा गायत्री प्रणवान्विता । सप्त व्याहृतयश्चैव जप्याः पापविनाशनाः
मृगारेष्टिः पवित्रेष्टिस्त्रिहविः पावमान्यपि ॥ २
इष्टयः पापनाशिन्यो वैश्वानर्या समन्विताः । इदं चैवापरं गुह्यमुच्यमानं निबोधत ३
मुच्यते सर्वपापेभ्यो महतः पातकादृते । पवित्रैर्मार्जनं कुर्वन्रुद्रैकादशिकां जपन् ४
पावित्राणि घृतैर्जुह्वत्प्रयच्छन्हेमगोतिलान् । योऽश्नीयाद्यावकं पक्वं गोमूत्रे सशकृद्रसे ॥
सदधिक्षीरसर्पिष्के मुच्यते सोंऽहसः क्षणात् ॥ ५
प्रसूतो यश्च शूद्रायां येनागम्या च लङ्घिता । सप्तरात्रात्प्रमुच्येते विधिनैतेन तावुभौ ६
रेतोमूत्रपुरीषाणां प्राशनेऽभोज्यभोजने । पर्याधानेज्ययोरेतत्परिवित्ते च भेषजम् ७
अपातकानि कर्माणि कृत्वैव सुबहून्यपि । मुच्यते सर्वपापेभ्य इत्येतद्वचनं सताम् ॥ ८
मन्त्रमार्गप्रमाणं तु विधानं समुदीरितम् । भरद्वाजादयो येन ब्रह्मणः साम्य(सम)तां गताः
प्रसन्नहृदयो विप्रः प्रयोगादस्य कर्मणः । कामांस्तांस्तानवाप्नोति ये ये कामा हृदि
स्थिताः १०

इति चतुर्थप्रश्ने षष्ठोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ।)

निवृत्तः पापकर्मभ्यः प्रवृत्तः पुण्यकर्मसु । यो विप्रस्तस्य सिध्यन्ति विना यन्त्रैरपि क्रियाः
ब्राह्मणा ऋजवस्तस्माद्यद्यदिच्छन्ति चेतसा । तत्तदासादयन्त्याशु संशुद्धा ऋजुकर्मभिः
एवमेतानि यन्त्राणि तावत्कार्याणि धीमता । कालेन यावत्प्रेपैति विग्रहः शुद्धिमात्मनः ३
एभिर्यवैर्विशुद्धात्मा त्रिरात्रोपोषितस्ततः । तदारभेत येनार्थं कर्मणा प्राप्तुमिच्छति ४
क्षापवित्रं सहस्राक्षो मृगारांहोमुचौ गणौ । पावमान्यश्च कूष्माण्ड्यो वैश्वानर्य
ऋचश्च याः

---

१ क. °त्रिनी ज° । २ ख. °हुन्प्रय° । ३ ख. °कृद्रवे । स । ४ ख. °पिष्कं मु° । ५ ख. °त्पाशि°
चैव भोजनम् । आपा° । ६ ख. °भिर्मन्त्रै° । ७ ख. येनेष्टं क° । ८ ख. °ति । जाप° । ९ क. °गारांहो°।

घृतौदनेनैता जुहुत्सप्ताहं सवनत्रयम्। मौनव्रती हविष्याशी निगृहीतेन्द्रियक्रियः ६
सिंहे म इत्यपां पूर्णे पात्रेऽवेक्ष्य चतुष्पथे। मुच्यते सर्वपापेभ्यो महतः पातकादपि ७
वृद्धत्वे यौवने बाल्ये यः कृतः पापसंचयः। पूर्वजन्मसु वाऽज्ञातस्तस्मादपि विमुच्यते ८
भोजयित्वा द्विजानन्ते पायसेन सुसर्पिषा। गोभूतिमिलहेमानि भुक्तवद्भ्यः प्रदाय च ९
विप्रो भवति पूतात्मा निर्दग्धवृजिनेन्धनः। काम्यानां कर्मणां योग्यस्तथाऽऽधानादि-
कर्मणाम् १०

इति चतुर्थप्रश्ने सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(अथ चतुर्थप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः।)

अतिलोभात्प्रमादाद्वा यः करोति क्रियामिमाम्। अन्यस्य सोंऽहसाऽऽविष्टो गर्गरी-
रिव सीदति १
आचार्यस्य पितुर्मातुरात्मनश्च क्रियामिमाम्। कुर्वन्भात्यर्कवद्विप्रः सा कार्यैषामतः
क्रिया २
क एतेन सहस्राक्षं पवित्रेणाकरोच्छुचिम्। अग्निं वायुं रविं सोमं यमादींश्च सुरेश्वरान्
यत्किंचित्पुण्यनामेह त्रिषु लोकेषु विश्रुतम्। विप्रादि तत्कृतं केन पवित्रक्रियाऽनया
प्राजापत्यमिदं गुह्यं पापघ्नं प्रथमोद्भवम्। समुत्पन्नान्यतः पश्चात्पवित्राणि सहस्रशः ५
योऽब्दायनर्तुपक्षाहाञ्जुहोत्यष्टौ गणानिमान्। पुनाति चाऽऽत्मनो वंश्यान्दश पूर्वान्दशा-
परान् ६
ज्ञायते चामरैर्द्युस्थैः पुण्यकर्मेति भूस्थितः। देववन्मोदते भूयः स्वर्गलोकेऽपि पुण्यकृत्
एतानष्टौ गणान्होतुं न शक्नोति यदि द्विजः। एकोऽपि तेन होतव्यो रजस्तेनास्य
नश्यति ८
सूनवो यस्य शिष्या वा जुहुत्यष्टौ गणानिमान्। अध्यापनपरिक्रीतैरंहसः सोऽपि
मुच्यते ९
धनेनापि परिक्रीतैरात्मपापजिघांसया। हावनीया ह्यशक्तेन नावसाद्यः शरीरधृक् १०
धनस्य क्रियते त्यागः कर्मणां सुकृतामपि। पुंसोऽनृणस्य पापस्य विमोक्षः क्रियते
क्वचित् ११
क्रो यो विधिनैतेन सर्वपापार्णसागरात्। आत्मानं मन्यते शुद्धं समर्थं कर्मसाधने १२

---

१ ख. °न ताः शृण्वन्स° । २ ख. °रगारीव । ३ ख. °या । सात्र । ४ ख. °द्व । विमुक्तो वै° ।

सर्वपापार्णमुक्तात्मा क्रिया आरभते तु याः। अयत्नेनैव ताः सिद्धिं यान्ति शुद्धशरी-
रिणः १३

प्राजापत्यमिदं पुण्यमृषीणां समुदीरितम्। इममध्यापयेन्नित्यं धारयेच्छृणुतेऽपि वा १४
मुच्यते सर्वपापेभ्यो ब्रह्मलोके महीयते। याम्सिसाधयिषुर्मन्त्रान्द्वादशाहानि ताञ्जपेत्
घृतेन पयसा दध्ना प्राश्य निश्योदनं सकृत् । दशवारं तथा होमः सर्पिषा सवनत्रयम्
पूर्वसेवा भवेदेषा मन्त्राणां कर्मसाधने। मन्त्राणां कर्मसाधन इति ॥ १७ ॥

इति चतुर्थप्रश्नेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अतिलोभात्प्रमादाद्वा ॥ १ ॥ निवृत्तः पापकर्मभ्यः ॥ २ ॥ समाधुच्छन्दसा रुद्राः ॥ ३ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि ॥ ४ ॥ प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामः ॥ ५ ॥ प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामः ॥ ६ ॥ प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामः ॥ ७ ॥ प्रायश्चित्तानि वक्ष्यामः ॥ ८ ॥

इति चतुर्थः प्रश्नः ॥

(इति बौधायनधर्मशास्त्रं समाप्तम्।)